

Eesti raamatukoguhoidjate VI kongressilt;

Aili Aarelaid "Seltside tegevus 90ndate aastate Eestis";

tehnikaraamatukogud muutuv asjas;

valik andmeid ja mõtteid Eesti kirjastamisalalt;

M. Bulgakovi "Meister ja Margarita" tõlkelugu (intervjuu Maiga Variku ja Jüri Ojamaaga);

Maie Kalda "Tühjale saarele kaasavõtmise raamat";

M. Bulgakovi "Meister ja Margarita" (avaldamata katkend)

EESTI RAHVUSRAAMATUKOGU
EESTI RAAMATUKOGUHOIDJATE
ÜHING
2/1993

Toimetuse kolleegium: A. Nuut,
R. Olevsoo, E. Rannap,
K. Tammaru, U. Tõnnov,
T. Valm, A. Valmas

Tegevtoimetaja/Editor	Ene Riet
Toimetaja	Maire Liivamets
Keeletoimetaja	Tiina Vilberg
Kaanefoto	Teet Malsroos

Address/Address:
EE 0100 Tallinn
Tõnismägi 2
Eesti Rahvusraamatukogu
"Raamatukogu" toimetus
tel. 3722/459128
fax 3722/453334
3726/311410

Trükk ALDUS

Austatud lugeja,

niisiis, pidulik ning sõnamurelik arupidamise aeg on sedapuhku selja taga. Mõtlen siinkohal mais toimunud Eesti Raamatukoguhoidjate VI kongressile, mille märksõna oli kahtlemata INFO. Suveharigi möödab ja silmapiiril ootamas uued hooled. Viljasalved tuleb korralikult täita. Ent sama oluline on vaimupõllu harimine. Nüüd on ometi meie teha ning valida - mis jätta sööti, mis üles künda ja täis külvata...

Igäüks meist sai ametialaselt suurkoosolekult kaasa omad muljed, mõtted ja kavad, mõni küllap tegutsemisjulgestki. Oli meeldivaid sõnavõtte väliseesti kolleegidelt ja kodupoolset keskendumist tulevikutegemistele. Aga põhiline, arvan, on siiski teadmine, et oleme oma tee valinud ja kõik oleneb meist endast. Kui mõni asi kohe ei sujugi, võib ju uuesti proovida. Just nõnda, töö ja vaevaga, läheb elu edasi, ka meie, raamatukogude elu. Niisamuti on ka ajakirja "RK" toimetamisega - ikka läbi vigade ja nende parandamise. Aga kui mõnikord enam ei jaksa, siis võta hea raamat kätte. Niisugust lihtsat asja võib omavahel ju meelde tuletada, suuri tarkusi teatakse enamasti ise. Raamatutes peituvad imelised saatused ja lood, ning igal raamatul on oma saatus.

"*Habent sua fata libelli*" - taolise üldpealkirja all tutvustame seekord maailmakuulsa vene kirjaniku M. Bulgakovi romaani "Meister ja Margarita" tõlkelugu eesti keelde. Mõelgem kaasa, mis on vahepealsete aastatega muutunud, mis uueks mureks saamas. Eriala poolel suuname pilgu tehnikaraamatukogude süsteemile, uurime, mida on spetsialistidel hädavajalikku öelda raamaturestaureerimise ja automatiseerimise kohta. "Keelehoole" on meile armas rubriik, püüame ka ise jõudu mööda keele eest hoolitseda. Kuid, kui viga näed laita, siis tule ja - ütle!

Jõudu soovides

SISUKORD

UUS ELU - UUS MÕTLEMINE

Eesti raamatukoguhoidjate VI kongressilt	Ivi Tingre	4
Eesti raamatukoguhoidjate VI kongressist osavõtjailt Eestimaa raamatukoguhoidjaile		
Eesti raamatukoguhoidjate VI kongressist osavõtjailt lugejaile		
Kodu-Eesti tänu		
Kongressimuljeid (intervjuud)	Ene Riet, Maire Liivamets	5
Seltside tegevus 90ndate aastate Eestis	Aili Aarelaid	8

TEHNIKARAAMATUKOGU - IGAND EESTI KULTUURIS?

Tehnikaraamatukogud muutuvad ajas	Silva Heim	10
Eesti Infostituudi ja Eesti Tehnikaraamatukogu kroonikat	Rannap, Nuut	12
Eriraamatukogude raamatukoguhoidjate kutsealane pilt	Marianne Schwarzer, Paul Kaegbein	14

AUTOMATISEERIMINE

VTLS - integreeritud raamatukogusüsteem	Sirje Virkus	16
Kaugotsingutest STN <i>International</i> andmebaasides	Jüri Järs	17

RESTAUREERIMINE

Raamatute vananemise põhjused ja tagajärjed	Kurmo Konsa, Tiina Tensing, Maret Konson	18
Paberi biokahjustajad	Kurmo Konsa, Urmas Kokassaar	19
25 aastat restaureerimist Eesti Rahvusraamatukogus	Marge Tiidus	21

KIRJASTAMINE

Mis on raamatuturg?	Anu Nuut	22
Teaduskirjastajate seminar Viinis	Kai Idarand	23
Valik andmeid ja mõtteid Eesti kirjastamisalalt	Epp Eelmaa, Tõnu Koger	24
Mittemarksislikku bibliograafia võimalikkusest Eestis (referaat)	Rita Hillermaa	25

HABENT SUA FATA LIBELLI

M. Bulgakovi "Meister ja Margarita" tõkelugu	Maiga Varik, Jüri Ojamaa	26
Tühjale saarele kaasavõtmise raamat	Maie Kalda	27
M. Bulgakovi "Meister ja Margarita" (avaldamata katkend)		

MIS ON MIS

NORDINFO (ülevaade)		21
---------------------	--	----

SÕNUMID

		32
--	--	----

RAAMATUID RAAMATUKOGUHOIDJAILE

Raamatukoguhoidjate täiendõppe võimalustest 1993. aasta teisel poolel	Maie Gross	35
--	-------------------	----

PE3HOME

		36
--	--	----

ZUSAMMENFASSUNGEN

		37
--	--	----

SUMMARY

		38
--	--	----

UUS ELU - UUS MÕTLEMINE

19. ja 20. mail toimus Eesti raamatukoguhoidjate VI kongress teemal "Raamatukogu ja lugeja muutuvast Eestis", kus osalesid teadus-, rahva-, kooli- ja eriraamatukogude raamatukogutöötajad. Kongressi avapäeval oli saalis 330 inimest. Kongressist võtsid osa ka Rootsi, Kanada, Austraalia ja Liibüa eestlastest raamatukogutöötajad. Kongressil kõneldi raamatust, raamatukogust, raamatukoguhoidjast ja lugejast. Kongress võttis vastu pöördumised raamatukoguhoidja ja lugeja poole ning kodu-Eesti tänuavalduse kõigile raamatuannetajaile üle maailma. Usun, et kongressil kõneldu andis meile kõigile teadmisi, kindlusetunnet, koostöövaimu ja kindlat teadmist, et raamatukogu tähtsus Eesti arenevas ja muutuvast ühiskonnas üha kasvab.

*Ivi Tingre
ERÜ esinaine*

EESTI RAAMATUKOGU- HOIDJATE VI KONGRESSIST OSAVÕTJAILT EESTIMAA RAAMATUKOGU- HOIDJAILE

Eestlased võivad olla uhked oma lugemiskultuuri kauaaegsete traditsioonide ja kõrge taseme üle. Nende traditsioonide kujundajana, meie rahvuse elujõu allikana tõstame kodu ja kooli kõrval esile raamatukogu.

Just nüüd, mil taasiseseisvunud Eesti majandus, teadus, kultuur - kõik eluvaldkonnad, peavad oma tegevuse vabale ühiskonnale sobivaks korraldama, mil ühiskond kihistub ja majanduslikult vähekindlustatud elanike arv suureneb, mil vajadust hariduse, ümberõppe ja enesetäiendamise järele tunnetab iga inimene, vajab ühiskond raamatukogu rohkem kui kunagi varem. Keskseima kultuuri- ja infoasutusena on raamatukogu ainus koht,

kus iga ühiskonnaliige võib t a s u t a saada niihästi mineviku kui tänapäeva, nii kodumaisest kui kogu maailma vaimuvarast. Meie ise peame hea seisma selle eest, et raamatukogu ülalpidamine ja arendamine ei satuks ohtu ka kõige kitsamates majandusoludes, ka meie riigile kõige vaesemal ajal. Raamatukogu tähendust ja tähtsust saame kõige paremini selgitada lugejate ja laenutuste arvu suurenemise näitamisega. Ohule on kõige parem "vastumürk" meie südamega ja hästi tehtud argitöö.

Ühiskonna uuenedes peab uuenema ka raamatukogu. Mõtlesin Sinagi, kolleeg, mida just Sina saaksid teha paremini või hoopis uut, et oma töö kaudu Eesti arengu kiirenemisele kaasa aidata. Raamatukogu vajab iga laps ja täiskasvanu, olgu ta talumees või tööstur, õppur või teadur, tootja või omanik - nad kõik vajavad uusi teadmisi. Raamatukogu suudab anda vaimset tuge neile inimestele, kellel muutunud olukorras on raske oma eluga toime tulla. Rahvaraamatukogu saab suurendada oma rolli argiinfo vahendajana: just siin peaks olema teave kohalike kultuurisündmuste ja majanduselu, harrastustegevuse ja olme probleemide kohta. Demokraatia arengule saame kaasa aidata hankides Eesti riigi ja kohaliku omavalitsuse otsused, piirkonna arengukavad jm raamatukogusse ja vahendades neid lugejaile. Ärategem inimestes huvi, aktiivsust, loovust, uuenemistahet.

Koos poliitilise vabanemisega on avardunud võimalused osa saada maailmakultuurist ja -teadusest. On mõõdapääsmatu, et me oma tegevust kooskõlastame ja nii lugeja valikuvõimalusi suurendame. Ainult kooskõlastatud sihikindel tegevus annab raamatukogudele võimaluse tõusta tasandile, millel saame olla Eesti majanduse, teaduse ja kultuuri arengule arvestatavaks toeks. Seadkem oma igapäevatoos alati esikohale lugeja vajadused, hinnakem kolleegi tööd ja pidagem temast lugu, säilitagem aktiivne eluhoiak - lugeja tänab meid ja me jääme ise endaga rahule.

Kui Sa oled oma raamatukogus päris ükski ja vajad nõu - ära masendu, otsi üles

kolleeg, kas või päris tundmatu - meie eriala lähendab ja ühendab meid.

Soovime kõigile kolleegidele väikestes ja suurtes raamatukogudes vaimujõudu, tegutsemislusti, visadust ja tööõhmu.

*Tallinnas,
20. mail 1993. aastal*

EESTI RAAMATU- KOGUHOIDJATE VI KONGRESSIST OSAVÕTJATELT LUGEJATELE

Eesti raamatukogud on läbi aegade olnud nii rahvusliku mälu kui maailmakultuuri saavutuste edasiandjad ja hoidjad.

Tänapäeval, kus kõik, ka kultuuriväärtused, on muutumas ostu-müügi objektiks, on raamatukogud suutnud säilitada oma kultuurivahendaja rolli. Raamatukogus hoitav on kättesaadav kõigile, ka vähekindlustatud sotsiaalsetele rühmadele.

Raamatuvarad on viimastel aastatel täienenud välismaise kirjandusega. Tänu väliseesti organisatsioonidele (Tartu Instituut ja Maakondlikud Esinduskogud Kanadas, Sydney Eesti Muinsuskaitse Selts Austraalias, Väliseesti Muinsuskaitse Selts Inglismaal, Eesti Kultuuri-koondis ja "Eesti Päevaleht" Rootsis, aktsioon "Raamat Eestisse" ja Eesti Arhiiv USAs, Estonian American Fund for Economic Education INC jpt) ja üksikisikutele on välismaal ilmunud eesti raamat jõudnud peaaegu kõigisse meie raamatukogudesse. Raamatukogud on püüdnud kirjanduse hankimisel silmas pidada kõigi elanike vajadusi. Lugejatena on kõik teretulnud osa saada raamatukogude infovaradest, on ju vaba juurdepääs informatsioonile inimõiguste osa.

Eesti majanduse, teaduse ja kultuuri arenguks on vaja soodsat infokeskkonda. Piiratud võimalustele vaatamata suudavad Eesti suured raamatukogud juba praegu pakkuda infoteenindust mõningate välisriikide infostisteemide

baasil. Raamatukogud on alustanud rahvuslike andmebaaside loomist, mida on vaja nii oma rahvusteaduste ja kultuuri arenguks kui ka integreerumiseks rahvusvahelisse infosüsteemi. Riik on tugev siis, kui on targad tema kodanikud.

Et raamatukogud suudaksid neid ülesandeid täita, on vaja järjekindlalt täiendada raamatuvarasid ja juurutada raamatukogudes kaasagset tehnoloogiat. Kultuuri vähese finantseerimise tõttu on meie raamatukogud suurtes raskustes:

- ei jätku raha kirjanduse ostmiseks;
- Eesti teadusraamatukogude infosüsteemi puudumine ei võimalda nendevahe- list kiiret infovahetust;
- raamatukogudel pole piisavalt raha- lisi vahendeid liitumaks infosüsteemidega väljaspool Eestit.

Raamatukoguhoidjaile teeb muret ajaviitekirjanduse suur osakaal rahvuslikus trükitoodangus. Tuntakse suurt puudust teatme- ja õppekirjandusest. Ahenenud on võimalused rahvusvähemuste teeninda- miseks emakeelse kirjandusega. Kutsume rahvuslikke kultuuriseltse raamatukogusid aitama ja nendega koos töötama, rikas- tamaks rahvusvähemuste lugemisvara. Raamatukoguhoidjad soovivad võrdselt hästi teenindada kõiki Eesti elanikke.

Raamatukoguhoidjate kongressist osa- võtjad kutsuvad üles valitsust ja tea- dusasutusi, poliitiku, omavalitsuste juh- te toetama ning säilitama raamatukogusid kui vaimse pärandi hoidjaid ja kandjaid, teabelevi süsteemi olulisi keskusi.

*Tallinnas,
20. mail 1993. aastal*

KODU-EESTI TÄNU *

Eesti lugejad ja raamatukoguhoidjad on viimastel aastatel tundnud palju rõõmu kodumaale saadetud eesti- ja võõrkeelsest kirjandusest. Tänu sellele on eesti trükise kogu kodumaal täielikuks saanud.

Südamlik tänu kõigile lahkeile ane- tajaile, pakkijaile, saatjaile, organiseerijaile - igauhele, kes on osalenud ja osaleb selles tänuväärse ja vaerarikas ettevõtmises.

Teie töövaeva kinnituseks on lugejate jätkuv huvi ja rõõm meie rahvuskultuuri seni tundmatu osa avastamisest.

*Eesti raamatukoguhoidjate
VI kongressist osavõtjad Tallinnas,
20. mail 1993. aastal*

* Mõeldud avaldamiseks väliseesti ajalehtedes.

KONGRESSIMULJEID

Tundsime huvi, kuidas jäid kongres- siga rahule väliseestlased, mis muljed on neil meie raamatukogudest ja raamatukogundusest.

PAUL SAAGPAK (USA): Olen kodumaal oma kolmanda sõnaraamatu asjus. See on "Uudis- ja unarsõnade sõnastik". (Aavik soovitab kasutada väikesemahulise väljaande puhul sõna "sõnastik", sõnaraamat on päris suur raamat.)

Rahvusraamatukogust on mul harul- dased muljed. Raamatukogud on rahva üldise intelligentsi ja tema loomin- guvõime suurim indikaator. Aga nii suur palee siin - ma olen täiesti üllatatud! Kõiksugused suured ruumid - välisraama- tute ruumid ja kataloogid, isegi ketaste peal on teil juba! Ma pean ütleva, et neli ja pool miljonit on väike raamatukogu, maailmas on palju tunduvalt suuremaid. Aga meie rahvaarv on ju ainult üks miljon! Tartu Ülikooli raamatukogu väärtust ma juba tunnen, selle väärtust siin pole ma saanud palju uurida - ma veel tulen siia, vaatan kataloogid üle. Meile ja

islandlastele on jäänud mulje, et oleme nii väikesed, aga Antiik-Kreeka oli veel väiksem ja vaadake, mis nad löid! Luge- mistingimused on teie raamatukogus väga head ja rahulikud - jumalikud uurimiseks ja töö tegemiseks, eriti need väikesed kabiinid. Uurijad peaksid ikka olema väikestes ruumides.

Olen käinud kodumaal igal suvel. Mõõdunud suvega võrreldes on muu- tunud väga palju. Vanasti käisin ma saba- des kuulamas, mis rahvas räägib. Nüüd ei ole enam sabasid, kuid hinnad on väga kõrged ja palk nendega võrreldes väike. Eriti kannatavad pensionärid ja laste- rikkad pered, kultuuri- ja meditsiinitöö- tajad. Vanurite ja laste osas oleme umbes Lõuna-Aafrika tasemel. Leian, et see ei ole õige.

See, et Eesti raamatukogud on nii suured ja neis on nii palju raamatuid, jätab mulje haritud rahvast. Kuid te ei pea koguma ainult raamatuid, vaid muretsema ka muid infokandjaid. Teile tuleb organiseerida abi rikkastelt eest- lastelt Ameerikas. Teen seda, kui tagasi lähen.

Helgi Leesment ja Paul Saagpak

HELGI LEESMENT (Liibüa): Olen sellest kongressist väga vaimustatud. Näib, et õige mõtlemine ja uut viisi arusaamine on Eestisse päralt jõudnud

haruldastel kiiresti. Ja et te ei ole ainult ümber mõelnud, vaid enestele juba uued sihid seadnud - need on realistlikud, need on vajalikud, ainuke probleem on valida,

Kongress läks korda

Arhivaar Immo Salasoo ja raamatukoguhoidja Kaljo Veskimägi on ilmselt leidnud ühise keele

missugune siht on see kõige õigem, sest rahalised ressursid on piiratud. Õigupoolest on kogu maailma raamatukogud hädas sama probleemiga (Ameerikas samuti), nii et te ei ole nii ükski kui arvate.

Viimati olin siin kaks aastat tagasi. See, mis on siin vahepeal juhtunud, on fantastiline. Nägin koostatavat märksõnastikku, see on fantastiline töö, arvestades, et kõik on tehtud käsitsi. Tahan viia teid kontakti isikuga, kes aitab valida õiged märksõnastamise programmid.

Rahvusraamatukogu hoone on väga ilus ja väga mõjuv. Siin on palju raamatuid, kuid muidugi peab kogu veel kasvama ja küpsaks saama.

INNO SALASOO (Austraalia): Kongress oli väga sisukas ja kasulik isegi mulle, rääkimata raamatukoguga iga päev tegelevatest inimestest. Mul on hea meel, et siia tulin.

Poolteist aastat tagasi käisin mitmes Eesti raamatukogus. Mäletan veel Rahvusraamatukogu katuste läbitilkumise probleeme. Praegu on need efektiivselt kõrvaldamisel. Selle peale, kuidas hoone mulle lugejana meeldiks, ei ole ma mõelnud. Rõõmustan, et siin on piisavalt ruumi. Siinne süsteem erineb mõneti Austraalia ülikooliraamatukogude süsteemidest, aga loomulikult on igal maal omad süsteemid, millega lugeja peab

harjuma. Eesti elu on vahepeal palju muutunud - inimesed naeratavad rohkem. Eelmisel külaskäigul ma poodides ei käinud, aga väga meeldiv on täheldada, kuidas teil öeldakse nüüd igal pool "tänan" ja "palun".

VAIKE RANNU (Kanada): Ma sain kongressil väga hea ülevaate teie elust, tööst, muredest, ja mul on väga hea tunne, sest raamatukoguinimesed on pühendunud väga oma tööle, teevad kõik, et rasketest aegadest üle saada. Võrreldes Kanada mitmesuguste konverentsidega tuleb mainida, et seal on alati kirjastajatelt suured väljapanekud, kus nad näitavad samal aastal ilmunut. Loodan, et see on edaspidi nii ka Eestis. Samuti võiksid olla esindatud ka teised, näiteks arvuteid ja mõõblit müüvad firmad, kes pakuksid oma toodangut ja näitaksid, kuidas seda raamatukogus rakendada. Raamatukogude esindajad saaksid sõlmida lepinguid või saada teada, kuidas võtta nende firmadega ühendust.

Kongressi töö kohta võiks öelda, et mulle oleks meeldinud töö gruppides. Mind huvitab rahvaraamatukogude töö, seda teemat käsitleti seekord kahjuks vähe. Saan aru, et see ei oleks mahtunud kahe päeva raamidesse, aga oleks olnud hea, kui erinevate raamatukogutüüpide inimesed oleksid saanud oma probleeme veidi aega koos grupiviisiliselt arutada.

Ja nüüd pakun veel välja, et tuleks üle vaadata terminoloogia - "raamatukoguhoidja" on minu arvates üks väga vananenud termin. "Hoidma" tähendab midagi enda jaoks ära panema. Meie töö on ikka rohkem ja rohkem levitamine, pakkumine, jagamine ja informeerimine. Võiks selle üle mõelda.

Vaike Rannu

Vaade kongressisaali

SELTSIDE TEGEVUS 90ndate AASTATE EESTIS

AILI AARELAID

Teaduste Akadeemia vanemteadur

Seltside arvu plahvatusliku kasvuga oleme juba omamoodi harjunud - pea iga päev loeme lehtedest või kuuleme raadiost mõne uue seltsi asutamisest. Kõikvõimalike ühenduste, seltside, fondide jt kodanike vabatahtlikul algatusel loodud organisatsioonide töös peaks praegu osalema ligilähedaselt kahesaja tuhande inimese ümber. Veel mõne aasta eest tundus seltsibuum nii mõnelegi uue moehaigusena, kellegi isikliku edevuse rahuldamisena, välismaale pääsemiseks soodsa tee otsimisena. Tulime kõik ühtviisi totalitaarsest eilsest ja tsentraalselt juhitud ühiskonnast ega suutnud esmapilgul tajuda kodanike vabatahtlikke ühendusi kui iseseisvat sotsiaalset jõudu. Tänapäevaks on paljud ühendused ja seltsid igapäevaprobleemide korraldamisel ja sotsiaalsete ebaõiguste väljatoomisel oma teotahet ja meelsust juba näidanud. Valitsuse heaolu on häirinud nii üliõpilased, talupidajad kui pensionärid, sotsiaalseks survegrupiks on kujunemas töötute liidud, ametiliidud, aateühendused. Suures osas on seltside kanda jäänud inimeste vaba aja harrastustele uue kandepinna leidmine, sest sotsialismi ideoloogiast sünnitatud klubi-majandus, hiiglaslik kinofitseeritus ja odavate raamatute aeg raamatukogudes on kadumas.

Postsotsialistlik eesti ühiskond muutub praegu väga kiiresti ja väga valuliselt ning nende muutuste üheks keskseks katalüsaatoriks on seltsiliikumine. Kõik alla viiekümne aastased eestlased ja Eestimaa muulased olid pikka aega harjunud ülalt alla juhitava ja isikliku initsiatiivi pärssiva elukorraldusega. Sotsialismijärgne kapitalism (?) toob kaasa inimeste põhimõtteliselt uue sotsiaalse rühmitumise, varasemast erinevate klassi- ja gruppide kaitsmise, kohaliku omaalgatuslikkuse kasvu, avalikkuse kontrolli riigorganite tegevuse üle jms - nähtused, mida teoreetilises kirjanduses on ammuilma seotud sõnaühendiga tsiviilühiskond (bürgerliche Öffentlichkeit, civil society, grazdanskoje obštšestvo). Seega ei kujuta järjest hoogustuv seltsiliikumine Eestis endast ei midagi muud kui taastuva tsiviilühiskonna põhitelge, oma õiguste ja tahte eest teadlikult seisvate kodanike ühinemist, nende sotsiaalse subjektuse kasvu.

*Aili Aarelaid
Foto: Kalju Suur*

Eestimaa seltsidel on pikk ajalugu ja kõrge maine, seltsitegevust on ikka seotud eestlaste identiteediga, nn eesti asja ajamisega. Pikalt võõrvõimude valitsemise all elanud eestlastele on seltsid tähendanud tihti just neid institutsioone, mille kaudu on seistud rahvusliku säilimise ja kultuurilise järjepidevuse eest. Seltsiliikumine kui rahvusliku aktiivsuse keskne institutsionaliseeritud vorm on tihti olnud vastandatud võõrriiklikele võimu- ja valitsemisorganitele. Seega on küllaltki ootuspärane, et selts on eestlaste teadvuses kinnistunud omaalgatusliku, demokraatliku ning ametlikust poliitikast mõõda vaatava organisatsioonina. Niisugust ajalookogemust on kinnistanud ka viis aastakümnet sotsialistlikku riigikorda, mis 1940. aastal hävitas pea täielikult ühe seltsistruktuuri, kuid olude leevenedes sünnitas uue, seegi kord antietatistliku [riigist sõltumatu-toim], -üleliidulisele üheühelisele vastanduva lokaalse isepäisuse.

1950ndate lõpupoole taastumahaakunud seltsitegevus kujunes eestlaste vastupanukultuuri üheks oluliseks osaks. Eestis Nõukogude võimu perioodil tegutsenud seltsistruktuur erines nimetamisväärselt teiste liiduvabariikide omast. Loomulikult loodi meilgi suur hulk üleliidulise leviga massiorganisatsioone ja ühinguid, kuid nende kõrval õnnestus ellu kutsuda terve hulk rahvuskeskseid seltsi, mille tegevus ei olnud seotud kommunistliku ideoloogia levitamise ja nimetagem vaid kohalike kodu-uurimiskomisjonide võrku, Looduskaitse Seltsi, Emakeele Seltsi,

Aianduse ja Mesinduse Seltsi jt, kes teadlikult tegelesid rahvusliku mälu säilitamise ja eestikeskse aatilisuse elushoidmisega.

Täiesti loomulikult seondus 1980ndate lõppu jäänud rahvusliku vabadusliikumise samuti teiste sõjajärgsete noorsoo ja naisliikumise vormidega ajaloolise sideme otsimine kujunes üheks oluliseks komponendiks uusärkamisaegses sotsiaalses aktiveerumises. Nende seltsiliikumise taastumise algaastate põhiprobleem oli legaliseerida ja taastada rahvuse ajalooline mälu, hoida etnilist identiteeti ja jalule seada ajalooline õiglus. Suundumus kulmineerus Eesti Muinsuskaitse Seltsi plahvatuslikus kasvus (hetkeks 10 000 liiget) ja poliitiliste ambitsioonide omandamises. Rahvarinde poolt kutsuti taas ellu vähemusrahvuste ühendused nende kultuuriliste ja etniliste huvide kaitses.

1989. ja 1990. aastate seltsiliikumise iseloomustamiseks kõljab kõige paremini mõiste "vana ja uue vastuolu". Konfliktis olid kahe eri tüüpi seltsi organiseerimispõhimõtted: oma eluvõimelisust püüdsid tõestada nõukogude ajal loodud seltsid ja ühendused, nendega opositsiooni asusid restaureeritud ühendused (tüüpilised näited on ELO ja skautluse, Eesti Naiste Ühenduse ja Eesti Naisliidu vastasseis). Lagunesid nõukogudeaegsed spordiorganisatsioonid, parteikomiteede juurde loodud täienduskoolitussüsteem, suures osas rahvaülikoolide võrk, pioneeri- ja komsomoliorganisatsioonid, naistenõukogud jms. Paljudel juhtudel tekkisid endiste struktuuride baasil uut tüüpi kohalikud ühendused (spordi- ja terviseklubid jms). Algas ka Eestis tegutsevate kodanikealgatuslike ühenduste taasülitumine üleeuroopaliste ja üleilmsete organisatsioonide töösse, mis esialgu oli tihedalt seotud kaua suletuses hoitud inimeste loomuliku sooviga pääseda välismaale, näha mujal maailmas tehtavat. Vähem mõeldi rahvusvahelise seltsiliikumise tegelikule Eestisse kandumisele, ei osatud ette näha selle võimalikke negatiivseid tagajärgi. See "reisistsistumise" lastehaigus on nüüdseks peaegu läbi põetud.

1991. ja 1992. aastal on seltsi ja ühendusi hulgaliselt lisandunud - aastas

tekib praegu juurde umbes 300-400 uut ühendust. Samas lakkab olemast küllaltki palju mõne aasta eest tekkinud. Suhteliselt täpsete registrite loomine on paraku kaunis raske, kuna seltsid jt ühendused on küll kohustatud end juriidilise isikuna töö alustamise puhul registreerima, aga nende töö lõpetamine ei kajastu mitte kusagil. Hetkel hindame tegutsevate seltside ja ühenduste koguarvu ca 2000le (1988-1992 on registritesse kantud kokku üle 3000 kodanikuühenduse, usuorganisatsioonid kaasa arvatud). Soomes on hetkel tegutsemas 70 000 seltsi, mis elanikkonna üldarvu kohta võetuna on ligi seitse korda rohkem kui Eestis. Proportsioonivahe näitab, et Soomes on kodanikealgatuslike liikumiste potentsiaal igati ära kasutatud, Eestis on aga seltsiliikumisel veel avar arengumaa.

Kui uusärkamise alguses oli oluline seltsielu detsentraliseerimine, so vabariiklike mammutorganisatsioonide lammutamine ja initsiatiivi kandumine kohadele, siis nüüd on tegemist juba uue tsentraliseerimislaanega, so uut tüüpi keskorganisatsioonide tekkega. Enamasti kutsuvad just keskseltsid ellu kohalikke algulisi. Eesti ühiskonna 1990ndate aastate alguse hüperpoliitiseerituse tõttu on kohtadel tekkinud dubleerivad kodanikualgatuslikud struktuurid. Täheandab, ühel tegevusalal või ühes paikkonnas kujuneb kaks samasisulist ühendust, kuna inimesed ei suuda oma võimuambitsioonidega teisiti toime tulla (paralleelühendused pensionäridel, kohalikel talupidajatel jne).

Pärast parlamendivalimiste väljakuulutamist 1992. aasta kevadel täheldasime ka seltsiliikumise nõrga parteistumise algust: 1) mõned julgemad seltsid lüütsid valimiskampaaniasse otse (Pensionäride Liit, Invaühingute Liit, Naisliit jt); 2) terve rida ettevõtjate, talupidajate jt ühendusi koondus kindla partei ümber, et panna Riigikogus oma hääl kõlama. See protsess kõneleb, et tsiviilühiskonna taastumine on muutunud Eestis reaalsuseks, kuigi seltside poliitiline tegevus on esialgu õige kobav.

Kodanikuühiskonna kujunemise esimesel etapil postsotsialistlikus, nn üleminekuperioodi Eestis domineerisid ajaloolisele mälule ja kultuurile suunatud seltsid. Seejärel suurenes kiiresti religioossete ühenduste arv (ainuüksi uusreligioossete ühendusi on registreeritud üle

saja), nimetamisväärselt on kasvanud traditsiooniliste koguduste liikmeskond. Eestimaa rekrutatsioon on kaasa toonud hoogsat heategevusliikumist, mida omakorda soodustab ohtralt saabuv humanitaarabi läänest. Pärast nõukogulike ametiühingute lagunemist on arvukaks kujunenud professionaalsete ühenduste liikmeskond, kuigi enamus inimesi ei taju neid veel kui uut tüüpi organeid oma elukutsega seotud õiguste kaitseks. Elukutseseltside tegevusele vaadatakse enamasti kui kutsemeisterlikkust tõstvate organiseerimisviisile. Elukutseseltside eriliik on talupidajate ja põllumeeste seltsid, mis jätkavad talupidamise kui elulaadiga seotud sajandivanuseid traditsioone, kuigi seda juba uuenenud sotsiaalses tingimustes. Elukutseseltside üsna omapäraseks vormiks on saanud juhtivtöötajate kutseühendused (mitmete eri valdkondades töötavate direktorite klubid ja liidud, nn tegu võimsate ja mõjukate inimeste ühendused jms), mis on eelkõige orienteeritud kas ringkaiuse loomisele või tõhusa lõõgusika tekitamisele.

Kodanikualgatusliku liikumise vorm on ka mitmed Eesti ühiskonna arengule suunatud fondid, mis on erilise koha omandanud just praeguse majanduskriisi tingimustes. Paraku ei ole fondide käekäik olnud kõige parem, sest sponsorlus on maksuseadusega seniajani reguleerimata ning seega on õige mitmed vajalikud fondid olnud sunnitud oma tegevuse (ajutiselt?) peatama (näit Virumaa Fond).

Seltside jt vabatahtlike kodanikeühenduste osa tsiviilühiskonna taastumisel Eestis on vaieldamatult suur. Meil on neid oluliselt rohkem kui Tšehhis, Slovakkias, Lätis ja Leedus, ka on nende tegevusampluaa suurem kui nimetatud riikides. Meie seltsitegevuse uuendamises etendavad küllaltki suurt osa Põhjamaade, eriti Soome ja Rootsi eeskujud, kahjuks aga kipume viimaseid nii mõnelgi korral pimesi kopeerima. Tsiviilühiskonna taastumine Eestis on ebaühtlane, suured käärid on nii maa ja linna kui eri piirkondade ja rahvusgruppide vahel. Väga palju on kitsa sotsiaalse grupi huvile suunatud ühistegevust, uued seltsid jms on väikesed ja baseeruvad üksnes üksikisikute entusiasmil, kuna munitsipaalsetest või üldriiklikust doteerimisest nende töö hoogustamiseks ei saa praegu juttugi olla. Võrreldes 1988. aasta eelse olukorraga, mil eesti elanikkond osales väga aktiivselt

eelkõige isetegevus- ja huviringides ning nn rahvuskesksetes seltsides (AMS, LKS), on kodanike vabatahtlike ühendustes tegutsevate inimeste huvifäärid tänaseks oluliselt avardunud. Paraku osaleb muukeelne elanikkond tsiviilühiskonna taastumises oluliselt vähem kui eestlased, kuigi viimasel kahel aastal on ka slaavi seltside tegutsemisind kasvanud. Seltsitegevus on koondunud põhiliselt linnadesse, linnaseltside aktiivsus on hoopis fantaasiarikkam ja mitmekesisem, erinevalt 1920-1930ndate aastatest, mil seltsitegevuse raskuspunkt lasus maal.

Üsna algelised on tärkava tsiviilühiskonna ja riigiaparaadi vahekorrad. Kodanikealgatuslikud liikumised ei tunnetata veel oma täit jõudu ühiskondliku elu demokratiseerimisel, valitsevad ringkonnad on omakorda küllaltki süüdimatut mitte märkamaks kodanikualgatuslikku initsiatiivi. Esimese iseseisvuse ajal tõusis rahvas hoogsale seltsitegevusele altpoolt. See oli loomulik, kuna seltsid olid juba pool sajandit tegutsenud. Nende tegevus laienes ja leidis riiklikul tasemel heakskiitu. Praegu tekivad seltsid laguneva nõukogudeaegse sotsiaalse infrastruktuuri asemele. Inimesed pingutavad, et säilitada või tekitada nende eluliselt vajalikke institutsioone. Toetus ülalt peaaegu täielikult puudub. Nooruke riik ei näe kodanikualgatuses koostööpartnerit, pigem püüab oma tegematajämised just allseisvate vabatahtlike institutsioonide kaela suruda ja siis väita, et omaalgatus ongi rahva enese asi ning riigil pole seltside tegevusega suurt pistmist. Kõige suuremat edu dialoogis valitsevate ringkondadega on praegu saavutanud nende riskigruppide ühenduste esindajad (pensionärid, üliõpilased, töötud), kellel on jätkunud südikust tulla tänavatele. See ei ole hea märk, sest arenenud tsiviilühiskonnaga riikides peetakse erinevate grupihuvide esindajate, eriti aga valitsuse ja survegruppide vahelisi läbirääkimisi siiski nõupidamislauala taga. Tuleb teha tõsine järeldus, et seltsiliikumine kui Eesti taastuva tsiviilühiskonna üks eluvõimelisemaid oksid, ei tunnetata veel oma jõudu, tegeldakse kitsaste ja lokaalsete probleemidega ning alles kogutakse energiat Eestimaa eluliste küsimuste lahendamiseks.

TEHNIKARAAMATUKOGUD MUUTUVAS AJAS

SILVA HEIM

TTÜri raamatukoguhoidja

Kuidas kujunes välja tehnikaraamatukogude võrk ja millised muutused selles on toimunud?

Tehnikaraamatukogude võrku hakati looma kuuekümnendatel aastatel. Infoorganite ja tehnikaraamatukogude töötajate vabariiklikul nõupidamisel 1960. aasta novembris otsustati Tehnilise Informatsiooni Keskbüroo juurde luua nn bibliograafilis-metoodiline grupp, mis pidi muuhulgas metoodiliselt juhendama tööstusettevõtete tehnikaraamatukogusid ja varustama neid bibliograafilise teabega. Grupp moodustatigi. Varsti selgus korraldatud küsitluse põhjal ka tehnikaraamatukogude ligikaudne arv, kogude suurus, kataloogidega varustus jm. Seisuga 01. 01. 1962 oli Eestis 156 tehnikaraamatukogu.

Infotöö arendamiseks ja koordineerimiseks asutati 1968. aasta jaanuaris Teaduslik-Tehnilise Informatsiooni ja Propaganda Instituut ning selle juurde Vabariiklik Teaduslik Tehnikaraamatukogu (VTTR). Kuigi VTTR hakkas kohe ettevõtete ja asutuste tehnikaraamatukogusid metoodiliselt juhendama, sai ta alles 1973. aastal ametlikuks metoodikakeskuseks, mis juhendas kõiki Eestis tegutsevaid tehnikaraamatukogusid, olenemata nende ametkondlikust alluvusest.

VTTR püüdis välja selgitada kõik ettevõtted, asutused ja organisatsioonid, kes olid endale tehnikakirjandust muretsenud. Kuna puudus kindel arusaam, kui suurt teatmeinfokogu pidada tehnikaraamatukoguks, siis arvati nende hulka ka sellised kogud, mille komplekteerimisel, hoiul ega kasutamisel raamatukogulikke põhimõtteid ei järgitud ning mille arvestuski polnud usaldusväärne. VTTRi metoodikaosakonnas oli 1969. aastal arvel 395 tehnikaraamatukogu. Viie aastaga vähenes raamatukogude arv 264le, viie järgneva 202le. Mitmed väikeasutused likvideerisid oma tehnikakirjanduse kogud, kuna nende infovajadusi suutsid rahuldada linn või rajooni keskraamatukogud.

1981. aastal määrati kindlaks, et tehnikaraamatukoguks saab lugeda - muude

vastavate tingimuste täitmisel - tehnikakirjanduse kogu, milles on vähemalt 2000 eksemplari. Selle defineeringu rakendamise ning tehnikaraamatukogude ja tehnikainformatsiooni osakondade liitumise tagajärjel kahanes tehnikaraamatukogude võrk veelgi: seisuga 01. 01. 1982 oli arvel 187 raamatukogu, viis aastat hiljem - 167.

Kaheksakümnendate aastateni oli suur hulk NSV Liidu ettevõtteid liidulis- või liidulis-vabariiklikus alluvuses. Peale kohaliku keskuse juhendasid nende ettevõtete raamatukogusid ka NSV Liidu harukondlikud keskraamatukogud. 1989. aastal hakati tööstust reorganiseerima, ettevõtted anti Eesti alluvusse. Seoses sellega muutus ka tehnikaraamatukogude võrgu struktuur. Kuna paljud liidulise või liidulisvabariikliku alluvusega uurimis-, projekteerimis- ja tehnoloogiasstituudid ning bürood likvideeriti ("Zap-rõbtehtseti" Tallinna filiaal, Laevaremondi Instituut, Skotšinski-nimeline Mäeinstituut, Teenindusministeeriumi PKB), likvideeriti ka nende raamatukogud. Tehnikaraamatukogusid on likvideeritud ka mitmes tegutsevas ettevõttes ("Vasar", "Ilmarine"). Ilmselt sõltub tehnikaraamatukogu saatus asutuse-ettevõtte või aktsiaseltsi - jõukusest ja juhtkonna suhtumisest raamatukogusse. Seisuga 01. 01. 1989 oli VTTRi metoodikaosakonna kartoteegis kirjas 158 tehnikaraamatukogu, milles hoiul kokku ca 3 miljonit eksemplari trükiseid. 1993. aasta mai alguseks oli neist alles 117 raamatukogu ca 2,5 miljoni säilikuga. Mitme tehnikaraamatukogu olukord on senini ebakindel, sest koondamist alustatakse tavaliselt just raamatukogust.

Likvideeritud raamatukogude kirjandust pakuvad asutused ja ettevõtted eelkõige oma süsteemi raamatukogudele ja oma töötajatele. On loodud tööalaseid teatmekogusid. Mitmed asutused on pakkunud oma raamatukogu kirjandust endisele VTTRile, nüüdsele Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu (TTÜR) filiaalile. Sageli tähendab raamatukogu likvideerimine ainult töötaja koondamist, raamatud jäävad luku taha paremaid aegu

ootama ("Standard", "Tarbeklaas"). Lausa makulatuuriks on läinud meie teada seni üksnes Teenindusministeeriumi PTI teatmekogu - raamatukogutöötaja teadmata, tema puhkuse ajal.

Tehnikaraamatukogu tähtsuse vähenemine ettevõttes sõltub kirjanduse komplekteerimise probleemidest. Tehnikakirjandus on muutunud raskesti kättesaadavaks ja väga kalliks. Raamatukogudel puudub küllaldane info uue kirjanduse ja selle hankimise võimaluste kohta, mistõttu komplekteerimine on juhuslik. Kuna juhtivad spetsialistid saavad nüüd informatsiooni sageli otse, isiklike kontaktide kaudu ja väliskomanderingutelt, tekib neil arvamuse, et asutuse raamatukogu on tarbetu. Kuid tehnikaraamatukogu vajavad endiselt keskastme spetsialistid - meistrid, tsehijuhatajad, tehnoloogid ja töölised, kes moodustavad 45 % lugejaist, ning vastavate erialade õppijad. Seepärast oleks õigem likvideerida ainult väikesed (kuni 4000 eks) ja mittekoosseisulise töötaja hooldada olnud tehnikaraamatukogud, jättes vajaduse korral alles teatmekogud (kuni 2000 eks), suurtes ettevõtetes ja asutustes tuleks aga olemasolevaid raamatukogusid suurendada. Laiendada tuleks ka linnade keskraamatukogude tehnikakirjanduse osakondi (või luua osakonnad seal, kus neid senini pole) ja komplekteerida nende kogusid antud regiooni majandus- ja tootmistegevuse profiilile vastavalt.

Eesti Tehnikaraamatukogu (endise VTTRi) reorganiseerimise tõttu sai Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogust Eesti tehnikakeskraamatukogu, mille põhiülesannete hulka kuulub ka tööstusettevõtete teenindamine kirjanduse ja muu informatsiooniga.

Tehnikaraamatukogude töötajatele jätkavad nõu ja abi andmistendise VTTRi metoodikud, kes on üle kolunud TTÜri raamatukogunduse kabinetti, asukohaga Lai tänav 5.

"Mistra" tehnikaraamatukogu

Ühena paljudest tehnikaraamatukogudest asutati 1960. aastal TTK "Mistra" infokirjanduse kogu.

Algselt oli raamatukogu mõeldud vaid Kergetööstusministeeriumi Konstrueerimisbüroo 40-50 inimesele - meenutab seal paarkümmend aastat töötanud ELJU VALK.

Komplekteerisime venekeelset kirjandust nii palju, kui meile huvipakkuvatel teemadel ilmus. Vabariikliku Tehnikaraamatukoguga oli meil kokku lepitud nii, et kergetööstusalast kirjandust muretsesime ainult meie.

Raamatukogu 100 000lises fondis oli palju teatmeteoseid ja sõnastikke, üle 200 ajakirjanimetuse, neist 22 võõrkeelset, mida saadi valuuta eest Infoinstituudi aadressil. Rohkesti oli Nõukogude Liidu kergetööstusministeeriumis tehtud teaduslikke uurimistöid. Umbes poole kogust moodustasid patendid. Raamatukogu teimestu sisaldas kolm kataloogi ja hulgaliselt kartoteeke.

Kergetööstusministeeriumi süsteemi ettevõtete raamatukogude jaoks tellisime erialase kirjanduse tsentraliseeritult, maksime selle kinni ministeeriumi rahadega ja saatsime neile tasuta laiali. Ühiselt komplekteeritud väljaannete kohta koostasime uudiskirjanduse nimestikku mahult väikesele, kuid 12 korda aastas ilmunud ajakirjale "Kergetööstus". (Toimetuskolleegiumi otsusega peatati infoseeria "Kergetööstus" ajutiselt majanduslike ja ümberkorralduslike raskuste tõttu 1. jaanuarist 1992.) Vastasime palju ettevõtete teemapäringutele - nad olid harjunud helistama ja küsima. Kõige huvitavamad ja keerulisemad päringud olid kergetööstuse põhitemaatikast (näit. taftingvaiba karkassi valmistamine, mille kohta saime infot vaid välismaa väljaannetest).

"Mistra" infoosakonnas, mille koosseisu meie raamatukogu kuulus, oli ka meetodik ametikoht. Metoodik käis raamatukogudes kohal ja vajadusel koristas neid. Edasise töö efektiivsus olenes vabarikuraamatukogu töötajast - enamasti olid nad erihariduseta. Meie süsteemi, mida peeti vabariigi tehnikaraamatukogude süsteemidest tugevaimaks, juhendas metoodiliselt Moskvas asuv NSVL Kergetööstusministeeriumi raamatukogu. Igal aastal esitasime Moskvale oma tööaruanded, käis sotsialistlik võistlus, mille kokkuvõtetes meid igal aastal aukirjaga ära märgiti, ühel korral hinnati aga ka diplomi ja aunimetuse "Kergetööstuse parim raamatukogu" vääriliseks.

"Mistra" raamatukogu 1977. aastal

Möödunud aastani finantseeris raamatukogu kergetööstuskontsern "Estar", nüüd selle alusel loodud aktsiaselts-uusettevõtte.

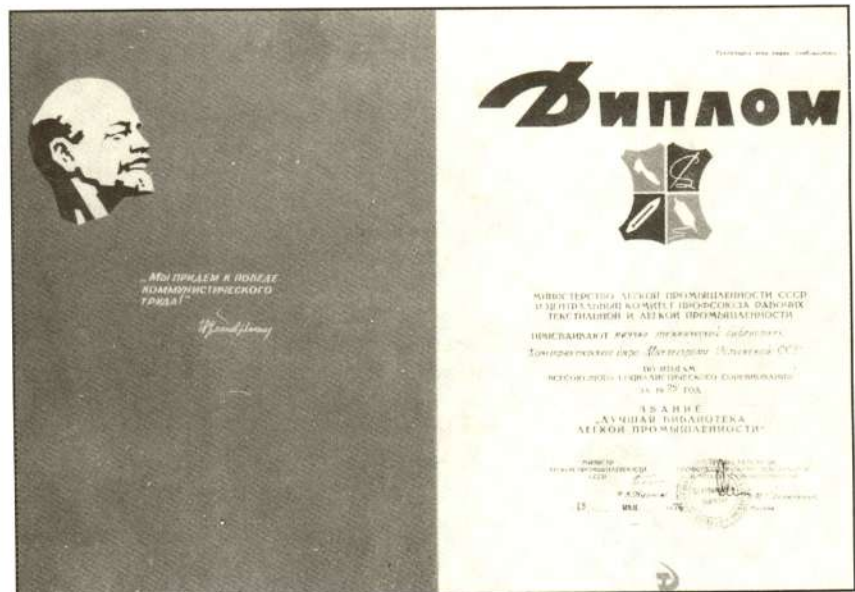
Elukalliduse kasvades läks peaaegu kogu komplekteerimisraha palkadeks. Lisaks tuli teha suuri kulutusi küttele, valgustusele, maksta koristajale ja ülal pidada juhtkonda. 1991. aastal koondati arhiivitöötaja, kolme aasta jooksul veel kolm töötajat. Nii olen nüüd üksi nii arhiivis kui raamatukogus. Raamatukogutööd on tunduvalt vähem kui varem. Rahapuudusel on täielikult seiskunud komplekteerimine. Ka lugejaid on vähem. Süsteemi raamatukogudes koondati töötajad juba enne.

Raamatud jagati laiali või veeti makulatuuri. "Mistra" raamatukogu pole nende saamisest huvitatud olnud - meie kogud on väga põhjalikult komplekteeritud, raamatud enamasti kolmes eksemplaris. Seni oleme suutnud aidata ka tehnikailikooli tudengeid, sest meil on ka kõrgkoolide õpikud mitmes eksemplaris ja siit on nad võinud saada raamatuid koju kaasa. Praegu antakse uuele aktsiaseltsile mittevajalikud raamatud enamasti üle TTÜ raamatukogule. Senistest ruumidest tuleb välja kolida. (Seda peab küll ütleva, et "Mistra" juhtkond võimaldas raamatukogule korralikud ruumid - raamatukokku kui firma esindusruumi toodi alati külalised.) Firma juhtkond hakkab otsustama iga komplekteeritava raamatu üle eraldi.

Me kõik mõistame, et majanduse ümberkorraldused ja ettevõtete pankrotistumine on praegu paratamatus. Kahju vaid, et olemasolevat kirjandust pole pakutud Eesti suurtele raamatukogudele või kui, siis on küsitud sageli nende eest hinda, mis raamatukogudele ülejõukäiv. (Ometi on erialased väljaanded ostetud tavaliselt ministeeriumi - riigi - rahadega.) Nii ongi peetud paremaks vähegi säilitamist väärivad raamatud jagada laiali ettevõtete juhtkonna liikmeile, muu viita vanapaberiks.

Jääb vaid loota, et uute ettevõtete eluja maksujõulisuse muutumisega hakatakse taas mõistma info vajalikkust ning ettevõtete oma raamatukogu tähtsust õige info kiirel leidmisel kõige uue kohta maailmas.

"Mistra" raamatukogus käis Ene Riet

EESTI INFOINSTITUUDI JA EESTI TEHNİKARAAMATUKOGU KROONIKAT

EVI RANNAP

TPÜ infoteaduse osakonna kaasprofessor

ANU NUUT

ERRi raamatukogunduse osakonna juhataja

- 1957 Loodi Vabariiklik Teaduslik-Tehnilise Propaganda Maja, Eesti NSV esimene keskne teadus- ja tehnikainfo organ (ENSV MN määrus nr. 208, 21. augustist 1956).
- 1959 Loodi Eesti NSV Rahvamajanduse Nõukogu Tehnilise Informatsiooni Büroo (TIB), teine keskne teadus- ja tehnikainfo organ vabariigis (ENSV MN määrus nr. 99, 29. maist 1959).
- 1960 Tekkisid uut tüüpi raamatukogud - tehnikaraamatukogud. Varem püüdsid tarbijaskonna vajadusi tehnikainformatsiooni järele rahuldada rahvaraamatukogud.
- 1961 Rahvamajanduse Nõukogu tehnikaraamatukogu anti üle Tehnilise Informatsiooni Büroole.
- 1962 Eesti NSV Rahvamajanduse Näitus Direktsioon ühendati Vabariikliku Teaduslik-Tehnilise Propaganda Majaga.
- 1963 Tehnilise Informatsiooni Büroo reorganiseeriti Tehnilise Informatsiooni Keskbürooks (TIKB).
- 1966 NSVL MN määruse "Üldriiklikust teadus- ja tehnikainformatsiooni süsteemist" alusel hakati looma ühtset riiklikku teadus- ja tehnikainfo süsteemi. Hakati looma vabariiklikku patendikogu.
- 1967 Loodi ENSV MN juurde Teaduslik-Tehnilise Informatsiooni ja Propaganda Instituut Tehnilise Informatsiooni Keskbüroo ja Teaduslik-Tehnilise Propaganda Maja baasil (ENSV MN määrus nr. 204, 13. maist 1967). Instituudi töö toimus kahes suunas: esiteks koordineeris ta infotööd vabariigis, tegi vastavaid ettepanekuid vabariigi MNle; teiseks varustas ta vajaliku infoga MN ja Vabariiklikku Plaanikomiteed ning teenindas lepingute alusel ministeeriume ja keskasutusi ning nende kaudu ettevõtteid.
- 1968 TIKB teatmeinformatsioonifondi baasil asutati ENSV Vabariiklik Teaduslik-Tehniline Raamatukogu (VTTR), keskne tööstusharudevaheline informatsiooni kogu (ENSV MN määrus nr. 390, 3. oktoobrist 1967). Fonde komplekteeriti vastavalt ENSV tööstuse profiilile. Raamatukogu oli tehnikainformatsiooni bibliograafilise ja raamatukogundusliku teenindamise keskus ja kujunes ka ENSV ettevõtete ja organisatsioonide tehnikaraamatukogude ja teatmeinformatsioonifondide metoodiliseks ja koordineerivaks keskuseks. Raamatukogu alustas tööd 1 616 646 raamatuga, millest põhiosa moodustasid leitungskirjeldused (1,3 milj eks). 1968. aastal ilmus trükist esimene VTTRi väljaanne "Välisperiodika koondnimestik, 1966-1967".
- 1969 Lisaks seni VTTRi kogutud kirjanduse laadidele hakati sinna komplekteerima välisfirmade toodangukatalooge, standardeid ja tehnilisi tingimusi. Raamatukogu teatmeteeningutes alustati valikteadistamist ja juhtide diferentseeritud teenindamist. Tehnikaraamatukogude metoodiliseks juhendamiseks loodi metoodikaosakond. Viidi läbi esimene lugejaskonna uuring.
- 1970 Kujunes välja tihe tehnikaraamatukogude võrk (ca 300 raamatukogu), mille metoodiline keskus oli VTTR. VTTRist oli saanud kogude suuruselt kolmas raamatukogu vabariigis.
- 1971 Eesti Teaduslik-Tehnilise Informatsiooni ja Propaganda Instituudi vastavas osakonnas alustati Vabariikliku Automatiseeritud Teadus- ja Tehnikainformatsiooni Süsteemi (VATTISE) tehnilise projekti väljatöötamist.
- 1972 ENSV Teadus- ja Tehnikainformatsiooni ning Propaganda Instituut nimetati Teadus- ja Tehnikainformatsiooni ning Majandusuuringute Instituudiks (EI). EI oli teadus- ja tehnikainformatsiooni ning teadus- ja tehnikapropagandaorganite võrgu vabariiklik juhtasutus.
- 1973 Eesti NSV MN 1973. aasta 17. detsembri määrusega nr. 536 sai VTTRist vabariigi tehnikaraamatukogude metoodiline keskus (olenemata raamatukogu ametkondlikust alluvusest). Muutusid EI tegevussuunad. Näidiseks oli instituudi tegevus suunatud teadus- ja tehnikasaavutuste kiiremale tootmissejuurutamisele, teaduslike uurimistööde ning projekteerimis- ja konstrueerimistööde efektiivsuse suurendamisele Eesti NSVs, milleks tagati uute teadmiste, leiutiste, eesrindlike kogemuste ja muude vabariigi rahvamajandusele vajalike kogemuste ja vabariigi rahvamajandusele vajaliku teadus- ja tehnikainformatsiooni kogumise, töötlemise, säilitamise, otsimise, levitamise ja kasutamise süsteemi funktsioneerimine ja arendamine. VTTR hakkas saama Eesti teaduslik-tehnilise trükise tasuta sundeksemplare.
- 1974 VTTR alustas koos EIga vabariigi suurtesse raamatukogudesse saanud välisraamatute trükikoondkataloogi koostamist. VTTRis tehti algust venekeelse tehnikaraamatu koondkataloogi koostamisega, projektis osales 20 vabariigi raamatukogu. Tehnikaraamatukogude vahetuskogude töö koordineerimiseks hakati koostama vahetuskogude nimestikku.
- 1975 Toimused muudatud VTTRi struktuuris. Normdokumentatsiooni sektorist moodustati kaks iseseisvat osakonda: standardite osakond ja toodangukataloogide osakond. Sellega pandi alus vabariikliku standardikogu ja toodangukataloogide kogu komplekteerimisele.

- 1976 EII tööstusinformatsiooni osakonna teatmeinfo grupi alusel moodustati samanimeline osakond (TEINOS), mis vastas kodu- ja välismaistele teaduse ja tehnikaalastele päringutele ning komplekteeris faktiandmete kogu. Sõlmiti Baltimaade, Valgevene ja Kaliningradi oblasti tehnikaraamatukogude koostööleping (sotsialistliku võistluse leping).
- 1977 1. jaanuaril 1977 oli VTTRis 6 035 593 eks raamatuid, lugejaid oli 13 703, külastusi 28 305 ja laenutusi 2 167 729. VTTR kujunes ministeeriumidele ja asutustele valuuta eest tellitava väliskirjanduse komplekteerimise vabariiklikuks keskuseks. VTTRi kogudesse hakati komplekteerima trüki avaldamata materjale - deponeeritud käsikirju, väliskomandeeringute aruandeid jm. Hakati koostama väliskomandeeringute aruannete nimestikku. ENSV Riiklik Plaanikomitee andis välja määruse ühtse teatmeinformatsioonifondi loomise ja selle koordineerimise nõukogu moodustamise kohta. TIFI loomisest võttis osa 17 organisatsiooni.
- 1979 EIIs rakendati tööle automatiseeritud valikteadistuse süsteem "VALTER", mis hakkas teenindama rahvamajanduse tähtsamaid harusid. Teeninduse temaatika hõlmas metallisäästu, autotranspordi eksploatatsiooni ja remondi, elektroonika, patendiinformatsiooni jm probleeme. "VALTERi" pakutud info pärines informatsiooni töötlevatest ja masinkandjatele salvestavatest infokeskustest, millest üks oli Austrias asuv Rahvusvahelise Patendidokumentatsiooni Keskus (INPADOC). 1979. aastal teenindas "VALTER" patendiinfoga katseliselt ligi 20 vabariigi ettevõtet ja asutust. Pidevalt loodi vabariigi infokeskustes juurde automatiseeritud infosüsteeme, millest märkimisväärsim oli otsisüsteemide koostamise süsteem "SIRRU". Selle EIIs väljatöötatud süsteemi abil on võimalik arvutis töödelda mitmesuguseid tekstidokumente.
- 1980 Tööstuses võeti ametlikult kasutusele süsteem "Eesti VATTIS". Selle edasise arendamise ja täiustamise käigus rajati Balti liiduvabariikide TTIASi koondis "Infobalt".
- 1981 Töötati välja ENSV teaduslike tehnikaraamatukogude avamise ja tegutsemise normatiivid ning Eesti tehnikaraamatukogude võrgu põhilised töösuunad aastateks 1981-1990.
- 1982 VTTR muutus "VATTISE" depookoguks. EIIs koostati jadaväljaannete automatiseeritud süsteemi "SERIAL" projekt ("VATTISE" raames). Võeti vastu otsus Balti riikide tehnikakirjanduse erilaadide tsoonidepoode organiseerimise kohta: tehnilise normdokumentatsiooni tsoonidepooks kinnitati Leedu TTR, patendidokumentatsiooni tsoonidepooks Läti TTR, toodangukataloogide tsoonidepooks Eesti TTR, autoritunnistuste tsoonidepooks Valgevene TTR. Kõik osapooled kohustusid tagama oma kogude kasutamise võimaluse teistele osapooltele.
- VTTRi ruumid jäid kitsaks. Alustati patendikogu konserveerimist, mis avaldas tugevat mõju selle edasisele kujunemisele.
- 1983 EII, ERR ja VTTR asusid arvutil koostama "Välisperiodika koondkataloogi", mis sisaldas andmeid 30 ENSV raamatukogu kohta.
- 1985 "Eesti VATTISE" laiendusena loodi Teadusinfo Automatiseeritud Kaugotsingu Süsteem "TAKS". Süsteemi töötasid välja EII ja ENSV Riikliku Plaanikomitee Arvutuskeskus. "TAKS" oli ette nähtud tarbija operatiivseks varustamiseks bibliograafilise informatsiooniga teaduslike publikatsioonide kohta.
- 1986 VTTR hakkas edastama väiketiraažiliste tehnikaraamatute kodeeritud andmeid üleliidulisele automatiseeritud infosüsteemile "ASNTL-OL". Selleks ajaks oli VTTRi patendikogu konserveeritud ligi 50 % ulatuses. Seda osa kogust ei saanud lugeja kasutada. Ametkondade reorganiseerimine tõi kaasa tehnikaraamatukogude arvu vähenemise.
- 1988 VTTR alustas IME ja juhtimisalase kirjanduse hankimist (1988-1991). Omalaadsete seas on see kogu kõige täiuslikum Eestis. ENSV Riiklik Ametkondadevaheline Raamatukogukomisjon kinnitas "Eesti NSV tehnikaraamatukogude võrgu põhimääruse".
- 1989 VTTR hakkas saama venekeelse tehnikaraamatu sundeksemplari. Ministeeriumide ja ametkondade töö ümberkorraldamise käigus (1989-1991) likvideeriti tehnikaraamatukogusid. 300 tehnikaraamatukogust jäi järele ca 150.
- 1991 VTTRi kogudes oli 12 171 759 dokumenti, lugejaid 7111. Külastusi oli terve aasta jooksul 35 643, laenutusi 1 287 692. Vabariiklik Teaduslik Tehnikaraamatukogu nimetati ümber Eesti Tehnikaraamatukoguks. Eesti Teadus- ja Tehnikainformatsiooni ning Majandusuuringute Instituut nimetati ümber Eesti Informatsiooniinstituudiks.
- 1992 Vabariigi juhtimisstruktuuri muudatuste läbiviimise käigus nimetati Eesti Tehnikaraamatukogu ümber Eesti Patendiraamatukoguks (EV Majandusministeeriumi määrus nr. 61, 28. oktoobrist 1991), mis peab kindlustama rahvamajanduses toimuvaid turumajanduslikke protsesse informatsiooniga. Eesti Patendiraamatukogu haldab Eesti Riiklik Patendiamet. Eesti Tehnikaraamatukogu standardkogust moodustati Eesti Riikliku Standardiameti struktuuriüksusena Eesti Standardiraamatukogu. Eesti Tehnikaraamatukogu raamatu, periodika, infoväljaannete ja tootekataloogide kogu liideti Eesti Tehnikaülikooli Raamatukoguga. ETRI ülesanded anti TTÜRile, mis on uus keskne tehnikaraamatukogu Eestis.

ERIRAAMATUKOGUDE RAAMATUKOGUHOIDJATE KUTSEALANE PILT

Välja töötanud Saksa Raamatukoguhoidjate eriraamatukogude töögrupp
MARIANNE SCHWARZER, PAUL KAEGBEIN

Eriraamatukogud ja nende ülesanded

Erinevalt riigi poolt ülalpeetavatest universaal- ja kõrgkooliraamatukogudest (sks k Staats-, Landes- und Hochschulbibliotheken), milles on kirjandust kõigilt või vähemalt enamikult teaduslased, on teaduslikud eriraamatukogud orienteerunud laiemale või kitsamale valdkonnale. Nende ülesanne on vahendada olulist erialainformatsiooni ja hankida vastavat kirjavarat, olla avatud lugejatele - on need siis väikesed ühemeheettevõtted või suured ja kompleksed raamatukogusüsteemid. Eriraamatukogusid pole loodud ainult riigiasutuste poolt riiklikel või ühiskondlikel alustel, enamjaolt kuuluvad nad eraomanikele: 1) ühingutele 2) seltsidele 3) majandusettevõtetele 4) kirikutele jne. Raamatukogud aitavad neil täita nende esmaseid ülesandeid.

Kasutajad

Kuna eriraamatukogud on enamasti ettevõtte töötajatel käepärast, on nende ülesanded ettevõtte ringis määratletud ning nende kasutajaskond kindel ja suhteliselt stabiilne: instituudi või firma teadurid, ühingu liikmed, ettevõtte esindajad ja juhtkond. Toetada kasutajat tema töös optimaalselt - see on eriraamatukogu peamine ja tähtsaim ülesanne. Piiratud kasutajaskond võimaldab saavutada lugejate raamatukogundusliku väljaõppe läbi suurt majanduslikku kasutegurit, kuna raamatukogu kasutajad õpivad eriraamatukogu abivahendeid iseseisvalt tarvitama.

Eriraamatukogu teeninduse tähtsaim kriteerium on täita kasutajate soove nii kiiresti kui võimalik, mille eest hoolitsevad ülalpidamiskulude kandjad. Teeninduse kiiruses väljenduva raamatukogu töövõimega mõeldetakse raamatukogu kasulikkust, ka määrab see tema edendamiseks kulutatavad ainelised jm vahendid.

Eriraamatukogude saatus sõltub järelikult - eelkõige erasektoris - nii asutusest

kui raamatukogu kasulikkusest selle asutuse töötajate silmis. Eriraamatukogude kasutajatelt oodatakse töötulemusi. Nende arvamused raamatukogu teeninduse kohta mõjutavad raamatukogu ülalpidajaid nii raamatute hankimisel kui ka nende info- ja personalipoliitikat. Eriraamatukogude raamatukoguhoidjad ja kasutajad on seotud eriraamatukogude ülalpidajatega ja seepärast nendega ühel nõul. Raamatukogu töötajatele on kasutajad ja nende tööloigud enamasti läbi ja lõhki tuttavad, mis motiveerib neid neilt oodatavaid teenuseid optimaalselt rakendama. Lugejasoovide kiire täitmine eeldab võimet iseseisvalt töötada ja probleeme lahendada. Eriraamatukogude raamatukoguhoidjad peavad tundma nii oma raamatukogu kõiki tööloike kui teadma ka oma ülalpidajate erinevate tööloikude spetsiifikat. Neid teadmisi peavad nad rakendama majanduslikult tulemuslikult. Eriraamatukogus tähendab raamatukogunduslik tegevus tihedat meeskonnatööd. Eduka töötamise eeldus on hea ettevõttesisene kliima, mida tuleb hoida positiivse ja paindliku juhtimise, piisava ettevõttesisese informeerituse ja hierarhilisest mõtlemisest loobumise kaudu.

Informatsiooni vahendamine

Eriraamatukogud vahendavad tänapäeval erialainfot kõige laiemas mõttes. Tavaliste raamatukogutööde kõrvale nagu kirjanduse väljaselgitamine, muretsemine ja kättesaadavaks tegemine, on tulnud samaväärsed ülesanded informatsiooni valdkonnas. Tähtsustub faktiinfo vahendamine. Informatsioonihulka kasvades pole eriraamatukogud enam võimelised kõigi oma kasutajate diferentseeritud vajadusi üksi rahuldama, see nõuab raamatukogudevahelist koostööd. Eriraamatukogu peab siseste või turu infosüsteemide abiga olema võimeline teostama otsingut, koguma mitmekülgset erialainfot ja edastama seda lugejatele. Et informatsiooni

vahendamise nõudlust täita, tuleb kasutada kaasaegset tehnikat ja elektroonilist andmetöötlust. Vastava koolituse saanud korraldajad peavad kontrollima turul pakutavaid süsteeme, vahetama teiste raamatukogudega kogemusi ja pakkuma igale eriraamatukogule optimaalset lahendust. Elektroonilise andmetöötluse kasutuselevõtt, olgu see siis mõne konkreetse ülesande täitmiseks või võrguna, tuleb ettevõttes organisatoorselt ette valmistada. Kaastöötajate ebapiisav informeerimine tehtust on lubamatu, on vaja välja töötada vastavad joondiagrammid ja kohustuste brošüürid.

Kirjanduse kättesaadavaks tegemine

Kirjanduse (ka dokumentide) kättesaadavaks tegemisel tuleb meeles pidada, et suur osa erialasest kirjavarast on juba sisuliselt kättesaadavaks tehtud, on loodud vastavaid andmepanku, mida pidevalt kasutatakse. Siiski tuleb uute andmete majanduslikku väärtust enne nende andmepanka liitmist kontrollida.

Mitmeastmelise elektroonilise raamatukogusüsteemi puhul võivad ühe ülalpidaja erinevad eriraamatukogud integreeruda. Raamatukogud võivad näiteks oma kohalikke andmeid (märksõnu, signatuure, kohaviitasid jm) kesksesse mäluanka lisada.

Üldiselt on eriraamatukogudes tähestik- ja ainekataloog. Kataloogide väline vorm sõltub eriraamatukogu mahust ja tehnilisest varustatusest. Kataloogid võivad olla kaartidel, trükitud paberile või mikrofiisväljaanded (OPAC). Kataloogiandmete elektroonilise töötlemise tulemusena tekivad eriraamatukogudes masinloetavad andmebaasid, mida võib kasutada RVL-is ja otsingus bibliograafiliste või erialaste andmete järgi.

Kirjanduse hankimine

Kirjandust komplekteeritakse ja süstematiseeritakse eriraamatukogudes erialati erinevalt. Uurijale on esmavajalikud algallikad, kuid jooksva informatsiooni saamiseks ei saa ta loobuda ka vahendusdokumentidest. Paberandmekandjate kõrval tähtsustuvad ikka enam teiselaadilised infokandjad.

Kui lugeja nõuab mõnd kindlat raamatut, tuleb igal juhul selgitada, kas see on eriraamatukokku hangitud, kas piisab vajalike tekstide ajutisest hankimisest RVLi kaudu või koopias. Viimasel juhul peaks kohaviida väljaselgitamise järel valima kõige kiirema - või kui see on liiga kulukas - kõige soodsama tee, pöörduma ka teiste riikide raamatukogude poole, kasutades keskseid andmepanku. Kasvab *online* side tähtsus.

Iga raamatukogu peab kirjavara hankimisel tegema kriitilise valiku turul pakutavast kirjandusest, mis nõuab erialaseid teadmisi ja ülevaadet oma kogudest. Eriraamatukogude töötajad peaksid otsustama erialaekspertidega koos. Et muretseda vajalikku kirjandust kiiresti, usaldusväärset ja soodsa hinnaga, on vaja ostukogemust. Hankijate ja raamatukogu vahelised reeglipärased kontaktid aitavad teostada turu-uuringuid ja soodustavad optimaalset koostööd.

Raamatukaubanduses puuduva ja raskesti kättesaadava kirjanduse ning uut laadi infokandjate hankimine kujuneb tihti keeruliseks, kuid just seda on eriraamatukogudes vaja. Mõnesid trükiseid vahetatakse ainult raamatukogu valdava ettevõtte oma publikatsioonide vastu. Hankeprotsessid, arvete töötlemine, hangitud kirjanduse kättesaadavaks tegemine ja eriti teenindus peab olema kiire, kuna pakutav info ei tohi olla aegunud. Üha rohkem pühendatakse eriraamatukogudes tähelepanu aegunud kirjanduse eraldamisele, nii majanduslikel kaalutlustel kui vajadusest koguda ülalpidajate tegevuses vajaminevat kirjandust. Tuleb silmas pidada, et hiljem võib tekkida vajadus hankida seda kirjandust mõnest arhiiviraamatukogust, et sellega uuesti põgusalt tutvuda.

Nõuded eriraamatukogude raamatukoguhoidjatele

Eriraamatukogude raamatukoguhoidjate täita on mitmeid ülesandeid. Erialase täiendõppe kõrval peavad nad osalema ka raamatukogunduse, info-teeninduse ja dokumentatsiooninduslastel koosolekutel ja seminaridel. Neil tuleb õigeaegselt ja põhjalikult tundma õppida uusimat infotehnikat, et seda oma raamatukogus rakendada.

Turu-uuringutel on teeninduses suur väärtus. Nende põhjal tehakse nii tulevikuinvesteeringuid kui osaletakse uutes projektides. Koos oma raamatukogu kasutajatega tuleb raamatukoguhoidjatel mõjutada ülalpidajaid majanduslikult toetama uusi plaane ja raamatukogu arengut, varjamata seejuures tehtavaid kulutusi. Oma aktiivsust, saavutusi ja elektroonilise andmetötluse kasutamist tulenevat kokkuhoidu isikkoosseisus (ka töötaja lühendamist ja emapuhkuste statistikat) tuleb kirjeldada üksikasjalikult. Väiksematel eriraamatukogudel peab olema üks juhataja, suuremates mitu, kellest igaüks vastutab oma tööõigu eest. Neil ei tohi olla ainult raamatukogunduslikud oskused ja laialdased teadmised raamatukogu meetoditest ja probleemidest, eelkõige peavad nad hoolitsema hästi organiseeritud ja töövõimelise raamatukogu juhtimise ja tehnilisteks uuendusteks valmisoleku eest. Teadlikult peavad nad oma tegevusest ja selle väärtusest asutusele selge pildi looma ja üles näitama valmisolekut projektides ja töögruppides osalemiseks. Ettenägeliku juhtimise ja alluvate saavutuste tunnustamise läbi võib juhataja motiveerida oma raamatukogu töötajaid täitma teenistuskohustusi iseseisvalt, kiiresti ja vastutustundega. See kehtib ka raamatukoguhoidjate järelkasvu koolitamise kohta.

Tähtis on õpetada raamatukogu lugejat kasutama olemasolevaid infohankevõimalusi. Nende kasutuses peab olema vastav teave, võimalus saada õpetust ja

konsultatsiooni kohapeal. Kasutajaid tuleb ergutada ettepanekuid tegema ja, kui võimalik, neid realiseerida. Positiivsed erialased ja isiklikud kontaktid eriraamatukogude raamatukoguhoidjate ja kasutajate vahel loovad eelduse kogude ja infotehnika aktiivseks kasutamiseks, mis tagab investeeringute majandusliku äratasuvuse. Mitmed eriraamatukogude raamatukoguhoidjate tööõigud kattuvad dokumentalisti tööõigudega, mis avab karjäärivõimalused kutsumusega eriraamatukogu raamatukoguhoidjatele ja dokumentalistidele.

Lõpetuseks

Kuna eriraamatukogude raamatukoguhoidjate tegevusalad sõltuvad nii erialast kui suuresti konkreetse eriraamatukogu seisundist (era- või riiklikul ülalpidamisel) ja suurusel, loobuti mõttearenduses teadlikult arvamusaladustest näiteks raamatukoguhoidjate karjääri ja väljaõppe kohta. Kirjutise ülesanne on pigem leida kõigi eriraamatukogu liikide raamatukoguhoidjate tööd üldisloomustavaid põhijooni. Tahtsime nii potentsiaalsetele algajatele näidata, mis neid praktikas ootab, kui ka seletada eriraamatukogude raamatukoguhoidjate välja- ja täiendõppega tegelevatele asutustele, eriti erialakõrgkoolidele, ja nende esindajatele, millised peaksid olema tulevikus selle ala põhiülesanded.

*Saksa keelest tõlkinud
Mai Pikkaja*

VTLS - INTEGREERITUD RAAMATUKOGUSÜSTEEM

SIRJEVIRKUS

TPÜ infoteaduse osakonna vanemõpetaja

Eesti raamatukogundustudengeil aitab arvutimaailma astuda Helsingi Ülikooli Raamatukogu (Helsingin Yliopiston Kirjasto) vahendusel käesoleva aasta alguses Tallinna Pedagoogikaülikooli infoteaduse osakonnas tööle rakendatud VTLSi mikroarvuti variant, mida finantseerib Soome Haridusministerium (Suomen Opetusministerio).

9. veebruaril 1993 VTLSi Soome Bürooga (VTLS of Finland Oy) alla kirjutatud koostööleping annab õiguse kasutada mikro-VTLSi raamatukogu- ja infotöötajate põhi- ja täienduskoolituses ning võimaldab seega kaasajastada raamatukogundusharidust ja sellealast täienduskoolitust.

Kasutaksin võimalust, et veelkord tänada Helsingi Ülikooli Raamatukogu direktorit ESKO HÄKLIT ning Soome VTLSi Büroo juhatajat ARI PALT-TALAT vastutulelikkuse ja nõuannete eest.

Tallinna Pedagoogikaülikooli infoteaduse osakonna juhataja dots Aira Lepik

Virginia Tech Library System (lühidalt VTLS) on integreeritud raamatukogusüsteem, mille projekteerimist alustati Ameerika Ühendriikides 1974. aastal. Esialgu haaras süsteem vaid üksikuid raamatukogutöö tehnoloogilisi protsesse, 1990ndateks oli ta arenenud võimsaks integreeritud süsteemiks, mis ühendas kõik põhivaldkonnad.

VTLS töötati välja firma "Hewlett Packard" HP 3000 arvutite jaoks. Praegu pakub "VTLS, Inc" lisaks eelpoolmainitule veel järgmisi versioone:

- VTLS IBM 370 arvutitele (operatsioonisüsteem MPE/XL);
- VTLS IBM ES/9000 arvutitele (operatsioonisüsteem VM);
- Micro-VTLS IBMga ühilduvatele mikroarvutitele (MS-DOS baasil).

Viimane on loodud väikeste raamatukogude tarbeks /1/.

Ameerika Ühendriikides kuulub VTLS kuue enamkasutatava automatiseeritud raamatukogusüsteemi hulka /2/. Seda kasutavad nii teadusraamatukogud (Hamilton College Library, Ohio University Library, Oregon Health Sciences University Library jt), rahvaraamatukogud (Mountain View Public Library, Raleigh County Public Library, Virginia Beach Public Library jt) kui ka erialaraamatukogud (National Agricultural Library, National Gallery of Art, West Virginia Library Commission jt) /1/. Euroopas hakkas VTLSi esimesena kasutama Soti Rahvusraamatukogu 1988. aastal /3/. Ka Soome teadusraamatukogud langetasid otsuse tarkvarasüsteemi VTLS kasuks. Esimesed raamatukogud ühendasid süsteemi 1989. aastal, nüüdseks on VTLSga liitunud enamik Soome teadusraamatukogudest /4, 5, 6/. Esimese Micro-VTLS

süsteemi paigaldas "VTLS, Inc" 1986. aastal, praegu töötab 55 süsteemi /1/. Soomes Micro-VTLSi kasutamise kogemus veel puudub.

VTLS on integraalse ülesehitusega: integratsioon hõlbustab siirdumist ühelt toimingult teisele ja lubab kord süsteemi sisestatud andmeid kasutada erinevate raamatukogutöö ülesannete täitmiseks. Süsteem haarab raamatukogutöö põhivaldkonnad: komplekteerimise, kataloogimise, laenutuse, infoteeninduse ja statistilise aruandluse.

VTLS tarkvarasse kuulub kümme allsüsteemi, mida on otstarbekas vaadelda raamatukogutöö põhivaldkondadest lähitult.

VTLSi tuumiku moodustab raalkataloog, mille kohta kasutatakse ingliskeelset terminit OPAC (Online Public Access Catalog). Raalkataloog on avatud süsteem, mis toetab erinevaid raamatukogutöö tehnoloogilisi protsesse. Seda kasutavad nii lugejad oma infopäringute rahuldamiseks kui raamatukogutöötajad oma igapäevaste tööülesannete täitmiseks.

VTLS on tarbijasõbralik süsteem, mis sisaldab hulgaliselt kasutajat abistavat teavet. Akendega menüüsüsteem muudab põhjalikud kasutusjuhendid tarbetuks. Otsingul on kasutada 3 erinevat võimalust:

1) algaja või süsteemi harva kasutatav lugeja sooritab otsingu vastases suunavatele küsimustele akendega menüüsüsteemil liikudes;

2) käskudel põhinev otsing on kiirem ja efektiivsem, kuid nõuab kasutajalt teatud vilumust. Lisaks pakub süsteem kasutajale otsingustrateegiat, mida antud olukorras oleks loogiline kasutada;

3) Boole'i loogikal põhinev otsing. Otsitunnusteks võivad olla autor, teose pealkiri, märksõnad, asukoht siigel, ISSN või ISBN, dokumendi tüüp, liigitusindeksid jne.

VTLSi komplekteerimise allsüsteem võimaldab kirjanduse tellimist, laekumiste jälgimist ja assingneeringute kontrolli. Tellitud dokumentide kirje võib liita raalkataloogiga, kirje saab märkuse "tellitud". Dokumendi saabumisel lisatakse raalkataloogi täiendavad kataloogimisandmed, mida saab kasutada infootsingul.

VTLS kataloogimise allsüsteem võimaldab nii uute kirjete koostamist kui olemasolevate kirjete ülekandmist teistelt süsteemidelt. Programmiliides lubab andmete ülekandmist näiteks OCLC, RLIN, WLN, UTLAS süsteemidelt ja CD-ROM allikatelt. Kuna VTLS on välja arendatud Ameerika Ühendriikides, siis toetub ta kirjeformaadile US MARC.

VTLS laenutuse allsüsteem toimib raalkataloogis ja lugejaregistris. Laenutustoimingut kiirendab valguspliatsi või laserlugeja kasutamine ning võtkoodide kasutamine trükistel ja lugejakaartidel. Laenutuse allsüsteemi abil on võimalik trükiseid laenutada, tagastada, pikendada,

järjekorda registreerida, viiviseid arvestada ja kontrollida. Süsteem genereerib automaatselt meeldetuletuskirju lugejatele tellitud raamatute saabumise, viiviste jm kohta, annab igale laenuatule dokumendile tagastamistähtaaja sõltuvalt määratud lugejagrupidest ja trükiste laadidele kehtestatud nõuetest, arvestades ka riiklike pühi, puhkepäevi ja raamatukogu lahtioleku aegu. Hõlbust on teada saada, kas raamat on kogus sees või välja laenuatule, kas lugejal on laenuamisõigus, kas tema käes on trükiseid, mille tagastamistähtaeg on möödas, kas viivised on makstud. Lugeja saab informatsiooni ainult trükiste kohta, raamatukogutöötaja pääseb ka lugejaregistrisse. Mida keegi on varem laenuanud, süsteemi kaudu teada ei saa, sest side lugeja ja trükise vahel hävib niipea kui trükis on tagastatud.

Perioodikaväljaannete registreerimise allsüsteem sisaldab lisaks kirjeandmetele ka detailseid andmeid raamatukogus säilitatavate aastakäikude, köidete, köitenumbrite, perioodikaväljaannete ilmumissageduse jne kohta. Saabumata jäänud ja vigadega väljaannetest väljastatakse meeldetuletusi kas automaatselt või raamatukogutöötaja otsustusel.

Statistika allsüsteem analüüsib fondi koostist, infootsingu viise, raamatute ringlust, lugejaandmeid, viiviseid jne. On võimalik koguda andmeid umbes saja süsteemi installaatorite käigus määratud muutuva kohta. Statistikaaruandeid on võimalik koostada kõigi VTLSi allsüsteemide kohta.

Tallinna Pedagoogikaülikooli infoteaduse osakonnas on tööle rakendatud VTLSi mikroarvuti versioon, mida õpitakse kasutama ainekursuse "Arvuti kasutamine raamatukogu töös" jooksul. Üliõpilased omandavad oskusi arvuti rakendamiseks erinevates raamatukogutöö lõikudes ja tundma integreeritud süsteemi tervikuna. Lisaks omandatakse oskused infootsinguks CD-ROM lugemisseadmel ja online režiimis. Kasutusel on ka mudi automatiseeritud raamatukogusüsteemide õppeversioone (KIRJASTO 2000, KIRJASTO 3000, PrettyCirc jt).

Micro-VTLSiga võivad tutvuda kõik huvilised TPÜ infoteaduse osakonna infotehnika kabinetis Lai t 13.

KIRJANDUS

1. VTLS Integrated Library System. [Firmaprojekt]
2. Walton R.A., Bridge F.R. Automated system marketplace 1987: Maturity and competition // *Library Journal*. 1988, no 109, p. 333-446.
3. Häkli, Esko. A unified automation system for academic libraries in Finland. Helsinki, 1992. 13 p.
4. Häkli, Esko. Experiences from the development of library automation in Finnish research libraries. Helsinki, 1992. 10 p.
5. Linnea: Library Information Network for Academic Libraries. VTLS: Virginia Tech Library System. HP 3000; Hewlett Packard // *Tietolinja: Tieteilisten kirjastojen ATK-yksiköiden tiedotus lehti*. N:o 16. Erikoisnumero. 1988. 25-1. 33 s.
6. Levomaki, Liisa, Talikka, Marja. The use of the Virginia Tech Library System (VTLS) facilitates the location of grey literature // *IATUL Proceedings*. 1993, vol. 2 (new series). P 162-169.

KAUGOTSINGUTEST STN *INTERNATIONAL* ANDMEBAASIDES

JÜRİJÄRS

TTÜ Raamatukogu

15.-19. märtsini toimus Potsdami Ülikooli STN Koolituskeskuses kaugotsingute-alane kursus Balti riikide teadusraamatukogude töötajale, küllakutsujaks Potsdami Ülikooli Informaatika õppetooli prof dr Thomas Seeger. Osalejaid oli kokku 15: Lätist - 9, Leedust - 2, Eestist - 4. Eestist osalesid Aili Normak ja Tiiu Sarapuu Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogust, Margus Oja Tartu Ülikooli Raamatukogust ning Jüri Järs Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogust. Ka Leedust oli kutsutud 4 inimest, kuid 2 ei saanud viisat nii kiiresti kui vaja. Lätlasi osales kursusel rohkem, kuna Baltikumis tegeles ürituse ettevalmistamisega Läti Teaduste Akadeemia Raamatukogu direktor dr Edvins Karnitis. Tuleb tunnustada, et lätlased on paari viimase aasta jooksul välissidemete arendamisel tublit tööd teinud. Dr. Karnitis oli oma ülesannete kõrgusel - Riia-Berliin-Riia rongipiletid olid ka eestlaste jaoks ära tellitud ja välja ostenud. Kõik kursuse korraldamisega seotud kulud tasus STN *International*.

STN (Scientific and Technical Information Network) *International* on käibelt (1989/90 - 22,5 milj Saksa marka) maailma andmepangapidajate hulgas kuuendal kohal. STN infovõrk põhineb kolmel suurel keskusel (hostarvutil), millest üks asub Euroopas (*Fachinformationszentrum Karlsruhe*), teine Ameerikas (*Chemical Abstracts Service*) ja kolmas Aasias (*Japan Information Center of Science and Technology*). STN *International* on teinud Kesk- ja Ida-Euroopa riikidele eriti soodsa pakkumise - alates 1992. aasta septembrist 1993. aasta lõpuni kehtib neile 80%line hinnaalandus umbes 30 andmebaasis otsingute tegemiseks. Kokku on STN kaudu kättesaadavad umbes 150 andmebaasi, mida loovad enam kui 70 andmebaasitootjat üle maailma. Õppeotsingud toimusid Karlsruhe Infokeskuse andmebaasides, mis on kõige tõenäolisem Ida-Euroopa maade, ka Eesti, Läti ja Leedu koostööpartner.

STN *International* on polüprofiilne. Ta vahendab peamiselt loodusteaduste (keemia, füüsika, bioloogia, matemaatika) ja rakendusteaduste (tehnika, meditsiin, põllumajandus) andmebaase, vähemal määral ka majanduse, sotsioloogia, hariduse

jm. Saksa rahvusbibliograafia andmebaas hõlmab pärast 1972. aastat ilmunud kirjandust ja sisaldab üle 2 miljoni kirje. Patendiinformatsiooni saabotsida vähemalt kümnest andmebaasist. Esindatud on kõikvõimalikud andmebaasitüübid alates bibliograafilistest ja referaatbaasidest ning lõpetades täisteksti- ja faktibaasidega. Nimetatutele lisanduvad õppe- ja abistavad andmebaasid. Kasutajale pakutakse mitmesuguseid sidusteenuseid: koopiate ja algdokumentide tellimine, automaatne valik-teadistus, elektronpost (*STN mail*) jms. Sidusteenused (*online services*) lubavad kasutajal oma asjad joonde ajada kuvari eest lahkumata. Kõik pakutavad teenused on väga kiired ja ahvatlevad, kuid arvestades Eesti raamatukogude majanduslikku olukorda - tõrjuvalt kallid.

Rahaliselt tähendab STN andmebaasidesse lülitumine seda, et kõigepealt tuleb osta vastav tööjaam (arvuti ja modem) ning kaugpõrdustarkvara (*STN Express*, *PROCOMM vms*). Tegelikult kulutused sellega alles algavad, sest kinni tuleb maksta ka võrgutariifid (praegu on *Internet* prii, aga tulevikus?), andmebaasistiga lepingu sõlmimine, andmebaasikirjelduste väljatrükkid, tesaurused, koolituskulud jms. Jooksvate kulude hulka tuleb plaanida andmebaaside kasutamise aastamaks ja lõpuks ka otsingute tegelik maksumus, arvestades erinevaid tariife kirjete vaatlemiseks, printimiseks, salvestamiseks jne.

Praegu puudub Eestis massiline ostujõuline infotarbija. Kui otsinguid on vähe ja neid tehakse ebaregulaarselt, tekivad raskused välismaa infokeskustega lepingute sõlmimisel ja arvete tasumisega. Mainitud 80%line hinnaalandus kehtib ainult otsingu- ja väljastamistariifide osas. Potsdamist tehtud kombineeritud otsing kolmes andmebaasis leidmaks uumat kirjandust CDS/ISIS tarkvara kohta, andis vastuseks 46 kirjet ja võttis koos kirjete disketile salvestamisega aega umbes kolmveerand tundi. Seansi lõppedes selgus, et maksta oleks tulnud 425 DEMi. Kui rakendada 80 %list hinnasoodustust, teeb see ikkagi 680 EEKi, so ligikaudu ühe raamatukoguhoidja kuupalk 46 referaatkirje eest.

Kuna sidusotsing on väga kallis, tuleks end kõigepealt harida vallasrežiimis, st enne hostarvutiga ühenduse võtmist selgitada

1) mida otsida - otsiterminite põhjal formuleerida täpne päring;

2) kust otsida - selgitada välja sobivad andmebaasid;

3) kuidas otsida - valmistada ette otsingustrateegia.

Neid ülesandeid pole võimalik täita omamata täpset informatsiooni andmebaaside sisu ja struktuuri kohta. Kõrgendatud tähelepanu väärib kasutatav otsikeel. Otsingu kvaliteet ja maksumus sõltuvad suuresti sellest, kui hästi või halvasti otsingu tegija oskab kasutada otsikeele võimalusi. STN *International* kasutab otsikeelt MESSENGER, mida iseenesest pole raske õppida, kuid kes on kasutanud näiteks CCLI (*Common Command Language*), peab harjuma, et korralduste nimetused on kapitaalselt erinevad. Kahjuks pole otsikeelte rahvusvaheline standardiseerimine suutnud selliseid vasturääkivusi kõrvaldada.

Kuidas ja milliste võrkude kaudu STN andmebaasistiga ühendust võtta, jäägu andmesidespetsialistide otsustada. Lõpetuseks niipalju, et kuigi reaalsed kaugotsinguvõimalused puuduvad, tuleks raamatukoguhoidjaid selleks ikkagi ette valmistada kasutades diskettidel tasuta levitatavaid demo- ja õppeversioone, CD-ROM andmebaase jms. Arvan, et aeg, mil kaugotsingud muutuvad ka Eesti raamatukogudes igapäevaseks, ei ole enam seitsme mäe ja mere taga.

Baltimaades esindab STN *International*'i Leedu-Saksa ühine konsultatsiooniettevõtte "Baltijos Konsultacija", mis pakub väga soodsatel tingimustel kursusi, seminare ja konsultatsioone. "Baltijos Konsultacija" on avaldanud soovi ka Eestis korraldada kursusi.

Info:
Dr. Algimantas Juozapavicius
Baltijos Konsultacija
Pamenkalnio 28-1
2001 Vilnius
Litauen
Telefon (0070122) 22 47 36
Telefax (0070122) 22 45 90

RAAMATUTE VANANEMISE PÕHJUSED JA TAGAJÄRJED

KURMO KONSA, TIINA TENSING, MARET KONSON

TÜRI restauraatorid

Inimkond on läbi oma ajaloo kogunud ja säilitanud informatsiooni. Traditsioonaaletes kultuurides hoiti teavet kollektiivses mälus suulises vormis. Piltlikult öeldes täitsid raamatukoguhoidjate rolli laulikud ja jutuvestjad. Kirjaliku kultuuri tekkimisel hakati informatsiooni säilitama dokumentides ja raamatutes. Kaasaegne maailm on kõigis oma valdkondades sõltuv raamatutes säilitatavast teabest. Ka uute, eelkõige elektrooniliste infokandjate ilmumine ei ole olukorda märkimisväärselt muutnud.

Raamatutes leiduva informatsiooni all mõistetakse harilikult raamatu sisu - teksti, jooniseid, fotosid jne, tähelepanuta jäävad raamatu struktuur, koostis, materjalid ja valmistamistehnoloogia, mis aga eriti raamatute korral võivad anda tekstist võrdamatult väärtuslikumat informatsiooni.

Raamat koosneb harilikult terveast materjalidest: paber, nahk, pärgament, tekstiil, liimid, värvained, puit jne. Kõik nad lagunevad pikema või lühema aja jooksul, st vananevad. Toimub terve rida protsesse, mis viivad materjalide keemilise koosseisu muutumiseni ja mehhaaniliste omaduste halvenemiseni. Trükiste vananemisel on määravad:

- 1) raamatumaterjalide keemilised ja füüsikalised omadused;
- 2) nende hoiutingimused;
- 3) nende kasutamise intensiivsus;
- 4) kollektiivse kujunemise ajalugu - trükiste päritolu, nende hoiutingimused minevikus jne.

Miks ja kuidas vananeb paber

Paber leiutati umbkaudu 2000 aastat tagasi Hiinas ning levis Euroopasse keskajal. 18. sajandi lõpuni valmistati paberit käsitsi puuvillastest ja linastest kaltsudest. Nii saadud paber oli mehhaaniliselt tugev ja keemiliselt püsiv. Tootmise mahu suurenedes asendati kaltsud õlgede ja 1840ndatel aastatel puidumassiga. Ka hakati 1840ndatel aastatel paberi tootmisel kasutama tugevatoimelisi kemikaale, mis vähendasid oluliselt toodangu vastupidavust.

Tselluloos, paberi põhiline koostisosa, laguneb kergesti isegi nõrkade hapete toimel. Peamiselt lagunebki paberis leiduv tselluloos happelises hüdrolüüsis (75-90% juhtudest). Kaltsupaber omab neutraalset või nõrgalt aluselisel reaktiooni, mis tagab tema pikaealisuse. Kaasaegne paber (paber, mis toodetud peale 1850. aastat) on aga küllaltki happeline, mille tingivad selle

koostisse kuuluvad puittselluloos, kampolliimistus ja paberivalgendajad. Kampoliga liimistatud paberite kõrgeenenud happelisuse põhjustab eelkõige liimistamisel lisatud alumiiniumsulfaat, mis lagunedes ja veeauruga reageerides annab väävelhappe.

Liialdamata võib öelda, et kõigile kättesaadavaks muutunud raamatud on tehnilise revolutsiooni ohvrid. Meiriülitel on happelise, hapra ja kollast tooni paberiga raamatud, mille eluiga on maksimaalselt 50-100 aastat.

Paberi vananemist mõjutavad oluliselt raamatute hoiutingimused, eriti valgustus. Paberi lagunemise kiirus sõltub sellele langeva valguse spektraalsest iseloomust, intensiivsusest ja kiirguse kestvusest. Eri-nevalt hõõglampidest, kiirendab luminesentslampide kiirgus ja otsene päikesekiirgus paberi vananemist. Kõige rohkem kannatab valguse toimel puitmassisisaldusega paber, sest valgus kiirendab tunduvalt puidus sisalduva ligniini keemilist muundumist.

Paber neelab õhust veeauru. Niiskes keskkonnas suureneb tselluloosi võime reageerida mitmesuguste keemiliste ühenditega, kiirenevad ka vananemisprotsessid paberis endas. Kui suhteline õhuniiskus on alla 45 %, kaotavad raamatu koostismaterjalid oma niiskusest liiga palju ja muutuvad hapraks. Suhteline õhuniiskus üle 60 % kiirendab paberi lagunemist ja soodustab hallitusseente arenemist.

Mida madalam on temperatuur, seda aeglasemalt kulgevad paberis keemilised protsessid. Temperatuuri tõustes 20° C võrra, vananeb paber 1,5 korda kiiremini. Paberi vastupidavust ajale vähendavad oluliselt sagedased järeid temperatuuri ja niiskuse muutused.

Õhuvahetuse tõttu väliskeskkonnaga satuvad mitmed kahjulikud saastained (vääveldioksiidid, lämmastikoksiidid, osoon) raamatuhooldlatesse. Ohtlikeim neist on vääveldioksiid, mis difundeerub sügavale paberikiududesse, suurendades paberi happelisust.

Eelöeldust võib teha mõningaid praktilisi järeidusi:

- tuleb vältida otsese päikesekiirguse langemist raamatutele;
- luminesentslampide asemel on soovitatav kasutada hõõglampe, mille valgustugevus ei ületa 50-150 lx;
- raamatuhooldlates loetakse optimaalseks suhtelist õhuniiskust 50-55 % ja temperatuuri 16°-18° C;
- suhtelise õhuniiskuse õõpävane kõi-

kumine ei tohi ületada 3% ja temperatuuri kõikumine 2° C.

Raamatute seisukorrast raamatukogudes

Raamatute säilivuse küsimustega on tegeledud küllaltki kaua. Esimene rahvusvaheline konverents antud teemal toimus 1898. aastal. Probleem omandas hoopis uue tahu 1970ndatel aastatel, mil teostati esimesed raamatukogu kogude seisukorra uuringud. 1973. aastal teatas USA Kongressi Raamatukogu, et 1/3 nende raamatutest (üle 6 miljoni) on muutunud lugemis- ja laenutamiskõlbmatuks just paberi lagunemise tõttu. Iga päevaga lisandub üle 200 kahjustunud raamatu. Esimene laiaulatuslik ning statistiliselt usaldusväärne raamatute seisukorra testimine viidi läbi 1983. aastal Yale'i Ülikooli Raamatukogus. Üle 7 miljoni köite sisaldavast kogust hinnati 36 500 raamatu seisundit. Leiti, et 37 % raamatutest on paber väga habras ning 83% väga happeline. See ärgitas ka teisi raamatukogusid pöörama tähelepanu oma raamatute olukorrale. Saadud tulemused näitsid, et tugevasti kahjustunud raamatute hulk on ligikaudu samas suurusjärgus - Harvardi Ülikooli Raamatukogus 40 %, Stanfordi Ülikooli Raamatukogus 26 %, Uppsala Ülikooli Raamatukogus 23 %.

Milleks selliseid küllaltki aja- ja töömahukaid uuringuid läbi viiakse? Saadud tulemused annavad objektiivse ülevaate kogude seisukorrast ning võimaldavad planeerida kaitsebabinõude kasutamist (keskkonnamitingimuste muutmise, konserveerimis- ja restaureerimistööd) raamatute edasise lagunemise peatamiseks.

Fondide kahjustuste väljaselgitamise meetodid

Fondide kahjustuste väljaselgitamise all mõistetakse igas säilitusüksuses toimunud või toimuvate kahjustusprotsesside iseloomu ja ulatuse kindlaksmääramist.

Kuna isegi keskmise suurusega raamatukogus säilitatavate raamatute arv võib ulatuda sadadesse tuhandetesse, on täiesti mõeldamatu nende kõikide läbi vaatamine. Seepärast rakendatakse tavaliselt statistilisi kontrollmeetodeid, mis põhinevad järgmisel eeldusel:

Kui valida raamatukogumist teatud arv juhuslikke raamatuid ning testida nende seisundit kindla standardi alusel, iseloomustab tulemus raamatute kahjustatust terves raamatukogumis.

Hinnatavate raamatute arv ei sõltu mitte niivõrd kogude üldmahust, kuivõrd hoitava mitmekesisusest ja hoiutingimuste erinevusest kollektiooni eri osade vahel (erinevad ruumid, hooned jne). Harilikult on testitavate raamatute arv saja ja tuhande vahel. Suuremad fondid on otstarbekas jaotada osadeks, vastavalt seal hoitavate trükiste iseloomule, ning testida neid eraldi.

Usaldusväärsete tulemuste saamiseks tuleb hinnatavad raamatud valida juhuslikult. Lihtsaim viis on kasutada juhuslikke arve, näiteks võtta need vastavatest tabelitest. Kasutades juhuslikke arve, valitakse fondist riulirida, riul, raamatutrida, raamat. Raamatute seisundi hindamisel pööratakse tähelepanu peamiselt nende paberi omadustele. Testitakse paberi mehhaanilist vastupidavust murdele, st murtakse raamatulehe nurka 6-8 korda, ja mõõdetakse paberi happelisust. Testimise käigus murdunud paberit loetakse väga hapraks ja tugevasti kahjustunuks. Väga happeliseks peetakse paberit, mille pH on alla 5,4. Visuaalselt hinnatakse paberi, sisuploki kinnituse ja kaante seisukorda. Hinnang antakse tavaliselt kolmepallisüsteemis: tugevalt kahjustunud, mõõdukalt kahjustunud, kahjustamata.

Kirjelatud meetod kindlustab piisavalt üksikasjaliku ülevaate fondi seisukorrast.

Tartu Ülikooli Raamatukogus läbiviidud kogude seisukorra uuringute tulemusi tutvustame edaspidi.

KIRJANDUS

Mody, N. *Fondide kahjustuste väljaselgitamise ning konserveerimis- ja restaureerimistööde mahu kindlaksmääramise meetodidest. "Raamat - aeg - restaureerimine. V". Tartu, 1984. lk. 56-65.*

Nickerson, M. *pH: only a piece of the preservation puzzle: A comparison of the preservation studies at Brigham Young, Yale and Syracuse Universities. "Library Resources and Technical Services" 1992. Vol. 36, no 1. P. 105-112.*

Palm, J., Cullhed, P. *Deteriorating paper in Sweden. Stockholm, 1988. P. 1-30.*

Swartzburg, S.G. *Preserving library materials: A manual. New York, London, 1980. P. 25-45.*

PABERI BIOKAHJUSTAJAD

KURMO KONSA, URMAS KOKASSAAR

Paber biokahjustuste objektina

Valdav enamik raamatukogude ja arhiivide säilikutest on paberist. Tunduvalt vähem on esindatud teised materjalid (nahk, pärgament, tekstiilid, puit). Biokahjustuste iseloom ja ulatus sõltub otseselt paberi füüsikalise-keemilistest omadustest st paberi koostisest. Tänapäeval tuntakse üle 600 erineva paberisordi. Paberi põhikomponent on tselluloos, mida saadakse erinevatest kiulistest materjalidest. Levinuimad tselluloosi toorained on puit, õled, lina, kanep, puuvill, linased- ja puuvillased kaalsud. Puittselluloos jaguneb omakorda tootmisviisi järgi sulfit- ja sulfaattselluloosiks. Sulfittselluloosi saadakse puidumassi töötlemisel kaaltsiumvesiniksulfiti vesilahusega ning sulfaattselluloosi puidumassi keetmisel naatriumhüdrosüüdi või naatriumsulfiidiga. Sulfaattselluloos on sulfittselluloosiga võrreldes mehhaaniliselt, termiliselt ja ealt vastupidavam.

Tselluloosi kõrval leidub paberis täidisaineid (kaoliin, kriit, talk jt), mis ühtlustavad paberi struktuuri ning muudavad selle pinna siledamaks. Mehhaanilise vastupidavuse ja pinnaomaduste parandamiseks liimistatakse paberit erinevate liimainetega. Põhilised liimistusained on kampsol, polümeersed liimid, parafiin, tärklis ja zelaatiin. Sobivate keskkonningimuste korral on mitmed organismid suutlised paberit kahjustama. Olulised paberi-kahjustajad raamatukogudes on hallitusseened ja putukad.

Paberit kahjustavad hallitusseened

Hallituse mikroseened on seeneriiki kuuluvad päristuumsed, heterotroofsed, ainu- või hulkraksed organismid. Seened toituvad juba valmis orgaanilisest aineist, lagundades seda. Hallitusseente keha e mütseel koosneb seeneniitidest, mida nimetatakse hüüfideks. Suurem osa mütseelist (kuni 2/3) asub substraadis st aines, millel seen kasvab ja millest toitub. Hallitusseente tekitatud kahjustused on seetõttu alati märksa ulatuslikumad, kui esmapilgulisel vaatlusel arvata. Mikroseened paljunevad spooride ja hüüfitükikeste abil. Spoorid tekivad pidevalt suurel hulgal, nad on väga kerged ning kanduvad õhus hõlpsasti edasi. Kuna spoorid on kaetud paksu kestaga, taluvad nad edukalt ebasoodsaid välitingimusi (kuivus, madalad ja kõrged temperatuurid) ning võivad säilitada idanemisvõime pika aja jooksul.

Hallitusseened on võimelised kasvama laias temperatuurivahemikus (-5...+50°C), nende optimaalseks kasvutemperatuuriks on +18...+30°C. Raamatukogudes on hallitusseente elutegevust piirav tegur õhuniiskus. Seente normaalseks arenguks peab suhteline õhuniiskus olema üle 65%. Mikroseenete kasvukeskkonna happelis-aluselise reaktsiooni (pH), on vahemikus pH = 1,4...12. Optimaalne on happeline kasvukeskkond, mille pH = 4...5.

Mitmesuguste ainete eritamisega on mikroseened võimelised muutma keskkonna reaktsiooni neile sobivas suunas.

Tänapäevaks on tuvastatud üle 300 liigi hallitusseeni, kes on võimelised paberit lagundama. Leviku ja tekitatavate kahjustuste ulatuse poolest võib neid jagada nelja rühma:

- 1) aktiivsed paberilagundajad;
- 2) paberil acglaselt kasvavad liigid;
- 3) paberi kui kasvusubstraadi suhtes ükskõiksed liigid;
- 4) paberi spetsiifilisi komponente (liimained, tärklis, parafiin) lagundavad liigid.

Pabermaterjalil arenevad hallitusseened kahjustavad seda, eraldades eksoensüüme, orgaanilisi happeid, pigmente ja vett. Samuti lagundavad mikroseened paberi mikro- ja makrostruktuuri. Paberil on suutlised kasvama vaid need mikroseened, kes sünteesivad eksoensüüme kompleksi. Tsellulaaside toimel laguneb tselluloos tsellulioosiks ja glükooosiks, millest mikroseened toituvad.

Hallitusseened on võimelised kasvama kõigil looduslikest kiudainetest valmistatud paberisortidel. Hallitusseente kasvu intensiivsus sõltub paberi omadustest, keskkonningimustest ning seeneliigist. Mikroseened kahjustavad puittselluloosi kergemini kui lina- või puuvillakiududest saadud tselluloosi, kuna puittselluloosis leidub hemitsetulose ja pektiinaineid, mis on mikroseenete elistatavimad kasvusubstraadid. Ligniini, mida puidutselluloosis alati leidub, ei takista või isegi osaliselt soodustab tselluloosi lagundamist.

Kampsoli ja sünteetiliste liimidega liimistatud paberisorte kahjustavad seened, võrreldes tärklise või zelaatiiniga liimistatutega, vähem.

Hallitusseened eritavad paberil kasvades orgaanilisi happeid - oksaal-, äädik-, sidrunhapet jt. Nende toimel tselluloos osaliselt hüdrolyüsib, mis hõlbustab selle edasist ensümaatilist lagundamist. Täidisained, eriti kriit ja kaoliin, mis happeid neutraliseerivad, suurendavad paberi vastupidavust hallitusseente lagundavale toimel.

Sageli on paberi kahjustatud piirkonnad värvunud hallitusseente poolt eraldatud pigmentidega, mille eemaldamine paberilt on praktiliselt võimatu.

Visuaalselt võib mikroseenekahjustusi ära tunda hallituskirme või -kolooniate järgi. Seente kolooniaid on mitut värvi (rohelised, kollased, punased, pruunid, mustad) ja mitmesuguse pinnamuustriga (jahujad, viltjad, sametjad). Hallitusseente toimel muutub paber rabedaks, omandab pruunika värvuse, puruneb kohati või laguneb täielikult.

Paberit kahjustavad putukad

Putukad on hallitusseente kõrval teised olulised raamatukogusäilike biokahjustajad. Erinevalt seentest võivad kahjustajad ilmuda raamatukokku ka siis, kui

sealsed säilitustingimused vastavad normidele. Paljudes raamatukogudes puuduvad konditsioneerid ja säilike hoioruumid pole hermeetilised. Just need tingimused väldiksid putukate sattumise hoidlatesse.

Putukad lendavad hoidlatesse avatud akendest ja uuest, satuvad ruumidesse raamatute, inventari, küllastajate ja töötajate isiklike asjadega. Raamatuid kahjustavaid putukaid on Eestis üle 100 liigi. Putukaid, kes toituvad ainult paberist, on nende seas vähe. Enamik raamatukahjureid eelistab valke sisaldavaid materjale: nahka, pärgamenti, liimaineid ja tekstiile. Paberi koostisosadest sobivad putukate toiduks tselluloos ja hemitselluloosid, ligniini nad ei seedi. Kõige rohkem on ohus puuvillakiududest ja sulfaattselluloosist paberisordid ilma täidisainete ja liimistusega.

Paljusid putukaliike iseloomustab emasloomade kõrge viljakus ja vastsete lühike arengutsüklid, mistõttu nad on võimelised andma mitu põlvkonda järglasi aastas. Putukate areng võib toimuda kahel viisil. Vaegmoonde korral kooruvad munadest vastsed, kes on täiskasvanud isendite (valmikute) sarnased. Täismoonde korral erinevad vastsed valmikute, on sageli usjad, ilma tiibadeta. Enne valmikuks saamist teeb vastne läbi nukustaadiumi.

Putukate vastsed on kohastunud söömiseks ja kasvamiseks, valmikud paljunemiseks ja levikuks. Vastsete varjatud eluviiside tõttu on neid raske märgata. Nukustaadiumis viibivad putukad suudavad vajaduse korral taluda täiskasvanud isendeile ebasoodsaid keskkonningimusi.

Raamatukogudes esinevad kahjurputukad võib jagada kolmeks: püsikahjurid, juhukahjurid ja püsikahjurite arengusoodustajad. Esimesse, kõige arvukamasse gruppi kuuluvad mardikad (nahanäklased, tooneseplased, teesklased, põrniklased), liblikalised (koid), soomukalised, raamatutäid. Need putukad võivad raamatukogudes mitmeid põlvkondi elutseda.

Juhukahjurite hulka kuuluvad siklased vastsed ja õunamähkurid, kes ei saa hoidlas läbida kogu arengutsüklit.

Püsikahjurite arengut soodustavad kõik raamatukogus leiduvad putukad. Raamatuid nad ei kahjusta, ent nende eritised ja

surnukehad on toiduks püsikahjuritele.

Kirjeldame lähemalt mõningaid olulisemaid paberit kahjustavaid putukaliike.

Kõige sagedamini kahjustab raamatuid leivamardikas (joonis 1) tooneseplaste sugukonnast. Mardikas on 2-3 mm pikk, punakaspruun, pikliku kujuga, kaetud karvadega, väga valguslembeline. Leivamardikas muneb raamatukõite sisse või ploki lõigete vahele, eelistades karvastatud kohti, pragusid ja pilusid. Vastsete on kaarja kujuga, valged, kaetud harvade karvadega. Toidu suhtes on leivamardikas vähenõudlik. Vastsete kahjustavad kõige enam raamatuselgi ja koidet, mis näritakse käikudega auklikeks, eelistades paberile nahka. Esmasteks kahjustustunnusteks on ümarad väljalennuavad raamatuseljas või koides.

Teesklaste sugukonna peamine raamatukahjur on harilik teesklane (joonis 2). Mardika keha on munajas, emastel veidi kattetiibade suunas laienev, isalt märgatavalt paisunud, pruun, nelja suure valge soomustatud laiguga kattetiibadel. Välimuselt meenutab mardikas väikest ämblikku pikkusega 2-4 mm. Teesklase vastsed jätavad paberit ja purevad koidet pealisse ossa pikki uurdeid. Teesklased elavad raamatuploki sees, eelistades raamatuselgi. Seetõttu kahjustuvad kõige enam raamatu koides, eriti esi- ja tagaleht. Elupaigana eelistavad teesklased vähekehtetud või kütmata ruume, kus on niiske.

Sageli võib raamatukogudes kohata koidid, tavalisim on riidekoi (joonis 3). Valmik st liblikas on helekollane, kuldelt läikivate tiibadega, mille siruulatus 8-12 mm. Raamatuid kahjustavad üksnes koide vastsed, kes toituvad karusnahast, villast, siidist ja pärgamendist. Vajaduse korral söövad röövikud ka paberit ja kartongi. Samuti purustatakse paberit kookoni ehitamiseks. Koide massilise esinemise korral võivad nad hävitada terve raamatu.

Niisketes soojades hoidlates võib kohata harilikku soomukat (joonis 4). See on tiivutu värtakujulise kehaga putukas, kaetud hõbedaselt helkivate soomustega, tagakeha tipul on tal sabaniit. Täiskasvanud isendi pikkus on 8-13 mm. Putukas on väga liikuv, õise eluviisiga. Ta kahjustab paberit, eriti kriitpaberit.

Soomuklane jätab paberisse korrosioonitaolised jäljed, mõnikord on kogu leht muutunud pitsjalt läbipaistvaks. Ta kahjustab ka siidi, villa, nahka ja sööb välj- ja koidete kuldseid kaunistused nende sideaine (munavalge) tõttu.

Sageli kohtab raamatukogudes tarakani ja prussakat (joonis 5). Tarakan on värvuselt must või mustjaspruun, läikiv, 18-30 mm pikkune. Prussakas on 10-13 mm pikk, pruunikas, kahe tumeda triibuga selja esiosal. Prussakalised on soojus- ja niiskuslembesed, õise eluviisiga putukad, kes toituvad nahast, pärgamendist, tekstiilidest ja paberist ning kahjustavad nii nende pinda.

Kõik eespool nimetatud liigid on võimelised püsivalt paljude põlvkondade vältel raamatukogus elama. Püsikahjurite kõrval võib aga kohata ka juhukahjureid.

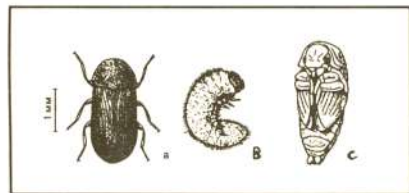
Siklased (joonis 6) võivad sattuda hoidlasse puitmaterjaliga. Siklase vastsed närvivad raamatutesse käike, hoidlas lendavad valmikud aga koidete servi ja raamatuselgi.

Õunamähkurid satuvad raamatukokku toiduainetega, eriti puuviljadega. Enne nukkumist ehitavad õunamähkuri röövikud kookoni, kasutades selleks raamatulehti.

Siklased ja õunamähkurid ei saa kogu elutsüklit raamatukogus läbida.

KIRJANDUS

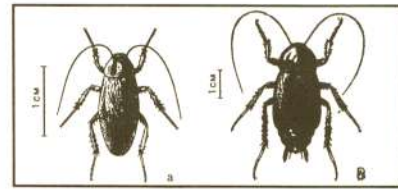
1. Z. P. Dvorjašina. Kahjurputukad raamatukogudes ja mõningatest fondide kaitses võimalustest. "Renovatum Anno, 1989". Tln., 1989. lk. 16-22.
2. E. Järvoja. Hallitussened. "Renovatum Anno 1989". Tln., 1989. lk. 15-16.
3. E. Kool. Raamatuid kahjustavatest putukatest ja nende hävitamise võimalustest. "Raamat - Aeg - Restaureerimine. II". Trt., 1971. lk. 37-59.
4. R. Kowalik. Microbiodegradation of Library Materials. "Restaurator" 1980. No 2-4. P. 99-115, 135-221.
5. Биологические вредители музейных художественных ценностей и борьба с ними. Москва, 1991. Стр. 99.

Joon 1 Leivamardikas: a - valmik; b - vastne; c - mukk

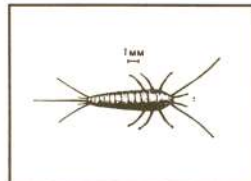
Joon 3 Riidekoi

Joon 5 Prussakalised: a - prussakas; b - tarakan

Joon 2 Harilik teesklane: a - vastne; b - nukk; c - valmik

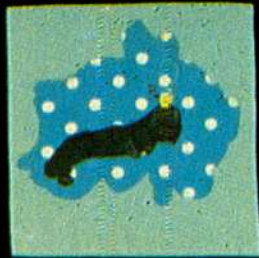

Joon 4 Harilik soomukas

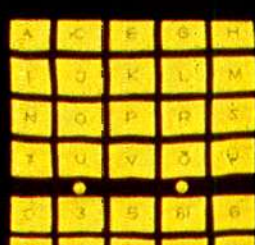
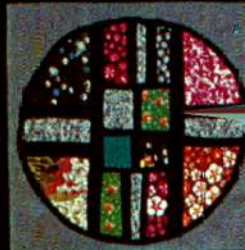
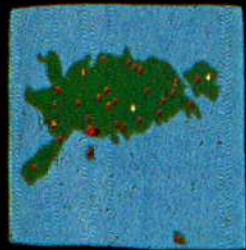
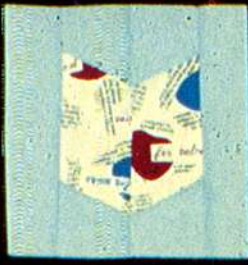
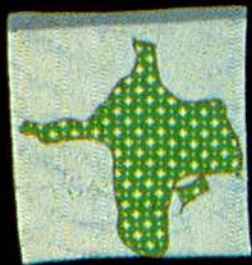

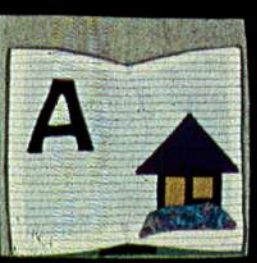
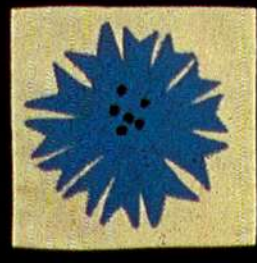
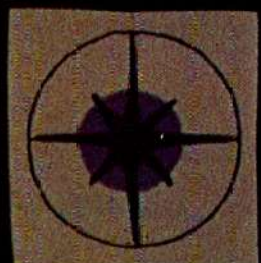
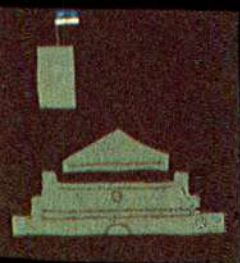
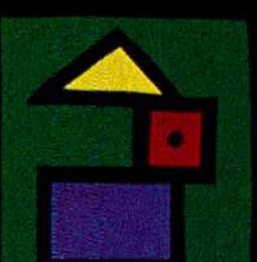
Joon 6 Siklane

EESTI RASTE- RAAMATU- KOGU	JÕGEVAMAA	VALGAMAA	RAPLAMAA	VÕRUMAA
EESTI PATENDI- RAAMATU- KOGU	RAPLAMAA	PÄRNUMAA	EESTI PATENDI- RAAMATU- KOGU	LÄÄNEMAA
EESTI RASTE- RAAMATU- KOGU	VILJANDI- MAA	TALLINNA KESK- RAAMATU- KOGU	VILJANDI KULTUURI- KOLLEDŽ	HIIMUMAA
EESTI RAHVUS- RAAMATU- KOGU	LÄÄNEMAA	RAPLAMAA	SAAREMAA	SAAREMAA
EESTI RAHVUS- RAAMATU- KOGU	HARJUMAA	IDA- VIRUMAA	LÄÄNE- VIRUMAA	PÄRNU LINNA KESK- RAAMATU- KOGU
EESTI RAHVUS- RAAMATU- KOGU	TALLINNA KESK- RAAMATU- KOGU	JÄRVAMAA	TALLINNA KESK- RAAMATU- KOGU	HIIMUMAA

Tere tulemast
EESTI PATENDI-
RAAMATUKOGUSSE
Olevimägi 8/10

kaanaleesuguhordja vaip 93

KOHTLA- JÄRVE LINNA KESKRAA- MATUKOGU	KOHTLA- JÄRVE LINNA KESKRAA- MATUKOGU	SILLAMÄE	VÕRUMAA	JÕGEVAMAA
IDA- VIRUMAA	EESTI PÕLLUMA- JANDUSÜLI- KOOLI RAAMATU- KOGU	EESTI PÕLLUMA- JANDUSÜLI- KOOLI RAAMATU- KOGU	EESTI RAHVUS- RAAMATU- KOGU	VILJANDI KULTUURI- KOLLEDŽ
PÄRNUMAA	JÄRVAMAA	VILJANDI- MAA	EESTI RAHVUS- RAAMATU- KOGU	EESTI RAAMATU- KOGU- HOIDJATE ÜHING
PÕLVAMAA	EESTI RAHVUS- RAAMATU- KOGU	EESTI RAHVUS- RAAMATU- KOGU	EESTI RAHVUS- RAAMATU- KOGU	EESTI RAHVUS- RAAMATU- KOGU
TARTUMAA	TARTU LINNA KESK- RAAMATU- KOGU	TARTUMAA	EESTI TEADUSTE AKADEEMIA RAAMATU- KOGU	EESTI TEADUSTE AKADEEMIA RAAMATU- KOGU
VALGAMAA	PÄRNUMAA	HARJUMAA	TALLINNA KESK- RAAMATU- KOGU	EESTI RAHVUS- RAAMATU- KOGU

RAAMATUKOGU

on valminud Eesti raamatukoguhoidja
on siin esindatud kõik linnad ja maad
Terviku valmimise eest hoolitses T

A patchwork quilt made by E

25 AASTAT RESTAUREERIMIST EESTI RAHVUSRAAMATUKOGUS

MARGE TIIDUS

ERRi restaureerimisosakonna juhataja

Raamat enne restaureerimist

Foto: Teet Malsroos

Eesti Rahvusraamatukogu sündis samal aastal kui Eesti Vabariik - 1918.

Aastatega on raamatukogu fondid aina kasvanud ja rikastunud. Praeguseks on eksemplaride arv ületanud juba 4 miljoni piiri. Et kõik need trükised oleksid praegu kasutuskõlblikud ja säiliks ka tulevastele põlvetele, vajavad nad pidevat hooldamist ja kaitset. Selle tööga tegelebki Eesti Rahvusraamatukogu restaureerimisosakond.

Meie osakonna loomisaastaks võib tinglikult lugeda aastat 1967. Raamatukogu fondide olukord oli lausa katastroofiline. Hoidlad paiknesid mitmes hoones laiali. Enamikus neist puudusid ka kõige elementaarsemad tingimused raamatute hoidmiseks, küte ja ventilatsioon. Osa trükistest riknes niiskuse ja hallituse käes. Olukorra uurimiseks moodustati komisjon, mis soovitas luua raamatukokku hügieeni- ja restaureerimisosakonda. Sama aasta sügisel alustaski sektoritööd, esialgu viie töötajaga. Sektorit juhatas noor keemik Galina Sillaste.

Hoidlates hakati mõõtma õhuniiskust ja temperatuuri, alustati lihtsate kartongkõidete valmistamist. Puudusid nii restaureerimistööks vajalikud ruumid kui seadmed ja muud töövahendid. Aasta pärast saadi siiski ruumid Linnuse tänavas ja muretseti esimesed hädavajalikud seadmed.

Sõlmiti sidemed TRÜ TA restaureerimisosakonnaga ja Leningradi Saltõkov-Štšedrini nim Avaliku Raamatukoguga, kes lahelt oma kogemusi jagasid. Ka meil alustati lihtsaid desinfitseerimis- ja restaureerimistöid ning hakati tegema elementaarseid kõite- ja paberiparandusi.

Fondihoonete olukord aga halvenes

järjest, leidis aset mitu veevariid. Raamatute päästmisel ja avariide tagajärgede likvideerimisel osalesid sektori töötajad.

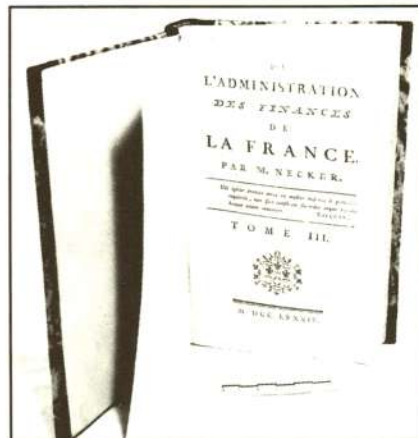
70ndate aastate algul alustati ajalehtede restaureerimist. Juba oldi võimelised kõrvaldama pigmendiplekke ja lahti võtma kokkumenteerunud lehti. Sektori töötajad olid enamuses noored, kes püüdsid rakendada uusimaid meetodeid ja töövõtteid. Saadi oma laboratoorium, kus tehti algelist uurimistööd. Sektor oli muutumas tõeliseks restaureerimis- ja konservatsiooniosakonnaks. Viisaastaku plaanid täideti aega ja sektori töötajaid premeeriti Kultuuriministeriumi käskkirjaga.

1971. aastal toimus esimene suur Eesti, Läti, Leedu restauraatorite ühisnäitus "Restaureeritud kunstiväärtused". Näituseks on need näitused saanud traditsiooniks, alati võtavad neist osa ka meie osakonna restauraatorid.

1972. aastal, kui sektor tähistas oma viiendat sünnipäeva, töötas seal juba 13 inimest. Töö vähesuse üle kurta ei saanud, endiselt oli hoidlates olukord halb ning jätkusid avariid.

1973. aastal lahkus töölt sektori juhataja G. Sillaste. Järgnevatel aastatel hakkas kahanema sektori töötajaskond, 1976. aasta algul lahkus korraga viis töötajat. Ligi neli kuud töö praktiliselt seisis, siis hakkas sektorit juhatama äsja TRÜ aja-looteaduskonna lõpetanud Ene Kenkmaa. See oli pöördeline moment sektori ajaloo. Sektor sai uut elujõudu, hakkas arenema, tuli juurde kaadrit.

1979. aastaks ei mahutud enam hoiuosakonna koosseisu ära. Peeti vajalikuks luua iseseisev restaureerimisosakond, mis alustas tööd noorte ja hakkajate, kuid väheste kogemustega töötajatega. Kuna Eestis ei olnud ega ole ka praegu üheski õppeasutuses võimalik õppida restaureerimist, toimus väljaõpe peamiselt kogunud restauraatorite käe all. Väga palju abistasid TRÜ TA restauraatorid. Suurenes osakonna töötajate arv ja paranes tehniline baas. Linnuse tänava kolm tuba hakkasid kitsaks jääma, osakond oli sunnitud jagunema: desinfitseerimistööd tehti hoidlates ja depoo, restauraatorid said lisatuba Kohtu tänavale. Selline laialipillatus raskendas niigi rasket tööd, sageli tuli mitu korda päevas joosta mapid poolikute töödega kaenlas ühest kohast teise, raamatuid pesti ühes majas, aga pressiti teises. Kuigi töö normaalne käik oli häiritud,

Uus kõide

Foto: Teet Malsroos

suurenes tehtud töö hulk. Alustati nahk- ja pargamentkõidete puhastamist ja pehmemdamist.

1981. aastal tuli osakonda tööle kolm Leningradis restaureerimist õppinud noort. Selleks ajaks oli osakond kasvanud nii suureks, et selle koosseisu moodustati omaette restaureerimis- ja hügieenisektor. 1982. aastal õnnestus saada uued ruumid Kohtu tänavas, mis olid restaureerimistööks märksa sobivamad kui Linnuse tänava omad. Kuid kuna oli tegemist endise korteriga, ei õnnestunud sinna tehnilistel põhjustel ehitada korralikku laboratooriumi, mis on aga restaureerimisosakonnale äärmiselt vajalik. See oli plaanis rajada valmivasse depoohoonesse. Tõid alustati, halva asukoha tõttu põhifondide suhtes jäi aga laboratooriumi ehitamine pooleli.

80ndad aastad olid osakonnale töö- ja tegevusrohked. Tartust saadi TRÜ valmistatud paberivalamismasin, algasid katsetused ja tööproovid. Samal aastal said Moskvas kategooria viis esimest RRI restauraatorit. Väga meeldejäävad olid restauraatorite ühingu väljasõidud, suviti käidi abistamas Eestimaa muuseumi. Osakonna töötajad osalesid ülevabariigilistel seminaridel ja erialagruppide töös.

Restaureerimisosakond püüdis avalikustada oma tööd, ilmusid vastavad artiklid, esineti TVs ja raadios. Osakonna kunstnikud esinesid kunstinäitustel, korraldati ka personaalnäitusi.

Et vabastada restauraatorid lihtlabasest köitmisest, moodustati 1985. aastal köitekoda, mille ülesandeks jäi uute kõidete ja lihtsamate paranduste tegemine.

Raamatukogu restauraatorid hakkasid

läbi viima õppusi teiste raamatukogude töötajatele. Hakati andma lisakoolitust TPedI tudengitele, et tagada järelkasvu ning jagada oma teadmisi tulevaste raamatukoguhoidjatega, 1987. aastal käis osakonnajuhataja Ene Kenkmaa Ekvatoriaal-Gineas õpetamas raamatute restaureerimist sealsetele raamatukogutöötajatele.

1988. aastal korraldati Helsingi Ülikooli Raamatukogus esimene suur välisnäitus.

1989. aastal lõpetasid Pedagoogilise Instituudi esimesed raamatustauraatori lisaerialaga bibliograafid. Osa neist asus tööle meie osakonda.

1991. aastal lahkus osakonnajuhataja Ene Kenkmaa ja asus pedagoogilisele tööle.

Sel ajal tegeles meie osakond põhiliselt kogude kolimiseks ettevalmistamisega. Kõige töömahukam oli Aleksander Nevski katedraali keldrites hoitava ümberkolimine, suurem osa raamatuid olid seal seisnud juba aastakümneid. Tõõtati nagu arheoloogilistel väljakaevamistel - paksu tolmukihi alt võis välja tulla üllatavaid leide. Desinfektorid püüdsid kõik uude hoidlasse viidavad raamatud üle vaadata, et eraldada nakkavate kahjustustega köited.

1992. aastal asus osakonda juhtima Marge Tiidus. Selleks ajaks oli enamik raamatukogu raamatuid kolitud uude hoonesse Tõnismäel. Novembri algul, osakonna 25. sünnipäeval kolisime ka ise uutesse ruumidesse Rahvusraamatukogu Endla tänava äärses korpuses. Uues majas ruumipuudust ei ole, lõpuks ometi on tekkinud võimalus sisse seada korralikud laboratooriumid. Praegune suurim mure ongi varustada osakonda kaasaegsete töövahendite ja laboratooriumiga.

Loodame, et ükskord võime oma nõu ja jõuga appi tulla kõigile, kes selleks soovi avaldavad. Muidugi püüame seda juba ka praegu. Sügisel toimusid esimesed raamatukoguhoidjate kursused. Praegusel ajal, kui raamat on muutunud väga kalliks ning raamatukogusid külastatakse ikka rohkem ja rohkem, enamkasutatavaid raamatuid on vaja pidevalt parandada.

Selle mõttega püüamegi anda näpunäiteid, kuidas pikendada lihtsate vahenditega raamatute eluiga. Kevadel on ees selle kursuse teine pool, kus võtame lähema vaatluse alla raamatute kaitmise.

Anname abi avariides tekitatud suurte paberikahjustuste likvideerimisel.

Kellel on muresid ja tekib küsimusi - ootame Teid alati, et koos kaitsaja säilitada meie kõigi ühist kultuuripärandit Eesti trükist.

MIS ON RAAMATUTURG?

ANU NUUT

ERRi raamatukogunduse osakonna juhataja

Vastavasisuline seminar (Book marketing seminar) toimus Riias 17.-19. mail 1993. aastal. Sellest võtsid osa Läti, Leedu ja Eesti kirjastajad, raamatukaubastu ja raamatukogude esindajad. Korraldajaks pooleks oli Soome, seetõttu olid ka seminari põhiettekanded ning kokkuvõtted soomlaste tehtud. Põhjaliku ülevaate Soome hästitoimivast kirjastamis-süsteemist andis aktsiaseltsi "Tammi" esindaja OLLI ARRAKOSKI, raamatukogusid esindas Soome Raamatukoguhoidjate Ühingu tegevdirektor TUULA HAAVISTO.

Kirjastamisprotsessis on ühtviisi tähtsad kõik etapid - kirjastamine, trükkimine, kaubastamine, tarbijakaitse. Raamatu õigeksturustamiseks on oluline, et kirjastaja tunneb kogu süsteemi tööd ja korraldab seda oskuslikult. Iga kirjastaja peab hästi tundma antud riigis kehtivaid kirjastamisprotsessi puudutavaid seadusi ning õigusakte (autorikaitse seadust, sundeksemplari seadust, ostu-müügi lepingute vormistamist jne). Et kirjastus ei töötaks kahjumiga, tuleb hästi tunda raamatuturгу, teada, miks üht raamatut ostetakse, teist aga mitte. Tiraazi suurus määratakse turu-uuringutega. Tähtis on raamatu õige reklaam, kuid ei tohi unustada, et see on ka väga kulukas.

Ühtviisi olulised on nii raamatu sisu, kujunduse kui ka reklaami kvaliteet.

Soomes on raamatumüügi tõhustamiseks loodud raamatuklubid, mille liikmeid informeeritakse ilmuvast kirjandusest. Infole tuleb vastata, et kirjastajal oleks tagasiside. Soovi korral saadetakse raamat koju. Soomes tegutsevad ka raamatuharrastajate ühingud, mille liikmetele korraldatakse raamatumüüki alandatud hindadega.

Raamatuid õnnestub müüa vaid siis, kui kirjastaja tunneb turumajanduse tingimustes raamatu õige müügihinna kujundamise poliitikat. Konkreetse raamatu müügihind peaks olema kõikjal ühesugune. Omahinna ja kaubastu kasumi vahe on kirjastaja ja kaubastaja omavaheline kokkulepe. Läbi-müüki ei määra siiski hind, olulisem on õige tiraaz, müügikohavalik ja sesoonsus. Näiteks on Soomes raamatu tiraaz, mida suudetakse müüa, keskmiselt 4000 eks, Rootsis 7000 eks, USAs 18 000 eks. Soomlaste arvates võiks see Baltimaades olla 1000 eks.

Tavaliselt aga trükitakse Soomes raamatuid rohkem kui müüa suudetakse,

Rootsis sama palju kui müüakse ja USAs müüakse kaks korda rohkem kui suudetakse välja anda. Raamatute läbimüügil on oluline jälgida, kui kaua seisab raamat laos, kaupluses jne. Näiteks USAs ei tohi raamat seista kaupluselehel kauem kui kaks nädalat. Põhjamaades üle kahe kuu.

Soome kirjastamisprotsessis on raamatukogudel väga suur tähtsus - olles raamatute püsiosjad, moodustavad nad raamatuturu selgroo. Tavaliselt ostavad raamatukogud 10 % raamatu kogutiraazist. Kirjastaja peab tundma raamatukoguvõrku, selle ostuvajadusi ja rahalisi võimalusi. Teave ilmuva kirjanduse kohta peab esmajärjekorras jõudma raamatukogudeni. On väga oluline teada, missugune on hea, nõutav ja ostetav raamat. Näiteks luulest ja lastekirjandusest huvitub ainult kindel ostjaskond, teaduskirjandust ostavad aga põhiliselt raamatukogud. Kõige olulisem on siiski sisu.

Raamatukogudel on õigus teatud arvule sundeksemplariidele. Soomes eraldatakse raamatukogudele 5-6 tasuta sundeksemplari, Lätis 16, Leedus 25, Eestis 28. Tasuta sundeksemplar on ette nähtud arhiivide moodustamiseks, rahvusliku kultuurivara soetamiseks, tööeksemplariideks, RVLiks jm. Raamatuturгу ja kirjastajate huve arvestades võib prognoosida, et ka Balti riikide kirjastajad ei hakka areneva turumajanduse tingimustes eraldama raamatukogudele rohkemat kui kuut tasuta eksemplari, selline süsteem toimib ülemaailmselt. Läti, Leedu ja Eesti praegust majanduslikku olukorda silmas pidades võiks teha siiski mõõnduse ja raamatukogudele rahvusliku kirjavara soetamiseks seda arvu veel mitte vähendada.

Lõppkokkuvõttes peab iga Balti riik välja arendama oma majanduslikele oludele vastava kirjastamis-süsteemi. Selle käivitumiseks peab iga riik välja töötama kohalike olusid arvestavad kirjastamis-tegevust reguleerivad seadused, normid ja standardid, mis oleksid kooskõlas rahvusvahelistega ja tagaksid nii autoriõigused kui tarbijakaitse. Tuleb olla valmis rahvusvahelisele raamatuturule minekuks, kasutusele võtta ISSN ja ISBN identifikaatornumbrid, mis eraldavad ühe riigi raamatut teise riigi omast. ISSN ja ISBN kasutuselevõtt on oluline ka elektrooniliste kataloogide ja andmebaaside rajamiseks. Soome kirjastajad täidavad neid nõudeid sajaprotsendiliselt.

TEADUSKIRJASTAJATE SEMINAR VIINIS

KAI IDARAND

ERRi kirjastusosakonna juhataja

19.-20. aprillil 1993. aastal toimus Viinis rahvusvaheline seminar "Sisesejuhatus teadus-, tehnika- ja meditsiinkirjanduse kirjastamisse: turuspetsialistidele ja toimetajatele". Seminari organiseeris rahvusvaheline töögrupp ja selle töö toimus inglise keeles. Osavõtjaid registreeriti Euroopa 17st erineva arengutasemega riigist 59.

Haridus on kõige tähtsam - oli seminari mõte. Üritus oligi mõeldud Ida ja Lääne kirjastuste töö võrdlemiseks ja vastastikuseks rikastamiseks. Kõiki teaduskirjastusi, sh raamatukogukirjastusi ühendab ju sama probleem: nõudlik turg ootab sisukaid ja mahukaid väljaandeid, mille trükiarv on aga suhteliselt väike ja mis on seetõttu väga kallid.

Üks parimaid elavat arutelu tekitanud ettekandeid oli Klara Takacsi-Nagi (Ungari) "Võimalused ja tagasilöögid Ida-Euroopa teaduskirjastuste arengus", kus täpselt ja kokkuvõtlikult kirjeldati tähtsava turumajanduse häid ja halbu ilminguid. Endistel aegadel puudus meie kirjastamises risk. Raha, kuigi vähe, andis alati riik, kirjastamine ei olnud äri, levitamine ei olnud probleem, raamatud olid odavad. Häda polnud sellestki, kui maha jäid terved raamatute "surmuaiad". Uutes oludes on kõik peapeale pööratud: iga sammu peab kaaluma ja analüüsima, langetama otsuseid, lähtudes turust, tuludest ja kuludest. Turundus on muutumas kirjastustegevuse tähtsaks osaks, sest raamatuhinnad on tohutult kasvanud. Kunagi varem pole nii olulised olnud kontaktid tellijate ja levitajatega, kelleks on nüüd ka väikesed eraamatupoed.

Lääne-Euroopa kirjastajate ettekannetes räägiti sellest, et teaduskirjastajad peavad oma lugejat tundma. Ilma eelneva turu-uuringuta ei ole mõtet läbi viia ühtki projekti. Esitati isegi vastavate uuringute kava, mida tinglikult nimetati väärtpaberite analüüsiks (portfolio-analysis) ning mis näitas ilmekalt rahaliste vahendite ja turu vahetõrka (W. Ludwig, Saksamaa). Eelanalüüs ei hõlma ainult rahalist poolt - ka sisult peab väljaanne olema väga heal tasemel ja vajalik.

H. F. Ebel (Austria) püüdis vastata küsimusele: kas kirjastamine põhineb loogilisel arvestusel või intuitsioonil? Kirjastusplaan ja arvestus on vajalikud, kuid tegelik elu on rikkam. Seega on tähtsad nii kogemus kui intuitsioon. Sageli tuleb "ehkpeale-minek" isegi odavam kui põhjalik eelanalüüs. Oma osa, nagu igas asjas siin ilmas, on õnnel.

Kirjastusplaan on strateegiline äriplaan, mis põhineb turu-uuringutel ja kirjastuse võimalustel. Sellest lähtuvalt tuleb määrata parim tee raamatu kirjastamiseks, trükkimiseks ja levitamiseks. Kõige tähtsam iga väljaande puhul on selle edu turul, mis eeldab agressiivset turundust (N. Sullivan, Suurbritannia). Rõhutati - infot müüakse, et saada rahalist tulu. Kirjastamine on lisaväärtuse tootmine (M. Lechelt, Saksamaa) ja iga kirjastaja peab olema turundusspetsialist. Esialgu võib mõte turule orienteeritud kirjastamisest tekitada võõristust ja vastuseisu, kuid vajadus raha teenida oli, on ja jääb.

Konkurents teadusraamatute turul tugevneb nii kirjastuste vahel kui ka elektrooniliste infokandjate (CD-ROM jt) leviku tõttu. Selline olukord sunnib kirjastajaid otsima leidlikke lahendusi, mille hulgas üks tähtsamaid momente on väljaande oma- ja müügihinna õige suhte määramine. Tuntud reegel, mis seminaril diagrammiga tõestati, on järgmine: mida suurem on publikatsiooni trükiarv, seda odavam on raamat ja seda rohkem eksemplare õnnestub müüa (P. Zylla, Saksamaa). Raamatu hind sisaldab kirjastustöötajate palka, autori- ja kunstnikutasu, müügi organiseerimise, reklaami (sh posti-) ja muidugi trükkulusid. Suuretiraazilise raamatu kasum on normaalselt 30-60 %, seda juhul, kui kõik kirjastamisprotsessis osalejad oma tööd tunnevad. Peale töö kvaliteedi on tähtis ka selle kiirus - vaid siis ollakse edukad, kui väljaanne ilmub õigel ajal, sest liiga pikk kirjastamistsükkel vähendab sissetulekut ja võib kahjustada kirjastuse reputatsiooni.

Kirjastada on mõtet ainult hea mainega autoreid ja kõrgekvaliteedilisi käsikirju. Seepärast pööratakse läänes suurt tähelepanu publikatsioonide retsenseerimisele. Ka oskuslik töö autoriga on hindamatu raamatu valmimisprotsessis. Kui autor kokkulepitud ajal tööd ei esita, võib talle soovitada raamatu lõpetamiseks kaasautoreid. Juba selline ettepanek kiirendab käsikirja valmimist. Autorit ei tohi aga sundida midagi ümber tegema - see on ikkagi tema raamat, mida välja antakse. Võib juhtuda, et autorile tundub temale makstav tasu liiga väike. Kannatlikult peab talle selgitama, mida tegelikult tähendab kirjastuse "hiigelkasum" ja missugused on trükkimisega seotud kulutused.

Valmis raamatut tuleb turustada. Põhilised teaduskirjanduse levikanalid on raamatukogud ja -poed, müügid mitmesugustel üritustel ja tellijad. Igast trükisest tuleb alati saata tasuta reklaameksemplari, et võimalikud ostjad saaksid sellega tutvuda.

Esimese seminaripäeva hiliste tundideni töötati väikestes gruppides. Otsiti vastuseid küsimustele: kuidas erineda samalaadsetest kirjastustest, kas kirjastamine lisab käsikirjale lugeja seisukohalt väärtust, kuidas päästa teadusajakiri pankrotist? Mängiti läbi erinevaid olukordi ja saadi üksteisega tuttavaks.

Viini teaduskirjastajate seminar oli mulle huvitav kogemus, sest peale meeldivate kontaktide andis see ka suurema julguse rahast rääkida ja selle nimel tegutseda. Kuid nukker on turumajanduse taustal unustada peamine, miks teaduskirjandust välja antakse: seda vajatakse praegu ja tulevikus. Raha kõrval peab jääma ka missioonitunne.

Vaade Eesti Rahvusraamatukogu VII korruse lugemissaali

VALIK ANDMEID JA MÖTTEID EESTI KIRJASTAMISALALT

EPP EELMAA, TÖNU KOGER

Esimesed kirjastajad olid peamiselt trükkalid ja raamatukaupmehed. Eesti esimene, Academia Gustaviana trükikoda rajati 1631. aastal Tartus. Praegu on Eestis paar-kolmkümmend väikest ja suuremat trükikoda, millest alla kümne on arvestatavad raamatutrükikojana. Vanim tänaseni töötav trükikoda on 1633. aastal Tallinna Gümnaasiumi trükikojana rajatud "Ühiselu" ning suurim 1985. aastal asutatud Tallinna Raamatutrükikoda, kus valmib ligi pool kõigist Eestis trükitavatest raamatutest.

1980ndatel aastatel oli Eestis 8 kirjastust, mis allusid Riiklikule Kirjastuskomiteele, Eesti NSV Ministrite Nõukogu juures tegutses Trükiste Riiklike Saladuste Peavalitsus. GLAVLIT, mille tähtsus murenes alates 1988. aastast, likvideeriti valitsuse määrusega 4. 10. 1990.

1991. ja 1992. aasta jooksul toimus kirjastamisstruktuuri omandivormis mitmeid muutusi - riiklikud kirjastused muutusid rendiettevõteteks, suuremad neist veel enne jagunedes. Lisaks 1989. aastal "Eesti Raamatust" eraldunud "Olionile" (ajaloo- kirjandus, poliitika, postkaardid), kultuurikirjanduse toimetuse baasil moodustunud spordikirjandust väljaandev "Olympiale" ning venekeelse ilukirjanduse toimetuse baasil formeerunud "Aleksandrale" eraldus "Eesti Raamatust" lastekirjanduse toimetuse, millest sai "Tiritamm". "Olion", "Tiritamm" ja põhiliselt originaal- ja tõlkekirjandust avaldav "Eesti Raamat" on rendiettevõtte, "Olympia" ja "Aleksandra" - eraaktsiaseltsid. Riiklik kirjastus "Valgus" jagunes neljaks: "Valguse" õigusjärglane (meditsiini- ja kodumajandusalane kirjandus, sõnaraamatud) on rendikirjastus, eraaktsiaseltsidena tegutsevad "Koolibri" (põhiliselt õppekirjandus), Eesti Entsüklopeedia-kirjastus ning tekstitöötluskeskus "Printit". Eraaktsiaseltsina tegutseb ka kirjastus "Kunst".

Riiklikest kirjastustest on osaliselt oma endise omandivormi säilitanud vaid "Perioodika" (kultuuriajakirjad, "Sirp", raamatukirjastamisgrupp), kuna mõningaid kultuuriväljaandeid on vaja riigieelarvest toetada (see on nii ka teistes riikides).

Veel mõned aastad tagasi oli kirjastamine suhteliselt tulus tegevus ning riiklikud kirjastused maksid osa kasumist riigieelarvesse. Kirjastamist kui ideoloogilise tegevuse olulist komponenti mõjutati kunstlikult madalate riiklike hindadega, mis tõi kaasa vääraamatute defitsiidi. Selline olukord võimaldas trükkida ja müüa

rahvaarvuga võrreldes erakordselt suuri tiraaze. Meenutagem siinkohal vaid, et entsüklopeedia 2. väljaandel oli 220 000 ettetellijat. Praegused tiraazid mahuvad enamuses kahe ja viie tuhande vahele.

Kultuuri- ja haridusministeeriumi andmetel oli riiklike raamatukaupluste käive 1992. aastal 60 miljonit krooni, viie suurema kirjastuse raamatutoodang moodustas raamatute üldarvust ligi 50%. Siinkohal tuleb korrata kõigile asjaosalistele teada olevat (loodetavasti siiski ajutist) probleemi, mis oluliselt mõjustab trükitoodangu statistika koostamist - paljud kirjastused ja trükikojad ei täida sundeksemplaride saatmise määrust või salastavad äriistel eesmärkidel osa ilmumisandmetest. Ometi on kehtivas määrukses punkt, mis kohustab statistika koostajat kasutama saadetud informatsiooni ainult koondandmestikus ning meile teadaolevalt on sellest ka alati kinni peetud.

Praegu on Eestis umbes 50 ettevõtet, mille põhitegevusalasid on kirjastamine. 25 kirjastust asutasid 1991. aastal Eesti Kirjastuste Liidu.

1992. aasta oktoobrist on nimetatud organisatsioon Rahvusvahelise Kirjastajate Assotsiatsiooni liige.

1991. aastal asutatud Eesti Raamatukaupluste Liit ühendab enamikku ligi sajast raamatukauplusest. Ka riiklikud raamatukauplused ning rendiettevõtte "Eesti Raamatukaubastu" kuuluvad erastamisele.

1988. aastast kasutatavad kirjastajad rahvusvahelist kirjastamistunnust ISBN ning käesolevast aastast tegutseb Eesti ISBN-keskus.

Eesti Autoriõiguse seadus kehtib alates 12. 12. 1992. Loodetavasti taasühineb Eesti lähitulevikus ka Berni Kirjandus- ja Kunstiteoste Kaitse Konventsiooniga, mis loob aluse Eesti autorite loomingu kaitsele rahvusvahelises ulatuses ja vastupidi. 1991. aastast ühiskondlikel alustel tegutseval Eesti Autorite Ühingul seisab ees vastavate rahvusvaheliste lepingute sõlmimine teiste riikide autoreid esindavate organisatsioonidega.

Pildi toimunud muutustest annab järgmine tabel.

Aasta	1976	1986	1990	1991	1992
Ilmunud raamatuid	2157	2160	1628	1654	1557
Eksemplare inimese kohta	12,4	10,7	12,0	14,9	10,2
Kogutiraaz	17 962 300	16 613 900	18 899 000	23 295 700	15 939 600

Käesoleva aasta 12. mail toimus 35. korda raamatukonkurss "25 parimat", kus valiti välja eelmise aasta 25 parimat raamatut ja 10 muud trükist. Väljavalitud osalevad Baltimaade ja Valgevene ühisel raamatukonkurssil, mis sellel aastal toimub 25. korda, seekord Riias.

Et riik ei sekku kirjastuste tegevusse, ei tähenda riikliku kirjastamispoliitika puudumist ja kirjastuste riikliku toetamise lõpetamist. Rahalise toetuse määramisel lähtutakse teose rahvuskultuurilisest väärtusest, sisulist, poliitilist või ideoloogilist suunamist sellega ei kaasne. 1992. aastal oli riigieelarveline toetus raamatutele ligi 1,5 miljonit krooni, tänavu jääb see summa (kui lisaelarvest ei õnnestu juurde saada) alla ühe miljoni krooni piiri.

Kultuurkapitalide seaduse kehtima hakkamisel on ka riikliku doteerimise osas ette näha põhimõttelisi muudatusi, eelkõige detsentraliseerimise suunas. Praegu toetatakse riiklikult konkreetseid trükiseid, mis alandab nende müügihinda, ning lõpetatakse aastate eest alustatud jätkväljaannete ilmumist (näiteks hiljuti viimase köiteni jõudnud A. H. Tammsaare "Kogutud teosed", "Sõnaring", "Eesti entsüklopeedia" jmt). Arvestades tarbija madalat ostuvõimet ning hea kirjanduse tähtsust lapse arengus, on võimaluste piires püütud doteerida ka laste- ja noorsookirjanduse väljaandeid, eriti eesti klassikat ning tõlkekirjanduse paremikku. Paraku on dotatsioonisummad vaieldamatult liiga väikesed.

Väikese keelealaga rahvusriigile jääb alati rahvuskultuuri, sealhulgas raamatute väljaandmise, rahalise toetuse kohustus. See peaks lähtuma intellektuaalset tegevust toetavast seadlusandlusest, mida Eestis ka jõudumööda välja töötatakse. Lähiaegadel on oodata kultuurkapitalide seaduse, väärtkirjanduse levitamist soosiva diferentseeritud käibemaksuscaduse ja raamatute saatmist soodustavate postitariifide kehtestamist. Valmistatakse ette sundeksemplaride saatmise seadust ja perioodiliste trükiste saatmise korda.

MITTEMARKSISTLIKU BIBLIOGRAAFIA VÕIMALIKKUSEST EESTIS

Andres Heinapuu ettekanne Rein Kruusi mälestuskonverentsil
"Kirjandus ja perifeeria" 24. apr. 1993

"Marksism on koondmõiste. /- - / Me ütleme marksism, aga mõtleme kommunism, Trotski, bolshevism, Stalin, Vares-Barbarus, sotsialism, Hrushtšov, Vaino jne. Marksismi põhiomadus on tekitada igas arukas inimeses vastikust kõige "punase" vastu. Selle sihi suunas liigub marksism vääramatult kogu maailmas ning ei ole mööda läinud ka eesti bibliograafiast." Selle Rein Kruusi tsitaadiga alustas Andres Heinapuu ettekannet, mille eesmärk oli kokku võtta bibliograafia sisuline areng Nõukogude Eestis ja selgitada, millistelt eeldustelt peame asuma taastama mittemarksistlikku bibliograafiat.

Õpetatud Eesti Seltsi sarja "Eesti filoloogia ja ajaloo aastaülevaated" asendamine 1940. aastal Kirjandusmuuseumi kavandatud ulatusliku eesti kirjanike bibliograafiade sarjaga juurutas marksistliku bibliograafia esimese printsiibi-ainevaliku lünklikkus, orienteeritus aktsepteeritud suurmeestele. Piirangud puudutasid bibliograafia ainet, mitte sisu. Põrdepunktiks tuleb lugeda arvustust Endel Annuse koostatud Johannes Vares-Barbaruse bibliograafia 1949. aastal, milles rünnati juba ka kirjanduse valikut ja selle liigendamist. E. Annuse koostatud bibliograafia kuulutati antimarksistlikuks. 1950ndatel aastatel oligi bibliograafia jaoks ametlikult olemas ainult Nõukogude Eestis ilmunud kirjandus. Nimestikud olid soovituslik-propagandistliku iseloomuga, sisaldas ka lühioõpetusi, kuidas soovitatud kirjandust lugeda.

1960ndate aastate keskpaiga sula tulemusena hakkas ilmuma Kirjandusmuuseumi personaalbibliograafiade sari. Samuti hakkas Kreutzwaldi-nimeline raamatukogu (praegune Rahvusraamatukogu) avaldama XX sajandi eesti kirjanike personaalbibliograafiaid. Esimesed nimestikud koostati Aadu Hindi (1969) ja Juhan Smuuli (1974) kohta. (Esimene neist tähistab selle traditsiooni algust, teine personaalnimestike muutumist teadusnimestikeks. R. H. märkus.)

Värvikalt kirjeldas A. Heinapuu neid hoiakuid, harjumusi ja tavasid, mis olid valitsevad nõukogulikus bibliograafias, eeskätt kirjanike personaalnimestikes. (A. Heinapuu on meetodilise juhendi "Kirjanike bibliograafianimestike koostamine" (1987) autor, Kersti Merilaasi

(1983) ja Friedebert Tuglase (1993) bibliograafiade kaasautor. R. H. märkus.)

Elavate kirjanike personaalnimestikes on kõige eredamalt väljendunud bibliograafia hinnangulisuse ja fragmenteerituse enesestmõistetavaks pidamine. Personaalbibliograafiad koostati auväärsete inimeste kohta ning enamuses on neil ainult sümboolne väärtus, sest nõukogude ühiskonnas auväärseks peetud inimese kirjanduslik produktioon ei pruukinud kedagi huvitada. Bibliograafiade tiraazid olid ebanormaalselt suured. (Ettekandja poolt väljapakutud mitmekümnetuhandelisi tiraaze tuleb siiski lugeda kujundlikuks võtteks, et veenda kuulajaskonda nende üleproduktioonis. Personaalnimestike tiraazid ei ületanud paari tuhandet. R. H. märkus.) Eriline koht omistati kirjaniku autobiograafiale ja muudele lisadele. Nii-sugune praktika pisendas bibliograafia tähtsust, põhjustas selle suveniiristumise ja soodustas lohakust. Ka bibliograafil on mugavam, kui ta saab piirata oma objekti nii, et kogu materjal on leitav registratsioonibibliograafia nimeregistrist.

Ettekandja viitas ka katsetele koostada ja kasutada personaalnimestikke hoopis selle põhiteemaga kaudselt seotud kirjanduse peegeldamiseks, näiteks teha Friedebert Tuglase personaalbibliograafia sildi all iseseivusaegse kirjanduse bibliograafiat. Kahjuks ilmus selle, juba 1986. aastal valminud bibliograafia esimene osa alles täna. Seejuures ei keelanud selle trükkimist keegi, põhjus on ilmselt marksismi ajal õpitud abituses, mis juurdunud selle trükkimise korraldajates. On selge, et restitutsioon, st tagasimein ja jätkamine sealt, kuhu 1940. aastal pooleli jääd, ei ole võimalik. Bibliograafia on juba loomu poolest konservatiivne tegevusala ja seda on võimalik õppida ainult elavast traditsioonist. Kahjuks võib nõukoguliku bibliograafia traditsioon praegustes oludes jätkuda, kas siis soovist unustada kogu kommunistlik košmaar või taotlusest mitte kahjustada ebasoovitava teose autorit jne. Bibliograafil, kes on aastaid koostanud soovitusnimestikke komsomoli löökehituste, N Liidu kangelaste kohta, on raske muuta oma suhtumist töösse. Teda tuleb selles aidata.

Kardinaalselt tuleb muuta bibliograafiade koostamise praktikat, näiteks

loobuda mõneks ajaks hoopis personaalnimestike koostamisest, taastada "Eesti filoloogia ja ajaloo aastaülevaadete" väljaandmine võimalikult endisel kujul ja endist traditsiooni arvestades. Võiks laiendada bibliograafiaid koostavate inimeste ja asutuste ringi, teha neid üleüldse teistmoodi ja teistes tingimustes, näiteks arvutiga. Tuleks teha võimalikult mitmesuguseid bibliograafiaid, et tekkival traditsioonil oleks, millest valida.

Muutused bibliograafiatöös on alanud juba ammu. Paraku on nimestike koostamine aeganõudev töö ja seetõttu ei ole tulemused kohe nähtavad.

Kaks aastat tagasi alustati TÜ Raamatukogus "Eesti ajaloo bibliograafia, 1918-1944" koostamist, mis on järjeks E. Blumfeldti ja N. Loone tööle "Eesti ajaloo bibliograafia, 1877-1917" (Tartu, 1933-1939). Eesti Rahvusraamatukogus on katkestatud kirjanike personaalnimestike koostamine. Viimastena ilmusid trükist "Lennart Meri" (1991) ja 7 aastat käsikirjas seisnud "Friedebert Tuglas" (1993). 1990. aastal valminud "Ralf Parve" jäigi käsikirja. Trükkimine ootavad väliseesti kirjandusajakirjade "Tulimuld" ja "Mana" koondisukorrad, lõpetamisel on Eesti õiguskirjanduse bibliograafia aastate 1918-1940 kohta, plaanis aastanimestikud Eesti ametlikest väljaannetest. Alates 1992. aastast on Rahvusraamatukogu bibliograafia-väljaannete koostamise sektori käsutuses ka arvuti. Kuigi arvutiga koostamine bibliograafia sisulist külge (ainet ja kirjanduse valikut) ei mõjuta, on ta heaks abimeheks registrite koostamisel ja nimestike trükitehnilisel ettevalmistamisel.

Mis puutub saksakeelsele kasutajale orienteeritud "Eesti filoloogia ja ajaloo aastaülevaadete" jätkamisele, siis endisel kujul pole see ilmselt otstarbekas. Ka ÕES ajakohastas seda väljaannet pidevalt. Kahtlemata on vajalikud kõikide teadusharude ja erialade bibliograafilised aastaülevaated. Eeskujule võtta eelkõige ÕESI kunagise bibliograafia põhjalikkusest ja võõrkeelsete annotatsioonide kasutamise ulatusest.

Eesti bibliograafilisel traditsioonil valikuvõimalusi jätkub.

Refereerinud ja kommenteerinud
Rita Hillermaa

M. BULGAKOVI "MEISTER JA MARGARITA" TÖLKELOUGU

Ajakirja uues rubriigis "Habent sua fata libelli" kavatsime kõnelda mingil salapärasel või lihtsalt arusaamatul kombel vähemtuttavatest raamatutest. Niisugustest, millele kriitikud-kirjandusloolased on teenimatult vähe tähelepanu osutanud (miks mitte vastupidi, liig ohtrasti), kuid mis sellegipoolest kuuluvad märkamist väärivate teoste hulka. Niisamuti püüame uurida raamatute loomis-, trüki-, või koguni kadumislugu. Ent kuidas kirjeldada raamatu saatust? Raamatu, nagu inimese käekäik oleneb paljuski ajast, mil ta sünnib, ja kohast, kust pärineb. Selle üle tasub mõelda. Eelkõige neil, kes on seatud raamatulooga tegelema ja kes soovivad meie ajakirjale mõnest tõestisündinud juhtumist ka kirjutada. Kellel juba midagi paberilegi pandud, kuid ootavad virgutavat sõna. Eriti oodatud on professionaalsete kirjandusnimeste tööd. Küllap on kirjanikelgi mõnda pajatada oma raamatute eluloost.

Seekord avaneb võimalus aktualiseerida Mihhail Bulgakovi romaani "Meister ja Margarita" (Kirjastus "Eesti Raamat", 1968) eesti keelde tõlkimise lugu, lisada kirjandusteadlase Maie Kalda kommentaarid romaani ja avaldada lühikatkend ühest suuremast kärpest.

Järgnevalt aga "Meister ja Margarita" tõlkijate Maiga Variku ja Jüri Ojamaa selgitusi.

M. V. Esimesed vene 20ndate aastate kirjandusnäited pakkus "Loomingu" Raamatukogule" ilmselt Tartu Ülikooli vene kirjanduse õppejõud Valeri Bezzubov. Kuuekümnendatel aastatel ilmusid Bulgakovi "Teatriromaan" (1966), "Saatuslikud munad" (1968), Solzenitsõni "Üks päev Ivan Denisovitši elus" (1963) ja "Asja huvides" (1964). Moskvas tulid lavale Bulgakovi varem keelatud näidendid, sealhulgas ka taas "Turbinite päevad" ("Valge kaardiväe" põhjal), mis olevat olnud Stalini lemmiknäidendeid - vähemasti ei keelanud ta seda ära.

Aga võib-olla kõigepealt natuke Bulgakovist üldse - ta oli ju kirjanik, kes vaid väga väikest osa kirjutatust sai oma eluajal trükitis näha. "Meistri ja Margarita" kirjutamist alustas ta 1928. aastal. 1930. aastal lõpetas autor romaani käsikirja, 1932. või 1933. aastal pöördus romaani juurde uuesti tagasi. Alles 1937. aastal sai romaani kuues redaktsioon praeguse pealkirja. Kuuest paksust vihikust koosneva käsikirja

lõpetas Bulgakov 1938. aasta mai lõpus. 1939. a. 14. mail tegi ta veel olulisi parandusi romaani lõpuosas ja lisas epiloogi. Juba raskesti haigena viimistles Bulgakov romaani peaaegu oma viimaste elupäevadeni.

Ja alles 1966. aasta lõpus jõudis teos Hruštšovi-aegse sula järellainetuses esmakordselt lugeja ette, kinnitades Wolandi sõnu: "Käsikirjad ei põle."

J. O. Bulgakov oli 1966. aasta lõpus, kui ajakirjas "Moskva" hakkas ilmumata romaani "Meister ja Margarita", Eestis peaaegu tundmatu nimi. Kui siis vene keeles ilmus "Meistri ja Margarita" esimene osa, olime vähemalt meie, "Eesti Raamatu" toleaeagsed töötajad Aksel Tamm, Maiga Varik ja mina, sellest pööraselt vaimustatud. Oli kohe selge, et see teos lihtsalt tuleb eesti keelde tõlkida. Aga selge oli ka see, et Bulgakovi nimi oli "kahtlane". See tunnetus süvenes, kui 1966. aasta 11. numbris ilmunud romaani esimesele osale ei järgnenud teist osa sama aasta 12. numbris, see ilmus alles 1967. aasta 1. numbris. Ilmselt oli midagi juhtunud käsikirja avaldamisega. Ka K. Simonovi saatesõna oli kuidagi väljavabandav. Nii et selle raamatu tõlkima asumine oli omaette risk. Võib ju ära tõlkida, aga kas õnnestub avaldada? Tõlkida tahtsime me Maiga Varikuga mõlemad, pealegi oli selge, et tõlkida tuleb võimalikult kiiresti. Kirjastuse töötajatega lepingut enne tõlke valmimist tollal ei sõlmitud, antud juhul ei võinud seda teha ka sellepärast, et siis oleksid kõrged ülemused selle teose avaldamise kavatsusest teada saanud. "Meister ja Margarita" ei käinud vist ühestki plaanist läbi.

Tõlkisime nii, et jagasime peatükid omavahel ära, kellele mis rohkem meeltemööda oli, Pilatuse peatükid jagasime võrdselt. Tõlkimisega alustasime 1967. aasta kevadel, täpselt pole kirjas. Dokumentide järgi esitasime tõlke käsikirja 19. aprillil 1968, 29. aprillil tunnistati tõlge vastuvõetavaks. Toimetaja Maret Käbin tunnistas käsikirja ladumisvalmis olevaks 14. juunil, direkttsioon kinnitas 25. juunil, laduda anti see 26. augustil, veerud laoti ajavahemikus 4.-17. oktoober, trükkimisega anti teos 31. oktoobril 1968. Kõik edaspidine toimus imekiiresti.

Sama aasta jõululaupäeval oli mul juhuslikult võimalus viia eestikeelse tõlke autorieksemplari Moskvasse kirjaniku lesele Jelena Bulgakovale. Proua Bulgakova, kes oli minemas jõululaupäeva pühitsema M. Rostropoviši juurde, leidis minu jaoks tunnikesse aega. Ta oli raamatu üle väga rõõmus, sest see oli selle teose esimene raamatuväljaanne kogu NSV Liidus. Küll aga seisis tal riuilil meetrijagu "Meistri ja Margarita" köiteid, mis olid originaalis või tõlgetena selleks ajaks ilmunud välismaal. Proua Bulgakova näitas

mulle ka ajakirja "Moskva" eksemplari, kuhu olid masinakirjalehtedena vahele kleebitud kõik väljajäetud. Neid oli palju, kohati lehekülgede kaupa. Paraku ei jõudnud ma neid läbigi lugeda, sai vaid selgeks, et romaan ei ole ilmunud tervikuna.

Tõlketeeleid, mille puhul sai näidata originaalina mõnda nõukogude väljaannet. Glavlitti kontrollimiseks läkutekstud staadiumis ei esitatud. Võtsime teosele saatesõnaks tollesama "Moskvas" avaldatud K. Simonovi saatesõna ja sarja "XX sajandi raamatule" kohustuslikud lakatekstud otsisime ümbrisele ajakirjadest "Junost" ja "Moskva", et varjata Glavliti ja järelkult ka idelooaiaülemuste eest viimase võimaluseni raamatu ilmumist. Kirjastuse juhtkond muidugi teadis, võib-olla kuulis midagi ka kirjastuskomitee, aga raamat igatahes ilmus.

M. V. Mulle tuleb meelde lause "Это не украшает ваш план." Asi oli vist nii, et toleaeagse korra järgi käisid Moskvas ka ettevalmistus- ja perspektiivplaanid, küllap ühes sellises oli ka Bulgakov kirjas. Ja tolle tähelepanuväärse lause järel oli niisii selge, et tegutseda peab kiiresti ja varjatult - mida me ka tegime.

J. O. Tõlke ilmumise tagajärjeks oli, et A. Tamm, L. Kaik ja A. Ermel (EKP Keskkomitee propagandaosakonnast) kutsuti Moskvasse aru andma. See oli enneolematu ja minu teada ka ainuke juhtum eesti nõukogude kirjastamisajaloos, kus ühe raamatu pärast kutsuti Moskvasse kolm vabariigi vastutavat töötajat.

Pärimise peale, kas siis vahepealse aastaga oli Bulgakov uuesti põlu alla sattunud, vastas J. O.:

Kui Moskva andiski ajakirjale loa (NB! mitte eraldi raamatuna) romaan avaldada, siis ei tähendanud see veel, et iga vabariik võis seda trükkida. Kuigi meie sari oli etteelilistav, lasti kogu tiraaž pea kohe vabamüüki.

M. V. Kellegi arupärimisele olevat koguni vastatud, et kõik on läbi müüdnud. Küllap Tallinnas, kus olukord oli üldiselt teada, see nii ka oli.

J. O. Kolme mehe Moskvas-käik lõppes sellega, et meil keelati ajakirjanduses isegi Bulgakovi nime nimetamine, romaanist endast kõnelemisest rääkimata. Isegi venekeelseid interpretatsioone ei lubatud tõlkida. Mul oli kokkulepe "Sirbi ja Vasaraga", et tõlgin neile 1968. aasta juunis ajakirjas "Novõi Mir" ilmunud tuntud kriitiku V. Lakšini artikli "M. Bulgakovi romaan "Meister ja Margarita"", kuid sellegi avaldamine ei tulnud kõne alla. On huvitav, et mainitud kirjutes viidatakse seikadele, mida meie venekeelsest tekstist ei leidnud. Järelkult pidi artikli autor olema lugenud täielikumat teksti või siis oli mingil originaali avaldamise etapil veelgi kärpeid

tehtud - võib-olla seepärast jäigi "Moskvas" ilmutamisel üks number vahele.

Mida siis õieti trükkida ei võinud?

M. V. Välja nokiti mitte üksnes löike ja lehekülgi, vaid ka lihtsalt lauseid ja üksikuid sõnu. Näiteks: "Tuli ette mitmeid arreteerimisi", "Kuid ohvreid oli veel", "Paluti tulla kella kümneks", "Igatahes olid inimesed väga ärevil", Ješua sõnad: "Argus on kõige suurem pahe" jms. Üldisemas plaanis polnud lubatud vihjed Margarita kuninglikule päritolule, samuti peeti vajalikuks tema nõialikkude olemust vähendada (näiteks stseen, kus ta jõuab luua seljas Jenissei äärde). Ära olid koristatud viited jäljetult kadunud inimestele, koridorides seisvatele nuhkidele, välja oli jäetud väike malemäng Wolandi juures, korterikooperatiivi esimehe Nikanor Ivanovitši unenägu, mis kirjeldab stseeni teatris, kus valuuta- ja kullaomanikke sunniti oma varandust üles andma. Viimase seiga olemusest sain ma tegelikult täpsema ülevaate alles "Gulagi" lugedes, st sain teada, et nepi lõpus võeti kinni kõik, kellele teati kulda, valuutat jms olevat. Enne neid ohvreid lahti ei lastud, kui nad olid õelnud, kus nende varandus asub. Millest aga ajalooraamatutes polnud juttu, sellest ei võinud ka ilukirjanduses rääkida. Põhjus oli ilmselge.

J. O. Tõsi, kedagi pärast raamatu ilmumist maha ei võetud, aga Bulgakovi nimi oli Eestis väga kaua keelatud.

Kuid lool on taas tekkinud kummaline järg, mis vajab väljaütlemist.

J. O. Jah, 1990. aastal oli kirjastuses "Eesti Raamat" juttu Bulgakovi teose uuest täiendatud trükist. See peaks isegi mõnes kirjastuse trükis ilmunud plaanis sees olema. Tõlkijad on oma töö teinud ja käsikiri uueks trükiks valmis. Kunagiste kärbeta ja paranduste läbi tuleb juurde ca kolm poognat teksti. On möödunud 25 aastat ja nooremal põlvkonnal see teos puudub, pealegi loeks ehk täieliku teksti mõni uuesti üle.

Kommentaari: Niisiis tuleb välja, et Bulgakovi maailmakuulus "Meister ja Margarita" on raamatukaupmeeste meelest endiselt kahtlane teos. Teadagi, mis põhjusel - kas ikka osetatakse? 1968. aastal oli tiraaž 30 000.

*Ülestähendusi tegi
Maire Liivamets*

TÜHJALE SAARELE KAASAVÕTMISE RAAMAT

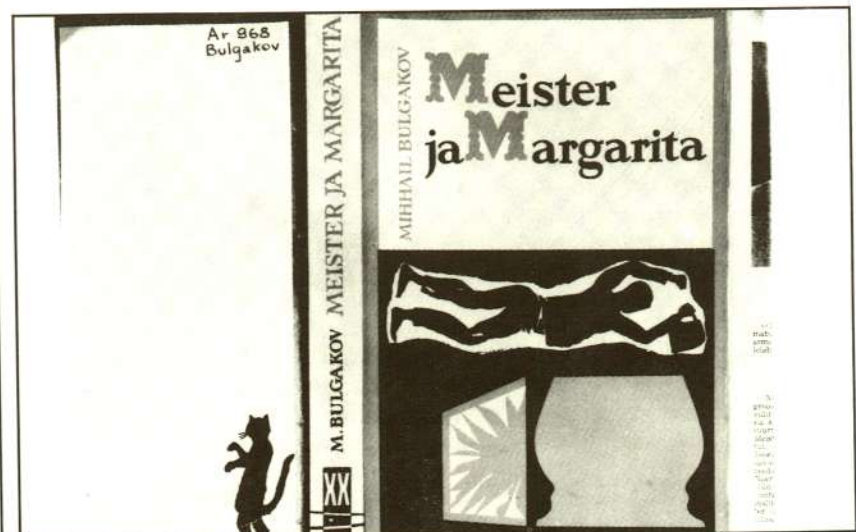
"MEISTRI JA MARGARITA" TRÜKIREDAKTSIOONIDE VÕRD LUS MAIE KALDA

"Meister ja Margarita" ei olenende teoste seast, mida peab täieliku stiilielamuse saamiseks originaali keeles lugema. "Mind haaras autori mõttelend, keel selle kõrval oli peaaegu tühiasi. Ei pannud nagu tähelegi," tunnistab Rootsisis elav eesti kirjanik, peen stilist, kes luges Bulgakovit esmalt soome keeles - "Piru tuli Moskvaan". "Meistri ja Margarita" stiil tõgab malbelt triviale belletristikat, see tuli muidugi edasi anda; aga tõlkida oli kogu aeg nii põnev, et ei märganudki raskusi." (Maiga Varik) Nüüdseks 25 aastat vana eestindus on hea ning elus, ometi, kui hakatakse otsima eksemplari "tühjale saarele" kaasavõtmiseks, st kui võetakse endale aeg süveneda korduslugemiseks, siis tuleks eelistada venekeelset raamatutrukki (1973, 1980, 1983 jt), sest see on täielik, siin on taastatud (loodetavasti kõik) omaaegsed ajakirja "Moskva" redaktsiooni ja selle järgi tehtud eesti tõlke väljajätet, mida oli palju ning mille hulgas on olulisi. Et uut eesti trükki lähemal ajal oodata pole - kahju küll, seda raamatut peaks lugema igaüks juba teismelise eas, tutvustan veidi, mispooldest erinevad teineteisest esialgne puudulik ja praegune kanoniseeritud redaktsioon.

"Meistri ja Margarita" I osas on 28 väljajätet II osa 129 vastu. Kõige rohkem on kannatada saanud ptk-d 24 (22 väljajätet), 19, 21 ja 26, I osa 18 ptk-st on 9, seega

pooled, praktiliselt puutumata. II osa on Ist lühem nii peatükkide kui lehekülgede arvult. Millest niisugune paranduste hulga disproportsioon? Kui meenutada, et teose alguspool ilmus "Moskvas" 1966, nr 11 ja tagumine pool mitte 12. numbris, nagu olnuks loomulik, vaid 1967, nr 1, siis tekib tahes-tahtmata kujutlus, kuidas nr 11 ilmumisele järgnesid kõrgemalt poolt vihased telefoniultimaatumid ning Bulgakovi romaani ilmumata osa ületoi-metamine. Välja jäetud kirjakohtades käib juttu enamasti toonastel keelatud või mittesoovitavatel teemadel. Kõige raskem oli neil aegadel esimene läbimurd ja sellega sai "Moskva" toimetuse hakkama. Et mõndagi kahiti, seda oleks väga lihtne tagantjärele hukkamõista. Partei ja valitsuse harjutamine uute sammudega käis üldiselt kergemini ja nõnda ilmuski taastatud redaktsioon "ainult" kuus aastat hiljem.

Kaks kõige massiivsemat väljajätet, mõlemad dünaamilised, fantaasiarikkalt väljaarendatud stseenid, on valuuta-asjanduse allalt. Üks, valuutaomanike töötlemise teater, millest siin umbes pool avaldatud, pärineb 15. ptk-st "Nikanor Ivanovitši unenägu" ja sellel on "Epiloogis" väike järg - raport nimetatud tegelase edaspidisest käekäigust, mida on sügavasti determineerinud tema nõ põletavalt eluline "unenägu". 28. ptk-st välja jäetud stseen,

mis kujutab Korovjevi ja Peemoti karistusekspeditsiooni valuutakaupluse, ilmus 1988 "Pikri" 20. numbris K. Nõu (=Rein Kruus) tõlkes.

Kirjaniku ja kriitika suhetest jäeti välja kõik, mis osutab mõnitamiskampaaniale kui meistri vaimuhaiguse otsesele põhjustajale, tema "töötlemisele", mur-tusele, piinatusele, loomisvõime kaotusele ja, mis peamine, absoluutse lootusetuse tuleviku suhtes. Meistri sellekohasest jutustusest kaashaigele psühhiaatriaiaiglas on ühtlasi kustutatud tema vaenlaste sisima armetuse iseloomustus: "Midagi ääretult võltsi ja ebakindlat oli tunda nende kirjutiste igas viimases kui reas, hoolimata nende karkivast ja enesekindlast toonist. Mulle tundus kogu aeg - ma ei saanud sellest tundest kuidagi lahti - , et nende kirjutiste autorid ei ütle seda, mida nad tahaksid öelda, ja et nende raev on just sellest tingitud." (ptk 13, M. Variku tõlge)

Moskvalaste renomee. Musta maagia etendust sissejuhatavast Wolandi ja Fagoti dialoogist on vahele jäetud selgitus, miks etendus üldse korraldatakse: et näha moskvalasi suures hulgas koos ja veenduda, kas nad on sisemiselt muutunud või ei, seega midagi eksperimendi taolist, mille tulemused osutusid aga liiga eemale-tõukavaks, et kõike avalikustada. (Näiteks: "Keegi roomas juba vahekäigus ja sobras istmete all. Paljud seisis istmetel püsti ja püüdsid keerlevaid, tujukaid rahapabereid." - ptk 12, J. Ojamaa tõlge.) Teisal retu-šeeritakse nõ lihtsate inimeste Nataša ja Annuška aplust ning labasust. Saatana balli külaliste seast on kadunud keegi pikantselt "nupukas" Moskva õmblejanna. Bulgakov oli rahvuslikult eneskriitiline nagu kõik XX sajandi suured kirjanikud, pidas ise seda koguni oma eriti tähtsaks missiooniks: "... ning peamine - minu rahva kohutavate joonte kujutamine, nende joonte kujutamise, mis ammu enne revolutsiooni tekitasid ränki kannatusi minu õpetajale M.J. Saltõkov-Štšedrinile" (M. Bulgakovi kirjas NSV Liidu valitsusele 28. 3. 1930, J. Ojamaa tõlge).

OGPU (KGB toonane ametlik nimetus) tegevus ja seda märgistavad sõnad *arreteerima, välja saatma, jälitama, nuhk, vahistamine*, vihjed pealekaebajatele, *miilitsa* ja mõne teise ametkonna lisafunktsioonidele olid tabu. Ehkki Bulgakov ei kirjutanud publitsisti viisil otsesõnu, kogunes selles valdkonnas 21 väljajätet, sealhulgas üksikasjalik kirjeldus, kuidas korterist nr 50 jäi jäljetult kaduma mitu inimest (ptk 7), Arkadi Apollonovitši

šokilähedane seisund tema väljakutsumisel *sinna, kust helistatakse* (ptk 27) jm. Väga toreda, peaaegu sõbraliku huumoriga on kirjutatud stseen, kus sabatilt saabuv Margarita ja teda saatev Azazello, ise nähtamatud, kohtavad Wolandi Moskva-residentisi ees ja trepimademel kolme tülpinud, valvsat, välimusest ja reakt-sioonidelt üksteisele väga sarnast mees-kodanikku (ptk 22). Selge, mis mehed need on. Kaks redigeeriti välja, alles jäeti see, kelle valvepost asus tänava ääres ja kellest nüüd jäi mulje, et tegemist on stafaaziga, süütu juhusliku ootajaga. Kui Margarita ja teised mõni aeg hiljem majast lahkuvad, magab sama mees "nagu laip" kangialuses, kust ta nüüd mõistagi "välja toimetati".

Väljajätetega võib mõndagi ära teha, eriti pinnakihtides. Bulgakovi teoses on aga ridade vahedki OGPU-teemast läbi imbutud (näiteks kuidas Berlioz I ptk-s kogu jutuaajamise kestel Wolandiga teda kui "välismaalast" piidleb). Teiseks, salateenistuste kõige mustemad teod ja rafineeritumad meetodid ei ole antud mitte Moskva-, vaid Jeruusalemma-liini pidi. Romaani alguspooles poleks seda nagu märgatudki, aga Pilatuse ja Afraniuse, tema salateenistuse ülema, usalduslikku dialoogi 25. ja 26. ptk-d, kust selguvad mõrva maskeerimise, hirmupsühhoosi tekitamise, valeinfo lansseerimise ja insinuatatsioonide mehhanismid, kus lisaks veel peenelt parodeeritakse juhikummardamist, on siiski mitme lehekülje võrra lühendatud.

Pilatuse sisedraama võtmesõnaks on *argus*, mida, nagu ilmneb, ei talutud Moskvast veel 1966. aastal. Ristilöömise raportit esitav Afranius jõuab hukatava ütluseni argusest kui kõige peamisest inimlikust pahest, Pilatus tajub momentaanselt, et see käis tema kohta. Ütlus kordub Leevi Matteuse pärgamendil ja kustutati sealtki. Kolmandas kohas, kus ta figureerib tühipalja kontekstivaba sententsina, jäeti see alles (vt eestikeelne väljaanne lk 336). NB! Arguse probleem on Bulgakovil koguni nii tähtis, et ta laseb valguse- ja pimedusejõudude seisukoha selles asjas ühte langeda: "Ja üldse võtan ma endale julguse teile nõu anda, Margarita Nikolajevna, ärge kunagi ega midagi kartke. See on arutu," manitseb Korovjev." (ptk 22, M. Variku tõlge). See elujuhis jäi nagu Ješua maksimum argusestki trükkimata.

Pilatuse hingedraamast kaotati peale häbi ka masendus, kahetsus, lein, enesepettuse katseted, millele ta targa inimesena ise kohe lõpu tegi, - ühesõnaga teadmine, et ta on teinud midagi rängalt ja lõplikult

parandamatut. Kõigest sellest säilis vaid katkeline õhuke virvendus Pilatuse unenäo kujul.

Mis võis ajendada toimetajat karpima siin, kus poliitilist "paratamatust" ju ei olnud? Kas ikka see vana sotsrealismi reegel, et tegelaskuju olgu selgelt positiivne või negatiivne? Igatahes ballett "Meistrist ja Margaritast", 80ndatel loodud, järgis truult ikka sedasama inimesekäsitust.

Margarita on 19 väljajätte abiga võib-olla tõesti "positiivsemaks" silutud, ent kaotanud atraktiivsust ja sisemist loogikat. Alg-Margarita käitumist juhib mõnigi kord vihaafekt. Juba on tal *hambad irevil*, juba sõimab kedagi *totakaks*, käsib *käia kus kurat* ja laseb kuuldavale *kiskjaliku karjatus*. Lööb oma *pikad teravad küüned* Peemoti kõrvalesta ja salakaebajale Aloizile näkku, mispuhul meister isiklikult teda häbistab. Märatsemine kriitik Latunski korteris oli palju detailirikkam ja metsikum. Ära on võetud ka see eelis, mistegi Margarita 121 samanimelise moskvalanna seast ainsaks sobivaks kandidaadiks Saatana balli perenaise kohale. Wolandi kaaskondlased olid nimelt kindlaks teinud, et üks tema esiemasid istus 16. sajandil Prantsuse troonil ehk, Wolandi enese sõnul, *veri* on väga tähtis. Suheldes *messire* ja tema abilistega, ilmutab Margarita, et suursugused allüürid pole talle tõesti võõrad, alles jäeti need ka trükiteksti. Kõrgele päritolule vihjab aga ainult Nataša seosetu karjatus "Sa mu prantsuse kuninganna!" (lk 230) ja siin-seal dialoogis ettetulev *Margo*-nimi.

Ent Margaritas on siniverelise metslase kõrval ka oma armastuse suurusega hooplevat sentimentaalset vene naist: "Ei, oodake... Ma tean, mille peale ma välja lähen. Kuid ma teen seda ainuüksi tema pärast, sest millegi muu peale kogu maailmas ma enam loota ei saa. Kuid ma tahan teile öelda, et kui te mind hukutate, siis häbi teile! Jah, häbi teile! Ma hukkun armastuse nimel!" Margarita lõi endale rusikaga rindu ja heitis pilgu päikesele." (ptk 19, J. Ojamaa tõlge). Ka see ja teised samasugused etlemised kriipsutati maha. Ei mõista, mida oli siin veel häbeneda või ilustada või optimeerida, kui Margarita armastus oli tõesti nii suur, et kattis ära kõik tema pahed ja puudused ning sai ka vastava tasu nii pimeduse- kui valgusevürstilt.

Muud tähtsamad väljajätete grupid:

- kümmekond Peemoti tempu ja vigurjuttu, nende seas Berlioz'i pea näppamine ja sellega literaatide matuserongi groteskse segaduse külvamine (ptk 19), katse võltsida seisu malelual partiiis

Wolandiga (ptk 22), luiskelugu tiigriliha söömisest ja märgilaskmise võistlus Azazelloga (ptk 24), vilistamisvõistlus Fagotiga (ptk 31), vaimukaid sofistlikke monolooge, ninatarku vahelesegamisi teiste jutusse. Need etteasted ei ole struktuurselt tähtsad, küll aga vahepaladena, andes faktuurile sära ja elavdades staatilisemaid stseene. Peemotist sai ju kohe tuhandete eesti lugejate lemmiktegelane;

- kes on Fagott/Korovjev tegelikult ja miks tal tuli mõneks ajaks ühineda Saatana kaaskonnaga - Wolandi seletus Margaritale 32 ptk-is;

- sõnastatakse nõukogulik inimesekontseptsioon: "Pole dokumenti, pole ka inimest," lausus Korovjev rahulolevalt," millele meister järele kiidab (ptk 24, M. Variku tõlge);

- Azazello põhjendus 30. ptk-s, miks meistri ja Margarita olukord antud aegruumis - 1920ndate lõpu NLiidus on väljapääsmatu (ja üleminek teise aegruumi hea lahendus);

- eshatoloogilised vihjed Moskva hävingule pärast Wolandi & Co lahkumist, näit: "viimane äike, see viib lõpule kõik, mis on tarvis lõpule viia" (ptk 29, M. Variku tõlge); "ega ole ammu ka linna, mis oli kadunud maa alla, jätnud endast järele ainult udupilve" (ptk 31, J. Ojamaa tõlge).

Tosina jagu on mõnerealisi või -lauselisi täiendusi, mis ei muuda õieti midagi, ja lugemata hulk lõikude ja lausete kokkutõmbamisi või lahkulöömisi, kirjavahe-märkide muutmisi - loodetavasti on klassiku tahe nüüd maksvusel ka pisiparandustes puutumas.

NIKANOR IVANOVITŠI UNENÄGU

Katkend

Meeletud kiiduavaldused vapustasid saali sedavõrd, et Nikanor Ivanovitšile paistis, nagu oleks kroonlühtrites lambidki vabisenud. Kui must eesriie taas üles kerkis, ei olnud laval enam kedagi peale üksildase näitleja. Uued kiiduavaldused ära kuulanud, kummardas ta ja hakkas rääkima:

"Selle Dunchilli näolastus meie eeskavas teie ette tüüpiline eesel. Mul oli juba eile rõõm teile rääkida, et valuuta varjamine on täielik mõttetus. Seda kasutada ei ole kellelgi ega mingitel asjaoludel võimalik, uskuge mind. Võtame kas või sellesama Dunchilli. Ta saab suurejoonelist palka ega tunne millestki puudust. Tal on ilus korter, naine ja veetlev armuke. Ja ometi ei võinud ta elada vaikselt ja rahulikult igasuguste ebameeldivusteta, loovutades valuuta ja kalliskivid, ei, see kasuahne tolvan pidi jõudma niikaugele, et ta kõikide silma all paljastati, ja pealekauba soetama endale veel ägeda perekonnatüli. Niisiis, kes tuleb ära andma? Soovijaid ei leidu? Sellisel juhul esitame meie eeskavajärgmise numbriga - tuntud dramaatiline talent, näitleja Savva Potapovitš Kurolessov, kes on nimme esinema palutud, esitab katkendid luuletaja Puškini "Ihnsast rüütlist"."

Väljapakutud Kurolessov ei lasknudki end kaua oodata, astus lavale ning osutus kogukaks ja lihavaks raseeritud meheks, kel oli seljas valge kaelasidemega frakk.

Ühegi sissejuhatava sõnata tegi ta süinge näo, kiskus kulmud kortsu ja alustas ebaloomuliku häälega, kõõritades kuldellukese poole.

"Noor päevavaras kohtama nii kipub mõnd pahelist ja liiderlikku naist..."

Ja Kurolessov pajatas iseendast igasuguseid inetuid asju. Ivan Nikanorovitš kuulis, kuidas Kurolessov üles tunnistas, et üks õnnetu lesk oli ulgudes tema ees vihma käes põlvitanud ja polnud ometigi suutnud näitleja kalki südant liigutada. Enne oma unenägu ei olnud Nikanor Ivanovitš üldse tuttav luuletaja Puškini teostega, kuigi teda ennast tundis ta väga hästi ja tõi enamasti üsna mitu korda päevas kuuldavale umbkaudu järgmise sisuga lauseid: "Kas üüri peab Puškin maksma või? Pirni on trepikojas muidugi Puškin välja keeranud? Nafta hakkab teile muidugi Puškin ostma?"

Nüüd, olles tutvunud luuletaja ühe teosega, jäi Nikanor Ivanovitš kurvaks, nägi vaimusilmas põlvitavat naisterahvast koos

orbudega vihma käes ja mõtles tahtmatult: "On ikka tegelane see Kurolessov!"

Too aga jätkas häält paisutades üha oma pattude kahetsemist ning ajas vaese Nikanor Ivanovitši lõpuks suurde segadusse, sest hakkas pöörduma kellegi poole, keda laval üldse ei olnud, ning vastas siis selle äraolija asemel endale ise, nimetades ennast kord valitsejaks, kord paruniks, kord isaks, kord pojaks, vahel teietades ja vahel jälle sinatades.

Nikanor Ivanovitš sai päris selgelt aru ainult ühest asjast, ja nimelt, et näitleja suri õnnetus surma, kui ta oli karjunud: "Võtmed! Mu võtmed!" ja siis põrandale langenud, korisedes ja ettevaatlikult kaelasid kaelast kiskudes.

Pärast suremist tõusis Kurolessov põrandalt üles, kloppis frakipükste põlved tolmust puhtaks, kummardas võltsilt naeratades ning lahkus kasinate kiiduavalduste saatel. Konferansjee ütles järgmist:

"Me kuulasime nüüd Savva Potapovitši võrratus esituses "Ihnsast rüütlist". See rüütel lootis, et kergejalgsed nümfid jooksevad tema juurde kokku ja et temaga sünnib veel väga palju meeldivat samas laadis. Nagu te nägite, midagi seesugust ei juhtunud, nümfid ei jooksnud tema juurde kokku ja muusad ei toonud talle andamit, lossid jäid tal ehitamata ja üleüldse lõpetas ta väga halvasti, rabandus tegi talle otsa peale tema enda valuuta- ja kalliskivikirstu otsas. Ma hoiatan teid, et ka teiega võib juhtuda midagi üsna samasugust või ka sootuks halvemat, kui te valuutat ära ei anna!"

Oli see nüüd Puškini luule, mis nii sügava mulje jättis, või siis teadustaja hoopis proosalisem kõne, kuid saalist kostis äkki üks uje hää:

"Ma annan valuuta ära."

"Olge lahked, astuge lavale!" palus teadustaja viisakalt, puurides pilgu pimedasse saali.

Lavale tuli väikest kasvu blond kodanik, kes väljanägemise järgi otsustades polnud vähemalt kolm nädalat habet ajanud.

"Vabandage, kuidas oli teie perekonnanimi?"

"Kanavkin, Nikolai," vastas mees häbelikult.

"Ahah! Väga meeldiv, kodanik Kanavkin, niisiis?"

"Annan ära," ütles Kanavkin vaikselt.

“Kui palju?”
“Tuhat dollarit ja kakskümmend kuldkümmelist.”

“Braavo! See on kõik, mis teil on?”

Eeskava juht vaatas Kanavkinile otse silma sisse ja Nikanor Ivanovitšile paistis koguni, et tema silmadest sähvasid kiired, mis Kanavkinist läbi tungisid just nagu röntgenikiired. Saal pidas hinge kinni.

“Usun teid!” hüüatas lõpuks näitleja ja kustutas oma pilgu, “ma usun teid! Need silmad ei valeta. Kui palju kordi olen ma teile rääkinud, et teie põhiline eksitus seisab inimese silmavaate tähtsuse alahindamises. Saage aru, keel võib tõde varjata, aga silmad mitte ialgi! Teile esitatakse ootamatu küsimus, te isegi ei võpata, ühe sekundiga on teil enesevalitsus käes ja te teate, mida peab ütleva, et tõtt varjata, ja ütlete seda üsnagi veenvalt, mitte üks lihas teie näos ei liigata, aga paraku on küsimusest kohutatud tõde viivukeseks hingepõhjast teie silmadesse volksatanud - ja kõik on läbi. Ta on ära läinud ja teie olete tabatud!”

Kui näitleja oli selle väga veenva kõne suure ägedusega ära pidanud, päris ta Kanavkini käest mahedalt:

“Kuhu nad on peidetud?”

“Minu tädi Porohhovnikova poole Pretšistenkal...”

“Ahhaa! See on... oot-oot... See on siis Klavdia Iljiniitšna pool, jah?”

“Jah.”

“Oh jaa, jaa, jaa, jaa! Väike eramaja? Selle vastas on veel lilleaed? Muidugi, muidugi tean ma seda kohta! Ja kuhu te selle varanduse seal siis peitsite?”

“Keldrisse, Einemi küpsisetoosis...”

Näitleja löi käsi kokku.

“Kas te olete kuskil sihukest asja näinud?” hüüatas ta meelehärmiss. “Nad lähevad seal ju hallitama, pehkivad ära! Kas on siis mõeldav niisuguste inimeste kätte valuutat usaldada? Mis? Just nagu lapsed, jumala eest!”

Kanavkin sai ka ise aru, et ta on supi kokku keetnud ja igapidi süüdlane, ning tema salkus pea vajus norgu.

“Raha,” jätkas näitleja, “tuleb hoida riigipangas, kuivades ning hästi valvatud eriruumides ja hoopiski mitte tädi keldris, kus sellele võivad muuhulgas koguni rotid kallale pääseda. Häbi, tõesti häbi, Kanavkin! Te olete ometi täiskasvanud inimene.”

Kanavkin ei teadnud enam, kuhu silmi peita, ja ainult kõhvitsetes küünega oma armetu pintsaku revääri.

“Olgu pealegi,” lubas lõpuks näitleja,

“kes vana asja meelde tuletab...” Ja lisas äkitselt: “Aga muide, võtame juba ühtejutti, et autol poleks tarvis kahte sõitu teha... Eks sellel tädil ole ju ka midagi? Või kuidas?”

Kanavkin, kes polnud asjade säärast käiku oodanud, võpatas ja teatris saabus vaikus.

“Kuulge nüüd, Kanavkin,” lausus teadustaja sõbraliku etteheitega, “ja mina veel kiitsin teda! Nonoh, kus see kõlbab, heast peast ja samm segi! See on ju rumal, Kanavkin! Mis mateile nüüdsama silmadest rääkisid? Ma näen ju ära, et tädil on midagi. Mis te meist ilmaaegu vaevate?”

“On küll!” hüüdis Kanavkin surmapõlglikult.

“Braavo!” hõiskas teadustaja.

“Braavo!” mõirgas saal hirmsa häälega.

Kui kõik oli vaibunud, soovis teadustaja Kanavkinile õnne, surus kätt, tegi ettepaneku ta autoga koju viia ja käskis kellelegi kulsside taga sellesama autoga tädile järele sõita ja paluda teda naisteteatrisse eeskava vaatama.

“Jah, mis ma tahtsingi küsida, kas tädi pole rääkinud, kuhu ta oma jao on peitnud?” päris teadustaja, pakkudes Kanavkinile lahkesti paberossi ja süüdatud tikku. Too muigas suitsu tehes kuidagi kurblikult.

“Usun teid, usun teid,” kostis näitleja ohtes, “see vana ahnepäits ei ütleks sihukest asja vanakuradile endalegi, õepojast rääkimata. Mis siis ikka, me üritame temas inimlikke tundeid äratada. Võib-olla ei ole tema näruses liiakasuvõtjahinges veel kõik ära mädanenud. Kõike head, Kanavkin!”

Õnnelik Kanavkin sõitis minema. Näitleja uuris järele, kas ei leidu veel kedagi, kes sooviks valuutat ära anda, kuid vastuseks oli vaikus.

“Naljavnad, jumala eest,” tähendas näitleja õlgu kehitades ja langev eesriie varjas ta.

Tuled kustusid, mõnda aega valitses pimedus ja kuskilt kaugelt oli kuulda närvilist teenrit laulmas.

Seejärel oli ikka kuskilt kaugelt kahel korral kuulda kiiduavaldusi.

“Naisteteatris hakkas üks daam ära andma,” tegi äkitselt suu lahti Nikanor Ivanovitš punase habemega naaber ja lisas: “Oh, kui mul neid hanesid ei oleks! Minul, kallis mees, on Lianozovos võitlushaned. Need lõpevad küll ilma minuta maha. See on üks sõjakas ja tundliku loomuga linnusort, neile on hoolitsust vaja... Oh, kui neid hanesid ei oleks! See Puškin pole mulle miski uudis,” ja ta ohkas jälle

murelikult.

Nüüd süttis hele valgus ja Nikanor Ivanovitš nägi unes, et kõikidest ustest sadas sisse valge mütsiga kokkasid, kulbid käes. Kokapoised tirisid saali toobritäie suppi ja kandiku, mille peal oli lahtilõigatud leib. Publik läks elevile. Lõbusad kokad sõelusid teatrihuviliste vahel, tõstsid suppi kausidesse ning jagasid leiba.

“Sööge lõunat, poisid,” karjusid kokad, “ja andke valuuta ära! Mis te siin ilmaaegu istute? Nagu oleks suur lõbu seda lurri näost sisse ajada. Parema ikka söida koju, võta üks kena peatäis ja söö sakusmenti peale, priima värk!”

NORDINFO

... on Põhjamaade Teadusinfo Keskus, mis loodi 1977. aastal ja mida finantseerib Põhjamaade Ministrite Nõukogu oma kultuuri arendamisprogrammi iga aasta kohta eraldi koostatava eelarve raames. Põhjamaade Ministrite Nõukogu määrab NORDINFO juhatuse koosseisu iga kolme aasta järel uuesti. Juhatuses on kaks liiget Taanist, Soomest, Norrast ja Rootsist ning üks Islandilt. NORDINFO juhatuse otsused viiakse ellu peasekretariaadi juhatusel sekretariaatide poolt. Peasekretariaat koosneb kuuest inimesest ja asub Helsingi Tehnikaülikooli Raamatukogu ruumes.

NORDINFO püüab parandada ja koordineerida Põhjamaade infoteenindust, lahendada Põhjamaade ühiseid infotöö praktilisi küsimusi valitsuste tasandil. NORDINFO tegevusala nimetatakse lühidalt BDI - raamatukogu, dokumentatsioon, informatsioon. Töö sihtgruppideks on raamatukogud, infoteenindusasutused, infoteenuste ja -süsteemide tootjad, uurijad ja muud infokasutajad.

NORDINFO koostab tulevikuprogrammid, on arenguprojektide initsiaator ja elluviija. Eelistegevussuunad on:

- rahvuslik ja ülepõhjamaaline info poliitika;
- infoteeninduse meetodite ja süsteemide arendamine;
- infotehnika arendamine.

NORDINFO toetab rahaliselt kolme liiki projekte: eelisalade, paindlikud ja alalised projektid. Finantseeritavad projektid selgitatakse läbirääkimistel. Rahalise toetuse saamise kriteeriumid on:

- projekt peab arendama info hankimist ja kasutamist, selles peab osalema vähemalt 2 Põhjamaad;
- projekt peab kestma mitu aastat ja saama läbi viidud etteantud summaga;
- raha ei anta sisustamiseks, vaid teenindussüsteemi ülesehitamiseks;
- raha kasutamisel peab arvestama, et paraneks lugejate informeeritus, töötajate kompetentsus, koostöö raamatukogude vahel, et rakendataks uusi meetodeid ja laienuks info kasutus.

NORDINFO on arenguorganisatsioon ja selle projektid peavad olema rakendatavad. NORDINFO vastutab ka info levitamise eest projektitulemuste kohta, hoides kursis nii Põhjamaid kui rahvusvahelist üldsust.

NORDINFO organiseerib infoteenimisi konverentse ja seminare, moodustab töögrupe, vahendab rahvuslikke ja rahvusvahelisi kontakte, kirjastab perioodilist väljaannet "NORDINFO-Nytt" ja tööülevaateid (aruandeid), korraldab näitusi ja avab nõuandeteenistusi.

Põhjamaade Ministrite Nõukogu nimetas 9. 10. 1992 NORDINFO peasekretäriks

perioodiks 1. 2. 1993 - 31. 1. 1997 HARRIET RINNE-MENDESI.

Harriet Rinne-Mendes oli looduskaitseameti raamatukogu juhataja Stockholmis, kuid tal on ka soliidne rahvusvahelise BDI alase töö kogemus. UNEPi (United Nations Environment Program) raamatukogu juhatajana Nairobi ja FAOse (Food and Agricultural Organization) raamatukogu juhatajana Roomas on ta täitnud rida ÜRO eksperdiülesandeid.

Põhjamaade Ministrite Nõukogu lubas NORDINFO eelmisel peasekretäril Romulo Enmarkil lahkuda 31. 1. 1993. Romulo Enmark asus ametisse Boråse raamatukogunduslikku kõrgkooli.

NORDINFO sekretariaadi aadress on:
c/o Helsinki University of Technology
Library

Otnäsvägen 9 SF - 02150 Esbo,

Finland

Telefon: 358 0 455 2633

Faks: 358 0 455 2576

Ene Riet

16. detsembril 1992 andis Põhjamaade Teadusinformatsiooni ja Teadusraamatukogude Nõukogu (NORDINFO) tollane peasekretär Romulo Enmark Tallinnas üle Balti rahvusraamatukogudele kingitud arvutid.

Põhjamaade Ministrite Nõukogu eraldas abiprogrammi raames Balti riikide rahvusraamatukogudele 250 000 Taani krooni, mille NORDINFO jagas võrdselt ja muretses iga raamatukogu soovidele vastavalt arvuteid ja muud riistvara side pidamiseks Põhjamaade raamatukogude ja teiste infokeskuste andmebaasidega.

Eraldatud summa (83 333 DKK) võimaldas Eesti Rahvusraamatukogul saada kolm 468 arvutit koos modemite, CD-ROM lugerite jm riistvaraga.

Kõik kolm arvutit paigaldatakse kooskõlastatult NORDINFOga konkreetsetele töökohtadele konkreetsete tööprotsesside automatiseerimiseks.

Eesti Rahvusraamatukogus on need arvutid ette nähtud tööks bibliograafia ja välisvahetuse osakondades ning raamatukogudevahelises laenutuses.

Toomas Kään
ERRi reklaamiosakonna juhataja

16. detsember 1992 - Eesti Rahvusraamatukogus NORDINFO saadetist üle vaatamas. Vasakult: NORDINFO tollane peasekretär Romulo Enmark, Eesti Rahvusraamatukogu infosüsteemide osakonna juhataja Aivar Karu ja Eesti Rahvusraamatukogu tehnoloogiadirektor Mihkel Reial.

Foto: Teet Malsroos

Raamatuannetused Eesti suurematele raamatukogudele 1988-1993, 1988. aastast on välismaised raamatuannetused toonud Eesti raamatukogudesse väga väärtuslikku lisa. Oma ligikaudsed andmed võtsid kokku 10 raamatukogu: Eesti Lasteraamatukogu, Eesti Meditsiini- ja Raamatukogu, Eesti Patendiramatukogu, Eesti Põllumajandusülikooli Raamatukogu, Eesti Rahvusraamatukogu, Eesti Standardiraamatukogu, Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogu, Tallinna Pedagoogikaülikooli Raamatukogu, Tallinna Tehnikaülikooli Raamatukogu, Tartu Ülikooli Raamatukogu. Nendele raamatukogudele on annetatud umbes 160 000 trükist, neist 100 000 on saadud eraisikutelt, 60 000 riiklikelt jm institutsioonidelt. Palju sihtannetusi on saanud rahvusraamatukogud, neile on annetatud raamatuid jaganud ka kõik suured raamatukogud (näit Rahvusraamatukogu poolt 20 000 trükist).

Kõige enam on annetusi tulnud Kanadast, USAst, Austraaliast, Saksamaalt, Inglismaalt, Austriast, Soomest. Suurt abi on saadud Välis-Eesti organisatsioonidelt, palju väärtkirjandust on Eestisse jõudnud riiklike abiprogrammide kaudu (näit TÜ Raamatukogule on annetanud Rootsi valitsus, Hildur Nordins Minnesfond; TA ja TÜ raamatukogule Saksamaa valitsus, Sorose Fond; Standardiraamatukogule Rootsi firma BITS; Tehnikaülikooli Raamatukogule Rootsi valitsus; Rahvusraamatukogule Saksamaa valitsus, Austria valitsus, Prantsusmaa valitsus, USA valitsus). Perioodika tellimist on teadusraamatukogudele võimaldanud näiteks SABRE Foundation.

Annatused on täitnud pikkadel maailmast ärälõigatuse aastatel tekkinud suurt lünka. Nüüdseks on Eesti suured raamatukogud peaaegu täielikult komplekteerinud väliseesti ilukirjanduse kogu, lugejate käsutuses on mitmed kaasagedsed teatmeteosed, sõnaraamatud, välisajakirju ja -lehti, palju võõrkeelset erialakirjandust.

Kõigile annetanud valitsustele, organisatsioonidele, eraisikutele oleme väga tänulikud. Lugejaskonna ja seetõttu mõistagi raamatukogude vajadused on suured, sest ostuvõimalused on viimastel aastatel ahenenud, teadusraamat aga vananeb ruttu ning pidevalt on vaja värsket erialakirjandust ja -perioodikat. Eesti valitsuselt taotletakse välisperioodika tellimiseks lisaks 12 miljonit krooni.

13. mail sai Rahvusraamatukogu väärtusliku kingituse: "Who's Who Edition. European Business and Industry" 1990/1991 ja 1992/1993 köited ja

laserkettad neis sisalduva infoga. Kingitust olid üle andmas "Who's Who" toimetuskolleegiumi liige hr Helge Dvorak, kes seisab hea selle eest, et need teatmeteosed leviksid ka Ida-Euroopas, ning "Who's Who" Eesti esindaja "Baltic Trade Company" peadirektor Igor Jakobson. Raamatud on kallid - maksumusega umbes 7000 krooni.

Rahvusraamatukogu peadirektor Ivi Eenmaa ütles, et äri- ja majanduskirjandust kasutavad lugejad palju ja oma partnerite usaldusväärsuse kohta infot pakkuvaid teatmeteoseid läheb neil väga vaja.

"Who's Who" väljaandest saab infot 10 000 Euroopa tippmändzeri ja 4000 firma kohta. Hr Dvorak rõhutas, et kuna nende väljaanne pole leksikon, on sinna võetud ainult parimad firmad, valikukriteeriumiks firma maine, edukus, taust, usaldatavus. Euroopa on taasühinemas, Ida-Euroopa firmad püüavad järjest enam osaleda ühistes protsessides. "Who's Who" äri- ja tööstusatlases on ka paljude Ida-Euroopa riikide edukaid ärimehi ja firmasid, Eestist näiteks "Eesti Merelaevandus", "Eesti Raamat", "Eesti Raadio".

*Ene Paaver
ERRi reklaamiosakond*

Soome Raamatukogude Seltsi kutsel viibisin 24.-25. märtsil Helsingi Ülikooli Raamatukogus, mis on üks Eesti Rahvusraamatukogu põhilisemaid partnereid Soomes. Minu kaaslasel oli Arda Kirsal Eesti Teaduste Akadeemia Raamatukogust. Helsingis võttis meid vastu hr Pekka Kiukkonen, kes andis lahkelt ülevaate HÜ raamatukogu tegevusest ja korraldusest ning korraldas ringkäigu raamatukogus. Põhjalikumalt tutvusin RVLi tööga. Jälgisin, kuidas toimub kaugotsing, millistest maadest ja raamatukogudest tellitakse kirjandust, kui kallis see lugejale tuleb, millised on tasumise võimalused jne. Sain täpselt teavet ka selle kohta, millist kirjandust võime tellida nende raamatukogust. Järgmisel päeval viibisime ülikooli õppekirjanduse raamatukogus.

RVLi tulevikku silmas pidades loodame, et meie tööalased sidemed Soome kolleegidega veelgi tihenevad, sest lugeja ootab meilt ju eelkõige, et soovitud trükis saabuks kiiresti.

*Eve Nurk
ERRi RVL sektori juhataja*

Tänavu 22. jaanuaril tähistas Tartu Ülikooli Raamatukogu kolmandat korda oma kauaaegse juhataja, väljapaistva raamatu- ja raamatukoguteadlase Friedrich Puksoo päeva.

Seekordse päeva teema oli vana, kultuuri- ja ajaloolise väärtusega raamat Eesti raamatukogudes. Teema võiks kokku võtta ka nii: vana raamat - uued meediumid, sest põhiliselt otsiti ettekannetes võimalusi, kuidas teha vana raamat tänapäeva lugejale-uurijale kättesaadavaks, anda tema kohta vajalikku informatsiooni.

Kolmeaastane on ka Eesti Raamatuühingu tava sel päeval teatavaks teha F. Puksoo nimelise preemia laureaadi. Tänavu määrati preemia Tartu Ülikooli Raamatukogu töötajatele Mare Rannale ja Ingrid Loosmele väljaande "Georg Friedrich Parroti ja Karl Morgensterni kirjavahetus 1802-1803" eest. Mare Loti sõnutsi hindas zürii selle väljaande väärtusliku sisu kõrval kõrgelt ka teostuse korrektsust ja teaduslikku täpsust. Ergutuspreemia sai albumi "Eesti Rahvusraamatukogu ja tema raamatud" koostajaskond.

Ettekandeid oli F. Puksoo päeval neli, neist kõige laiema probleemiasetusega TÜ Raamatukogu osakonnajuhataja Katrin Kaugveri oma, mis käsitles ülikooli raamatukogu ulatuslikku, umbes 400 000 trükist sisaldava vanema võõrkeelse kirjanduse kogu rekataloogimise probleeme: kogu peegeldumist praeguses kataloogisüsteemis (üle kümne erineva kataloogi) ning muresid ja raskusi arvuti- või trükikataloogi koostamisel. K. Kaugver andis ülevaate tööst, mida on tehtud nimetatud kirjanduse rekataloogimisel 70ndate aastate keskpaigast tänaseni, valgustas tänapäevase laiale kasutajaskonnale mõeldud andmebaasi loomise perspektiive.

Sama probleemi - teadusinfo vahetust - arutas Rahvusraamatukogu haruldaste raamatute osakonna juhataja Larissa Petina oma ettekandes "Teatmebibliograafilise töö haruldaste raamatutega". Autor kutsus senisest tihedamale raamatukogudevahelisele koostööle haruldaste raamatute kataloogide koostamisel ja andmebaaside loomisel.

Teaduste Akadeemia Raamatukogu baltikaosakonna töötaja Asko Tamme ettekanne käsitles 16. saj I poole trükiseid ja nende kataloogi koostamist ETARis. Muude probleemide kõrval jäi ettekandest kõlama mure, et ei piisa teatmekirjandust tööks varatrükistega. Seda muret jagasid kõik Eesti suurte teadusraamatukogude haruldustega töötajad.

Ülevaate seni veel lähemalt uurimata erakogudest Tartu Ülikooli Raamatukogus andis Hain Tankler. Lühiiseloostuse sai ligi paarkümmend kogu ja nende endist omanikku - enamikus Tartu Ülikooli mõõdunud sajandi õppejõud. Neist mitugi kogu väärrib edaspidi tõsisemat uurimist. H. Tankleri ettekanne on avaldatud ERÜ 1992. a aastaraamatus.

F. Puksoo päev oli osavõtjate hinnanguil väga huvitav ja vajalik, eeskätt sellepärast, et tänases kiires ja muutuvus elus ei jää kuigi palju aega tõsiselt tegelda raamatukogudes leiduva vana, meie kultuuri ja ajalugu mitmekülgsest kajastava trükisõnaga.

Urve Tõnnov

Luunja V kirjanduspäeval (22. jaan ka). kus austati K. E. Söödi lasteluule auhinna ja "Laulurästa luulevõistluse" laureate, jäid kõlama vanameistri enda luulesõnad:

"Veel elab Eestis mehi,
kel armas isamaa,
kel jätkub julgust, jõudu
veel kurja tõrjuda.
Veel elab Eestis mehi;
kel meel ei murdunud,
kel ahne omakasu
ei südant sidunud."

Luunja vallavalitsuse esindajad avaldasid mõtte, et kui "iga vald paneks õla alla vaeslapse ossa jäänud kultuuri arendamiseks, siis tulevased põlvad saavad meid tänama; see on parim, mida saab praegu teha." Praeguses majanduskriisi olukorras on eriti hinnatav, et 5 aastat tagasi algatatud aasta parima lasteraamatu premeerimine K. E. Söödi nimelise lasteluule auhinnaga jätkub.

Lavale asetatud sümbolisel vankrirattal põles 5 küünalt, neist 4 süütas 1991. a. laureaat Milvi Punga, viimase, viienda kirjanik Lehte Hainsalu. Tema 8 aastat kirjastuses seisnud käsikirja "Vanasõnamäng" nägi raamatuna ilmavalgust alles eelmisel aastal ja pälvis kohe ka autasu. Kahjuks ei olnud Luunjas raamatu kaasautorit illustraator Mati Veermetsa. Zürii eesotsas lastekirjanik Tiia Toometiga hindas "Vanasõnamängu" ennekõike kui sõõdilikult heatahtlikku, tõsisele kalduvat, sealjuures ometi lustlikku elutarkusraamatut. Kirjandusteadlane Reet Krusten leidis kahe Söödi (L. Hainsalu-Söödi kuulub abikaasa kaudu vanameistri perekonda) loomingu vahel mitmeid paralleele: kontakti otsimist rahvaluulega, rahvaluulele toetumist just peamiselt lasteluules; mõlema loomingu

sisuliselt ühendavaks teljeks on laps oma saatuse ja muredega, mida kirjeldatakse sisemiselt tasakaalu ja kaasaelamisega.

Mõõdunud aasta sügisel kuulutasid vallavalitsus ja raamatukogu esmakordselt välja üle-estilise "Laulurästa luulevõistluse". Zürii eesotsas L. Hainsalu, P. Oleski ja A. Järvega pidi valiku tegema ligi paarisaja autori ning enam kui tuhande luuletuse seast. Zürii valikut tutvustas ja põhjendas Ants Järv. Luunja vallavalitsuse peapreemia (1500 kr) anti üksmeelselt 1976. aastal Tartu 8. Kk Vello Saage kirjandusklassi lõpetanud, praegu Tallinn-Nõmmel elavale Merike Kurvitsale sonetipärja "Rõõm" eest. Teise preemiaga autasustati Viuu Härmi luuletusliku "Pallimäng" ja kolmandaga Milvi Pangat murdeliste luuletuste "Valuvahtsõnõ ja verinuur" ning "Kas tiat?" eest. Anti välja ka mitmete asutuste ja organisatsioonide (Tartu Põllumeeste Selts, teater "Vane muine", ajaleht "Postimees", Eesti Rahva Muuseum, Tartu Pauluse kogudus) eripreemiaid. Kirjanduspäevast võtsid osa kõik kolm auhinna saajat, eripreemia saanutest Heino Sikk Võrust ja Lia Puksing Tallinnast. Laureaatide luuletõi kuulajateni "Vana muise" näitleja Raine Loo. Meeldivalt esitasid oma loomingut Viuu Härm ja Heino Sikk.

Ümbertrükituna ilmus Eestis esmakordselt A. Adsoni koostatud ja 1951. aastal Torontos välja antud K. E. Söödi luulevalimik "Elurada". Meiepooldes väljandjad, väikeettevõtte "Luunja Raamatukogu Selts" ja osaühistu "Greif", tähistasid sellega K. E. Söödi 130. sünniaastapäeva. Lõpetaksingi luuleridadega sellest valimikust:

"Veel elab Eestis usku, lootust
ja õigust, vabadust,
veel ausaks ettevõtteks julgust
ja eluks armastust."

*Aime Naanuri
Tartumaa Keskraamatukogu
pearaamatukoguhoidja*

Tõeliseks kultuurisündmuseks võib pidada Kesk-Soome Muuseumi koostatud näituse "Soome 500 aastat Euroopa kaardil" eksponeerimist Tartu Ülikooli Raamatukogus ka aprillis-mais, mis oli suurejooneline ja väga kaunis ülevaade Soome kaardipildi varasemast ajaloost. Näituse avas põhjaliku selgitusega Kesk-Soome Muuseumi direktor prof Erkki Fredrikson. Tartu teadus- ja kultuurirahvas tundis näituse vastu elavat huvi. Saadaval olid

estikeelne näituse plakat ja kataloog.

29. märtsist 1. aprillini toimus Budapestis 3. rahvusvaheline konverents, millel arutati raamatukogudevahelise laenutuse ja raamatukogude dokumentidega varustamise probleeme. Konverentsi korraldasid ajakirja "Interlending and Document Supply" toimetuskolleegium, IFLA RVLi töögrupp ja Ungari Rahvusraamatukogu. Konverentsi sponsoriteks olid tuntud firmad "OCLC", "Swets", "Cable & Wireless", "Royal Mail", "Blackwell's" ja "Faxon Research Services".

Konverentsist võttis osa 220 delegaati 40 maalt. Plenaaristungite ja töösektioonide päevakorras olid raamatukoguvõrgu arengu, rahvusliku planeerimise, rahvusvahelise koostöö, süsteemide juhtimise, autoriõiguste, kaadri koolitamise ja juhtimise küsimused.

Eestist võttis üritusest osa kaks inimest - ERRi asedirektor Kalju Tammaru ja TÜ Raamatukogu RVL sektori juhataja Maria Luštšik.

28. aprillil korraldas Tartu Ülikooli Raamatukogu erialapäeva, et teha kokkuvõtteid mitmes Eesti suuremas teadusraamatukogus korraldatud lugejaküsitluse tulemustest. Ümarlaua ümber kogunes vestlema rõõmustavalt palju rahvast, 50-60 inimest Tartu Ülikooli, Tallinna Tehnikaülikooli, Tallinna Pedagoogikaülikooli, Põllumajandusülikooli, Teaduste Akadeemia ja Meditsiini raamatukogust. Osales ka mitu Rahvusraamatukogu ja Tartu Linna Keskraamatukogu töötajat, kuigi nendes asutustes lugejaküsitlust seekord läbi ei viidud.

Kuulati 12 ettekannet, vahetati mõtteid, arvamusi ja muljeid lugejaküsitluse korralduse ja tulemuste kohta. Iga raamatukogu teab nüüd, kuidas ta paistab oma lugeja pilgu läbi. Osavõtjate arvamust mõõda väärivad küsitluse tulemused avaldamist.

12. mail võeti Tartu Ülikooli Raamatukogus pidulikult arvele 5 000 000 trükis. Raamatukogu kutsus endale külla palju sõpru, pidas meeles oma maja tublisid töötajaid ja kõiki neid, kes aitasid viiemiljonendal raamatul nii ruttu raamatukogusse jõuda, avaldas viimase viie aasta *liber daticus'e*.

Huvipakkuvad üritused TÜ Raamatukogus olid

veebruaries: EXPO-Libri Keskuse raamatute näitusmüük. Esindatud olid väga paljud Saksa ja Šveitsi kirjastused oma kataloogide ja väljaannetega. Nädala jooksul oli kõigil TÜ Raamatukogu lugejail võimalus tutvuda temaatikalt kõige mitmekesisema kirjandusega ja avaldada ostu- või tellimissoovi. Vaadata-osta oli üle 500 eri nimetuse. märtsis: Hollandist saabunud ulatuslik näitus "Orgaaniline arhitektuur", mis paclus oma eripalgelisusega paljusid, tõeliseks huviobjektiks sai aga arhitektide ringkonnas. aprillis: näitus Jüriöö ülestõusu 650. aastapäevaks ning vastavad ettekanded prof Sulev Vahtrelt ning Margus Kasterpalult.

Eesti TA Raamatukogus 1993. aasta I veerandil toimunud üritusi:

- 20. 01. - 2. 02. toimus näitus akad M. Bronšteini 70. sünnipäeva tähistamiseks;

- 22. jaanuaril anti Tallinna Raamatutrükikojale üle Eesti retrospektiivse rahvusbibliograafia kahe esimese köite "Eestikeelne raamat 1901-1917" käsikiri;

- 3. 02. - 10. 02 toimus näitus "Saksamaa uute liidumaade kirjastuste väljaanded" Ida-Euroopa maade abiprogrammi raames saabunud teadus-, ilu- ja lastekirjandusest;

- 15. 02. - 13. 03. viiois baltikaosakonna juhataja Tiiu Reimo Saksa Raamatukogunduse Instituudi stipendiaadina õppereisil Saksamaal Göttingeni Ülikooli Raamatukogus;

- 15. 02. - 22. 03. toimus näitus "Eesti Vabariik 75. Aastapäevade tähistamisest aegade jooksul";

- veebruaris kinkis Hollandi kirjastus "Elsevier" TARile ligi 200 nimetust teatme- ja teaduskirjandust;

- 15. 03 - 19. 03. osalesid Potsdami Ülikooli STN-Koolituskeskuse korraldatud kursustel asedirektor Tiiu Sarapuu ja töötlusosakonna juhataja Aili Normak;

- 24. 03. - 25. 03. viibis töötlusosakonna vanemraamatukoguhoidja Arda-Maria Kirsnel Helsingi Ülikooli Raamatukogus, tutvumaks liigitamise ja märksõnastamisega sealsest automatiseeritud süsteemides;

- 22. 03. - 12. 04. toimus raamatunäitus "Marie Under 110", kus eksponeeriti esmakordselt nii välismaal kui Eestis ilmunud luulekogud;

- Eesti Kultuuri Koondis Stockholmis annetas väliseesti kirjanduse osakonnale arvuti IBM.

RAAMATUID RAAMATUKOGUHOIDJAILE

Goodrum, Charles A. Treasures of the Library of Congress / Charles A. Goodrum; Photography by Michael Freeman and Jonathan Wallen. - Revised and expanded edition. - New York : Harry N. Abrams, 1991. - 344 p.: ill. - ISBN 0-8109-3852-9.

Ohtralt illustreeritud suures kaustas raamat - 460 pilti, neist 173 värvilist - tutvustab populariseerivas vormis Kongressi Raamatukogu hoonet ja varasid: raamatuid, käsikirju, köiteid, maakaarte, noote, muusikariistu, kunstiteoseid, fotosid jne.

Guide to libraries in Western Europe: National, international and government libraries / Edited by Peter Dale. - London: The British Library, 1991. - IV, 123 p. - ISBN 0-7123-0785-0

Teatmik annab 532 raamatukogu nimetuse, aadressi, telefoni, telefaksi, raamatukogu juhataja nime, raamatukogu suuruse jpm. Raamatukogud Islandist Kreekani ja Soomest Portugalini on rühmitatud maade järgi. Eraldi jaotised on rahvusraamatukogude ning raamatukoguhoidjate ühingute jaoks. Lisas on raamatukogude, asutuste ja märksõnaregister.

Kimmage, Dennis. Russian libraries in transition: An anthology of glasnost literature / Compiled and edited by Dennis Kimmage. - Jefferson (North Carolina) : McFarland, 1991. - XVII, 214 p.: ill. - ISBN 0-89950-717-2.

Koostaja, kes on mitmel korral viibinud NSV Liidus, on valinud inglise keelde tõlkimiseks artikleid, mis on ilmunud Moskva ajakirjades ja ajalehtedes aastail 1988-1991. Need annavad pildi muutustest vene raamatukogunduses. Raamatus on toodud Eesti raamatukoguhoidjate pöördumise tekst, mis kutsub taasasutama Eesti Raamatukoguhoidjate Ühingu (ilmunud ajakirjas "Bibliotekar" 1988. aastal).

Kottisse, Helju. Tartu Linna Lasteraamatukogu 50 : Lehekülgi Tartu Linna Lasteraamatukogu ajaloost, 1941-1991 / Eesti Kultuuriministerium; Eesti Lasteraamatukogu; Koostanud Helju

Kottisse. - Tallinn, 1992. - 84 lk.: portr. - Kaanel: Lehekülgi Tartu Linna Lasteraamatukogu ajaloost.

Tartu Lasteraamatukogu ajalugu on käsitletud raamatukogu kauaaegne juhataja, kes töötas raamatukogus 1953-1990. Alguul töötati Noorteraamatukogu nime all, praegu ollakse Oskar Lutsu nimelise Tartu Linna Keskraamatukogu lasteosakond. Ülevaates on ohtrasti detaile igapäevases tegevuses ühel või teisel ajajärgul, lõpus on tabelid näitarvudega, töötajate loetelu, kasutatud kirjanduse nimestik.

Rogers, A. Robert, McChesney, Kathryn. The library in society. - Littleton, Colorado : Libraries Unlimited, 1984. - XI, 285 p. - (Library science text series). - ISBN 0-87287-379-X.

Raamat on välja kasvanud üliõpilastele peetud loenguist raamatukogunduse aluste kohta. Kirjes nimetatud autoreil on olnud pool tosinat kaastöölist. Sündis käsitus raamatukogust nii minevikus kui tänapäeva ühiskonnas. Raamatus vaadeldakse raamatukogusid tüüpide kaupa ja raamatukogundust ka teistes maailmajagudes peale Ameerika. Raamatu viimase osa teema on raamatukoguhoidja kutse. Sisu peegeldab register.

Rost, Gottfried. Der Bibliothekar : Schatzkammerer oder Futterknecht. - Leipzig: Edition Leipzig, 1990. - 200 S.: Ill. - (Historische Berufsbilder). - ISBN 3-361-00265-6.

Raamatukoguhoidjast autor vaatleb raamatukoguhoidja missiooni läbi aegade. Raamatu lõpus (lk. 143-186) on seletatud alfabeetilises järjestuses hulk mõisteid. Autori käsitusviis ei ole akadeemiliselt teaduslik, pigem ilukirjanduslik, sellele vihjab alapealkirigi. Teksti on põimitud palju huvitavaid detaile, mis teevad ülevaate mõnusalt loetavaks.

RAAMATUKOGUHOIDJATE TÄIENDÖPPE VÕIMALUSTEST 1993. AASTA TEISEL POOLEL

Alljärgnevalt anname teada 1993. aasta teise poolde kavandatud kursustest ja seminaridest. Osavõtt kursustest ja seminaridest on tasuta. Komandeerimiskulud jäävad komandeeriva asutuse kanda.

Üldinformatsiooni täiendõppest saab
Maie Grossill
Eesti Rahvusraamatukogu
raamatukogunduse osakonnast
telefonil 45 06 37

Seminar:

RAAMATU HOID JA
RESTAUREERIMINE
Maakondade keskraamatukogude ja
linnade keskraamatukogude töötajatele
6.-7. septembril (vene keeles)
8.-9. septembril (eesti keeles)
Korraldaja: Eesti Rahvusraamatukogu
Telefon 45 06 37, Krista Talvi

Kursus:

ÕPIRINGID VABAARIDUSES
Maakondade keskraamatukogude ja
külaraamatukogude töötajatele
20.-24. septembril
8.-12. novembril
6.-10. detsembril
Korraldaja: Kultuuritöötajate Täiendus-
kool
Telefon 43 31 13, Juta Jõgi

Kursus:

TEEME ISE NUKUTEATRIT
Maakondade ja linnade lasteraamatu-
kogude töötajatele
18.-21. oktoobril
22.-25. novembril
13.-16. detsembril
Korraldajad: Eesti Lasteraamatukogu
Kultuuritöötajate Täienduskool
Telefon 68 24 63, Reet Roosi
43 31 13, Piret Päär

Seminar:

RAHVARAAMATUKOGU DEMOK-
RAATLIKUS ÜHISKONNAS
Maakondade ja linnade keskraamatu-
kogude töötajatele
12.-13. oktoobril
Seminar loengud on inglise keeles, tõlge
eesti keelde. Lektoriteks külalised Philip
Gill ja Linda Houston Inglise Raamatu-
koguühingust.
Korraldaja: Eesti Raamatukoguhoidjate
Ühing
Telefon 45 09 29, Reet Olevsoo
Linda Kask

Seminar:

RAAMATUTE KÕITMINE
(edasijõudnutele)
Maakondade ja linnade keskraamatu-
kogude töötajatele
22.-24. novembril
Korraldaja: Eesti Rahvusraamatukogu
Telefon 45 06 37, Krista Talvi

Kursus:

ERIALANE VÄLJAÕPE II ASTME
KUTSEEKSAAMI PROGRAMMI
PÕHJAL
Kutseeksami sooritavatele raamatukogu-
hoidjatele
Novembri teisel poolel
Korraldaja: Eesti Rahvusraamatukogu
Telefon 45 06 37, Krista Talvi

TOIMETUS PALUB VABANDUST

Eelmisesse ajakirjanumbrisse on sattunud vead

- Lk. 7 tabelis peab reas nr. 20 olema kooliraamatukogude arv kokku 572
Lk. 12 III veerus peab ETARi raamatukogus leiduvate trükiste arv olema 3,3 miljonit
Lk. 20 pildi all peab olema Eesti Lasteraamatukogu endise direktorina kirjas Ludmilla RASS.

Деятельность обществ в Эстонии в 90-х годах

Айли Аарелайд в своей статье рассматривает возрождение деятельности обществ в Эстонии в 90-х годах. История деятельности обществ в Эстонии, как известно, начинается с второй половины прошлого века и имеет значительное место в истории культуры Эстонии. Если в Эстонской Республике до оккупации общества действовали в основном в сельской местности, то в 90-е годы центр тяжести переместился в город. Промежуточные годы наложили отпечаток на сельское население. В конце 80-х годов Общество защиты памятников старины достигло пика своей популярности среди народа (почти 10 000 членов), из ряда которого выросли многие политические руководители новой республики. На сегодня в Эстонии зарегистрировано около 2000 обществ и объединений. Автор указывает также на разногласия между обществами, что, в свою очередь, является основной для возникновения новых объединений. Также выдвигает автор некоторые общества, как Союз пенсионеров, Союз женщин, Союз обществ инвалидов, которые заняли существенное место в общественной и политической жизни уже в период выборов. Автор обращает внимание и на ошибки и недостатки, которые перешли в деятельность обществ из недавнего социалистического времени, и борьба с которыми не легка.

Автор надеется, что деятельность обществ как народная инициатива будет в дальнейшем развиваться и углубляться.

Причины и последствия старения книг (Курмо Конса, Тийна Тенсинг, Марет Косон)

В течение всей своей истории человечество накопило и сохранило информацию. В связи с возникновением культуры письменности информацию начали хранить в виде книг и документов. Книга - комплексный материальный объект, который может состоять из ряда разных материалов: бумага, кожа, пергамент, чернила, текстиль, клеи, краски, дерево и т.д. Все эти компоненты за более короткое или длинное время устареют и разрушаются. Главными причинами устаревания книги являются: химические и физические свойства используемых материалов, условия хранения и интенсивность пользования.

Настоящая статья является обзором литературы о внешних и внутренних факторах устаревания бумаги.

Биовредители бумаги

Главными вредителями бумаги в библиотеках и архивах являются плесневой грибок и насекомые. Сегодня знают свыше 300 разного вида плесневых грибков и свыше 100 вида насекомых, которые повреждают бумагу и бумажные материалы.

Разрушение бумаги причиняют органические кислоты, пигменты и вода, которую выделяют грибки со своей деятельностью обмена веществ. Насекомые - большая опасность для бумаги. Они могут портить бумагу разными способами. Вторая часть статьи характеризует разных насекомых, их поведение и особенность.

Книга, которую стоило взять на необитаемый остров. Сравнение печатных редакций "Мастер и Маргарита".

Первая печатная редакция романа М. Булгакова "Мастер и Маргарита" (написанный в 1940 г.) вышла в свет в 1966-1967 гг. в журнале "Москва" ценой около 160 купюр (общим объемом 3 печатных листа). Они восстановились в издании книги ("Художественная литература", Москва, 1973, 1980, 1983 гг. и т.д.). В это время роман издавался по журнальному варианту на многих языках, в том числе в 1968. г. и на эстонском языке.

В первой части произведения было 28 купюр, во второй части 129. Больше всего пострадали главы 24, 19, 21 и 26. Явно политического характера следующие группы купюр: две больших, полные фантазии сцены, демонстрирующие курьезность валютной политики Советского Союза (в главах 15 и 28), 21 купюра, касающаяся деятельности тайной службы (исчезновение и преследование людей и т.д.), в том числе самые разоблачительные в главах 25 и 26, и повторным мотивом звучащие слова Ешуа о трусливости как о главном человеческом пороке; некоторые крайне необычные акты поведения москвичей, т.е. советских граждан, а также намеки на скорую гибель Москвы; прямые связи между кампанией бесчеловечной критики и болезнью мастера-писателя, намеки на потерю его творческой способности и абсолютную безнадежность. По правилам социалистического реализма упростились некоторые более сложные персонажи. Так у Пилата сняты стыд на свою трусость и удрученность из-за непоправимости своего поступка, у Маргариты 19 купюрами сняты аффекты гнева и "волшебной" дикости, кровная связь с французским двором и русская навязчивая sentimentalность, у Фагота/Коровьева - недемоническое происхождение. Десятки извлеченных из текста описаний фокусов и шуточных разговоров Бегемота таких, как игра в шахматы с Воландом или соревнование по свисту с Фаготом столь же эффектны как и напечатанные, которые никак не связаны ни с одной ни с другой основной группой пропусков.

Статья предворяется интервью с переводчиками "Мастер и Маргарита" Майга Варик и Юри Оямаа, которые дают точный в деталях выразительный обзор истории перевода книги. Напечатан также отрывок ранее неопубликованного на эстонском языке текста.

Новое мышление - новая жизнь (на VI съезде библиотекарей Эстонии)	Иви Тингре	4
От участников VI съезда библиотекарей Эстонии - библиотекарям Эстонии		
От участников VI съезда библиотекарей Эстонии - читателям		
Впечатления съезда (интервью)	Эне Риет, Майре Лийваметс	5
Деятельность обществ в Эстонии в 90-х годах	Айли Аарелайд	8
ТЕХНИЧЕСКАЯ БИБЛИОТЕКА - ПЕРЕЖИТОК ЭСТОНСКОЙ КУЛЬТУРЫ		
Технические библиотеки в эпоху перемен	Силва Хейм	10
Из хроники инфоинститута Эстонии и Технической библиотеки Эстонии	Эви Раннап Ану Нуут	12
Профессионализм библио- текарей специальных библиотек	Марианне Шварцер, Паул Каагбейн	14
АВТОМАТИЗАЦИЯ		
VTLIS - интегрированная библиотечная система	Сирве Виркус	16
Диалоговый поиск в базах данных STN International	Юри Ярс	17
РЕСТАВРАЦИЯ		
Причины и последствия старения книг	Курмо Конса, Тийна Тенсинг, Марет Консон	18
Биовредители бумаги	Курмо Конса, Урмас Кокассаар	19
25 лет реставрационной работы в Национальной библиотеке Эстонии	Марге Тийдус	21
ИЗДАТЕЛЬСКАЯ РАБОТА		
Что такое книжный рынок?	Ану Нуут	22
Семинар по вопросам издания научной литературы в Вене	Кай Идаранд	23
Отбор данных и идей об издательской деятельности в Эстонии	Эпп Эзамаа, Тыну Когер	24
О возможности развития немарксистской библиографии в Эстонии (реферат)	Рита Хиллермаа	25
HABENT SUA FATA LIBELLI		
История перевода "Мастер и Маргарита" М. Булгакова	Майга Варик, Юри Оямаа	26
Книга, которую стоило взять на необитаемый остров (неопубликованный отрывок из романа М. Булгакова "Мастер и Маргарита")	Майе Каада	27
ЧТО ЕСТЬ ЧТО?		
NORDINFO (обзор)		31
ВЕСТИ		32
ЛИТЕРАТУРА БИБЛИОТЕКАРЯМ		35

Ein Buch fürs Mitnehmen auf die leere Insel

Vergleich der unterschiedlichen Druckredaktion von "Meister und Margarita"

Die erste Druckredaktion des Romans "Meister und Margarita" von M. Bulgakow (geschrieben 1940) erschien 1966-1967 in der Zeitschrift "Moskau" mit etwa 160 Auslassungen, Gesamtumfang 3 Druckbogen.

Die später erschienenen Ausgaben haben diese Auslassungen enthalten (M., Verlag für schöngeistige Literatur, 1973, 1980, 1983 u. a.). Inzwischen war die Zeitschriftsvariante des Romans schon in vielen Sprachen erschienen worden, darunter 1968 in der estnischen Sprache. Im ersten Teil des Romans hat es 28 Auslassungen gegeben, im zweiten Teil 129. Besonders haben darunter Kapitel 24, 19, 21 und 26 gelitten. Folgende Gruppen der Auslassungen haben eine sichtbar politische Richtung: zwei große phantasievolle Episoden, die die kuriöse Währungspolitik der Sowjetunion zeigen (Kapitel 15 und 28); 21 Auslassungen, die die Tätigkeit des Geheimdienstes schildern (das Verschwinden und die Verfolgung der Menschen u. a.), darunter in Kapiteln 25 und 26, die am meisten entlarven und als Wiederholungsmotiv Jeschus Worte über die Feigheit, die größte Sünde der Menschen; einige besondere Taten im Benehmen der Moskauer, d. h. der Sowjetmenschen, aber auch Andeutungen des baldigen Verfalls Moskaus; direkte Zusammenhänge zwischen der Verspottungsaktion des Meisters-Schriftstellers (eine unmenschliche Kritikation) und seiner Geistesgestörtheit, Merkmale am Verlust seiner Schaffenskraft und Merkmale an der völligen Hoffnungslosigkeit.

Nach den Regeln des sozialistischen Realismus wurden einige besonders komplizierte handelnde Personen im Roman vereinfacht. So hat Pilatus die Schande über seine Feigheit, die Reue über seine falsche Tat verloren; Margarita hat mit 19 Auslassungen ihre Wutaffekte und Affekte ihrer "zauberischen" Wildheit, ebenso ihre verwandtschaftlichen Beziehungen zum französischen Hof und die prahlerische Sentimentalität der russischen Frau verloren. Fagott/Korowiew hat eine dämonische Herkunft bekommen.

Etwa zehn Streiche und Scherze von Beemot sind aus dem Text ausgelassen worden, darunter das Schachspiel mit Woland und der Wettkampf im Pfeifen mit Fagott, die strukturell nicht wichtig sind, aber als Zwischenspiel statische Episoden lebendiger gestalten. Vor dem Artikel ist ein Interview mit den Übersetzern Maiga Varik und Jüri Ojamaa, sie geben einen ausführlichen und eindrucksvollen Überblick über die Geschichte der Übersetzung des Buches. Auch das bisher in der estnischsprachigen Variante unveröffentlichte Fragment des Romans ist hier gedruckt worden.

Tätigkeit der Vereine in Estland der 90er Jahre

Aili Aarelaid betrachtet in ihrem Artikel die

Wiederherstellung der Tätigkeit der Vereine in Estland in der 90er Jahren. Es ist bekannt, daß die Tätigkeit der Vereine in Estland in der II. Hälfte des vorigen Jahrhunderts begann und eine bemerkenswerte Rolle in der estnischen Kulturgeschichte hat. Vor der Okkupation waren die Vereine in der Estnischen Republik meistens auf dem Lande tätig, aber in den 90er Jahren fällt der Schwerpunkt auf die Städte.

Jahre der Sowjetmacht haben inzwischen ihre Spur auf die Landbewohner hinterlassen. Ende der 80er Jahre hat den Höhepunkt seiner Popularität der Verein des Altertumsschutzes erreicht (etwa 10000 Mitglieder), aus seinen Reihen sind viele politische Führer der neuen Republik gewachsen. Heute sind in Estland etwa 2000 Vereine und Verbände registriert worden. Die Verfasserin weist auch auf die Mißklänge zwischen den Vereinen, die wieder ein Grund für die Entstehung der neuen Vereine sind, hin. Ebenso weist die Verfasserin auf einige Vereine, wie z. B. Verein der Rentner, Frauenverband, Verein der Invaliden, hin - sie haben schon während der Wahlen eine wesentliche Rolle im politischen und gesellschaftlichen Leben gehabt. Die Verfasserin macht uns auf diese Fehler und Lücken in der Tätigkeit der Vereine, die aus der Zeit des Sozialismus folgten, aufmerksam, es ist nicht leicht, gegen sie zu kämpfen. Die Verfasserin hofft, daß die Tätigkeit der Vereine sich weiterhin vertieft und entwickelt, ebenso die Initiative des Volkes.

Bioschädlinge des Papiers

Wesentliche Schädlinge des Papiers in den Bibliotheken und Archiven sind Schimmelpilze und Insekten. Heute kennt man mehr als 300 Arten Schimmelpilze und mehr als 100 Arten Insekten, die das Papier und Papiermaterial schädigen. Schimmelpilze, die sich am Papier entwickeln, schädigen das und scheiden Exoenzyme, organische Säuren, Pigmente und Wasser aus. Wesentliche Schädlinge des Papiers sind Insekten. Sie können das Papier in unterschiedlicher Weise verderben. Der zweite Teil des Artikels charakterisiert die in unseren Bibliotheken meistens vorkommenden Schädlinginsekten, die Eigenart ihres Vorhandenseins und Verhaltens.

Gründe und Folgen des Alterns der Bücher

Die Menschheit hat während ihrer ganzen Existenz Information gesammelt und aufbewahrt. Mit der Entwicklung der Schriftkundigkeit wurde die Information in der Form der Bücher oder anderer Dokumente aufbewahrt. Das Buch ist ein komplexes, materielles Objekt, das aus einer Reihe von unterschiedlichen Materialien bestehen kann: Papier, Leder, Pergament, Tinte, Textilien, Leime, Farben, Holz u. a. Alle diese Komponente werden älter und lösen sich in der kürzeren oder längeren Zeit auf. Die wesentlichen Gründe des Alterns der Bücher sind: chemische und physikalische Eigenschaften der gebrauchten Materialien, Aufbewahrungsbedingungen und Effektivität der Benutzung. Im Artikel wird ein Überblick über Literatur, die die äußeren und inneren Faktoren des Alterns des Papiers behandelt, gegeben.

Das neue Denken - das neue Leben

(von dem VI. Kongreß der estnischen Bibliothekare) **Ivi Tingre** 4
Teilnehmer am VI. Kongreß der estnischen Bibliothekare an die Bibliothekare Estlands
Teilnehmer am VI. Kongreß der estnischen Bibliothekare an die Leser
Heim-Estlands Dank
Kongreßbeindrücke **Ene Riet,**
(Interviews) **Maire Liivamets** 5

Tätigkeit der Vereine in Estland der 90er Jahre **Aili Aarelaid** 8

TECHNISCHE BIBLIOTHEK - EIN ÜBERBLEIBSEL IN DER ESTNISCHEN KULTUR?

Technische Bibliotheken in der veränderlichen Zeit **Silva Heim** 10
Chronik des Estnischen Instituts für Information und der Estnischen **Evi Rannap,**
technischen Bibliothek **Anu Nuut** 12
Das Berufsbild der **Marianne Schwarzer,**
Spezialbibliothekare **Paul Kaegbein** 14

AUTOMATISIERUNG

VTLS - das integrierte Bibliothekssystem **Sirje Virkus** 16
Fernrecherche in Databasis von STN International **Jüri Järs** 17

RESTAURATION

Gründe und Folgen des Alterns der Bücher **Kurmo Konsa,**
Tiina Tensing,
Maret Konson 18
Bioschädlinge des Papiers **Kurmo Konsa,**
Urmas Kokassaar 19
25 Jahre Restauration in der Estnischen Nationalbibliothek **Marge Tiidus** 21

VERLAGSARBEIT

Was ist der Buchmarkt? **Anu Nuut** 22
Das Seminar über die wissenschaftliche Herausgabe in Wien **Kai Idarand** 23
Eine Auswahl von Angaben und Gedanken in der **Epp Eelmaa**
estnischen Verlagsarbeit **Tõnu Koger** 24
Über die Möglichkeit der nichtmarxistischen Bibliographie in Estland (Referat) **Rita Hillermaa** 25

HABENT SUA FATA LIBELLI

Geschichte der Übersetzung des Romans "Meister und Margarita" von M. Bulgakow **Maiga Varik**
Jüri Ojamaa 26
Ein Buch fürs Mitnehmen auf die leere Insel **Maie Kalda** 27
M. Bulgakow "Meister und Margarita" (unveröffentlichtes Fragment) 29

WAS IST WAS

NORDINFO (Überblick) 30
NACHRICHTEN 32
BÜCHER FÜR BIBLIOTHEKARE 34
Über die Weiterbildungsmöglichkeiten der Bibliothekare in der I. Hälfte des Jahres 1993 **Maie Gross** 35

M. Kalda. A book to be taken along to the deserted island.

Comparing the printed reductions of "Master and Margarita"

The first printed reduction of the novel "Master and Margarita" by M. Bulgakov, written in 1940, was published in 1966-1967 in the journal "Moscow" with about 160 omissions or 3 quires. They have reproduced in next reductions of the book ("Fiction", Moscow, 1973, 1980, 1983, etc.). In the meantime the book had been published in many languages (incl. in Estonian, Tallinn, 1968) according to the journal variant.

The first part of the book suffered from 28 omissions, the second part from 129 omissions. Mostly suffered the chapters 24, 19, 21, and 26. Omissions that carry purely political character are as follows: two scenes, rich in fantasy, that demonstrate the curiosities of the currency policy of the Soviet Union (ch. 15 and 28); 21 omissions concerning activities of secret services (people getting lost, tracking etc.), eg. ch. 25 and 26, mostly divesting the theme of Jerusalem and the repeated motif, said by Ješua, of cowardice being the main human vice; some especially drastic acts of behaviour by muscovites that had left the soviet citizens without dignity, as well as the eschatological hints of the coming destruction of Moscow; direct relations between the master's - the writer - illness and brutal campaign of criticism; hints to the loss of his productivity and to absolute hopelessness. One can guess the simplification of complicated characters, directed by the rules of socialist realism. Thus, Pilate has lost shame because of his cowardice and depression because of his action incurability, Margarita has lost her affects of anger and "witching" wildness, blood tie with the royal French Household and an intrusive sentimentality of a Russian woman, Fagot/Korovjev has lost his non-demonologic descent. Ten practical jokes and tricky stories by Behemoth, such as chess game with Woland or whistle competition with Fagot, were left out, but they are as effective as those printed.

An interview, with the translators of "Master and Margarita" Maiga Varik and Jüri Ojamaa, precedes the article. They give a detailed and timely review of translating the book. We add a short passage of the text not having been published in Estonia so far.

The article by Aili Aarelaid treats the awakening of societies in Estonia during the nineties. The history of Estonian society movement dates back to the second half of the last century and has a remarkable place in pertaining to the history of civilization. While in Estonian pre-occupation period the societies were active in the country, then on the nineties the emphasis has spread to town. Intermediate years have greatly influenced the rural people. In the end of the eighties the society movement culminated in the rapid growth and general popularity of the Estonian Heritage

Society (presently 10 000 members), which had been the turning point to several political leaders. At present in the Republic of Estonia there have been registered about 2000 societies and associations. The author points out the different opinions of the societies which in their turn create new associations. The societies that had been active already during the elections are as follows: the Union of Pensioners, the Union of Women, the Union of Disabled People. A lot of attention is being paid to mistakes and defectives in the society movement brought along from the socialist community that are difficult to struggle with. The author hopes that the society activities, being the initiative from beneath, will develop profoundly in the re-established Republic of Estonia.

Ageing of books: causes and consequences (Kurmo Konsa, Tiina Tensing, Maret Koson).

People have always collected information. When a culture becomes literate it begins to store its information in the form of books.

Book is a complex material object. It may be composed of paper, cardboard, leather, parchment, cloth, inks, adhesives, etc. All these components are subject processes of natural degradation, i.e. they age.

The main causes of the deterioration of books are the chemical and physical characteristics of the items materials, storage conditions and intensive use.

This article is a survey of literature on internal and external factors of ageing of paper, including a review of collection survey methods.

The main part of paper biodamages is caused by moulds and insects (Kurmo Konsa, Urmas Kokassaar). By now over 300 species of micellar fungi and 100 species of insects have been identified as damagers of paper and paper materials. Destruction of paper is caused by exocellulases, organic acids, pigments and water secreted by the fungi in the course of their metabolic processes.

Insects are a great danger to paper, which can be damaged by different varieties. The second part of the present article characterizes different insects, their behaviour and peculiarities of damages.

New Thinking - New Life (the Estonian Librarians VIth Congress) Ivi Tingre 4
From the Participants of the Estonian Librarians VIth Congress to the Estonian Librarians
From the Participants of the Estonian Librarians VIth Congress to the Readers
Home-Estonian Gratitude
Impressions of the Congress Ene Riet,
(Interviews) Maire Liivamets 5

The Activities of the Societies in the 90ies in Estonia Aili Aarelaid 8

TECHNICAL LIBRARY - REMNANT IN THE CULTURE OF ESTONIA?

Technical Libraries in the Changeable Time Silva Heim 10
News Items of the Estonian Information Institute Evi Rannap
and Estonian Technical Library Anu Nuut 12
Professional Image of the Special Libraries Librarians Marianne Schwarzer,
Paul Kaegbein 14

AUTOMATION

VTLS - an Integrated Library System Sirje Virkus 16
Online Searching in STN International Databases Jüri Järs 17

RESTORATION

Reasons and Consequences of the Book Aging Kurmo Konsa,
Tiina Tensing,
Maret Koson 18
Paper Biodamagers Kurmo Konsa,
Urmas Kokassaar 19
25 Years of Preservation in the National Library of Estonia Marge Tiidus 21

PUBLISHING

What is Book Market? Anu Nuut 22
Seminar on Scientific Literature Publishing in Vienna Kai Idarand 23
Choice of Data and Thoughts in the Field of Publishing in Estonia Epp Eelmaa,
Tõnu Koger 24
The Probability of Non-Marxist Bibliography in Estonia Rita Hillermaa 25
(a Report)

HABENT SUA FATA LIBELLI

M. Bulgakov "Master and Margarita", the Story of Translation Maiga Varik
Jüri Ojamaa 26
A Book to Be Taken Along to the Deserted Island Maie Kalda 27
M. Bulgakov "Master and Margarita" (an Unpublished Passage) 29

WHAT IS WHAT

NORDINFO (a Review) 31

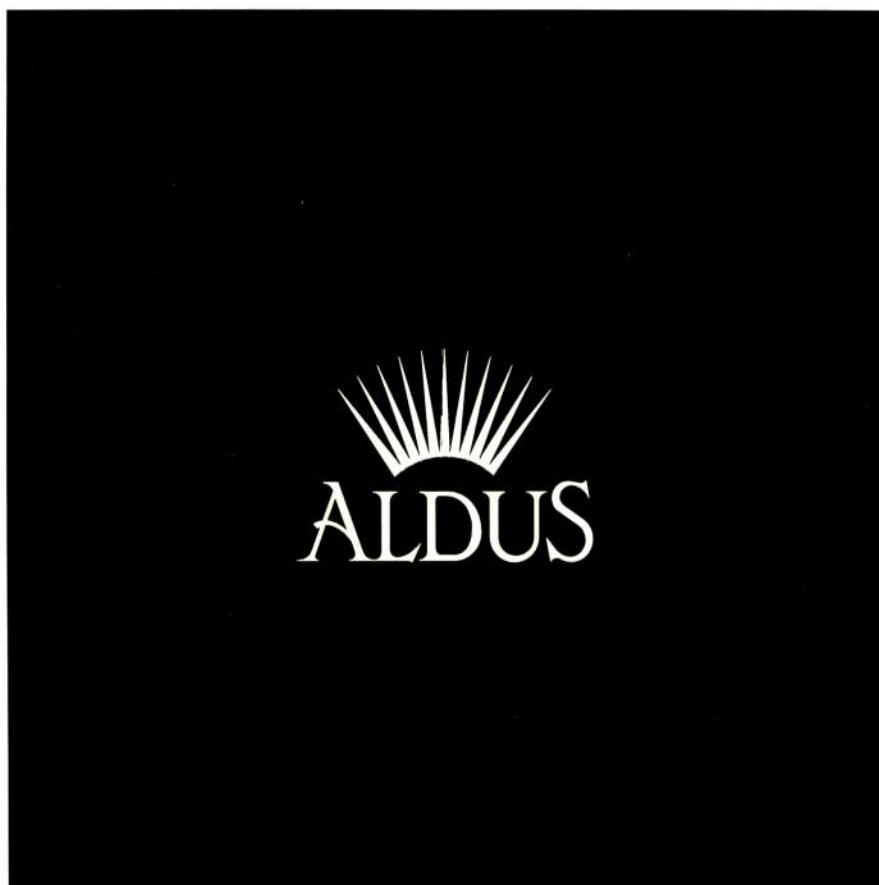
NEWS 32

BOOKS FOR THE LIBRARIANS 34

About the Possibilities of the Continuing Education of a Librarian in 1993 Maie Gross 35

TRÜKK
DISAIN
PAKEND

TRÜKK
DISAIN
PAKEND

TRÜKK
DISAIN
PAKEND

TRÜKK
DISAIN
PAKEND

AS ALDUS
Tõnismägi 2 Tallinn
Tel. 450 485 452 594
Fax (+ 372 2) 451 695

